

SİYER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SAYI: 6 • ISSN 2547-9822 • TEMMUZ-ARALIK 2019

SIYER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SAYI 06

ISSN 2547-9822

TARİH Temmuz-Aralık 2019

FİYATI 25 TL

1 YILLIK FİYATI 50 TL (15€)

YAYIN SÜRESİ 6 Aylık

SAHİBİ VE SORUMLU
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ Ömür Yıldırım

GENEL YAYIN YÖNETMENİ Mesher Şeker

EDİTÖR Doç. Dr. Tahsin KOÇYİĞİT

EDİTÖR YARDIMCILARI Ar. Gör. Ali TEKKOYUN
KürŐat ASLAN

MİZANPAJ Siyer Grafik

BASKI-CİLT Gülmat Matbaa
Maltepe Mh. FazılpaŐa Cd. No: 8/4
Zeytinburnu/İstanbul Tel +90 212 577 79 77
Sertifika No: 34712

SATIŐ PAZARLAMA VE DAĐITIM Hakan Tan

TEMSİLCİLİK TALEPLERİ / İRTİBAT +90 531 660 50 18

BİZE ULAŐIN BaĐlar Mahallesi 24. Sokak No: 10/A
GüneŐli-Bağcılar / İstanbul

TELEFON +90 212 550 0 571

FAKS +90 212 544 58 46

WHATSAPP HATTI +90 531 660 50 18

WEB www.siyerarastirmalaridergisi.com
www.siyerarastirmalaridergisi.net
www.siyerarastirmalaridergisi.org

E-POSTA info@siyerdergisi.com

BASIM TARİHİ 08.08.2019

TARANAN İNDEKSLER Directory of Research Journals Indexing
Academic Resource Index

Her hakkı saklıdır. Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. FotoĐraf, yazı ve diğer görsellerin izin alınmadan ve kaynak gösterilmeden her türlü ortamda çoğaltılması yasaktır.

YAYIN KURULU Doç. Dr. Tahsin KOÇYİĞİT
(Editör, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. Adem APAK
(Uludağ Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN
(İstanbul Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ
(Çukurova Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. Muhammed Hanefi PALABIYIK
(Atatürk Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. Ünal KILIÇ
(Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Ar. Gör. Ali TEKKOYUN
(Editör Yardımcısı, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyât
Fakültesi)

DANIŞMA KURULU Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN
(İstanbul Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. Eyüp BAŞ
(Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ
(Şırnak Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. İ. Hakkı ATÇEKEN
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK
(Sakarya Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ
(Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ
(Hitit Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. M. Bahaüddin VAROL
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ
(İstanbul Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. M. Sadık AKDEMİR
(Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. M. Salih ARI
(Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. Metin YILMAZ
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)
Prof. Dr. Mustafa DEMİRCİ
(Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN
(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi)

Prof. Dr. Rıza SAVAŞ
(Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN
(Ankara Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN
(Harran Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Doç. Dr. Cahit KÜLEKÇİ
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi)

Doç. Dr. Gülgûn UYAR
(Marmara Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Doç. Dr. Kenan AYAR
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Doç. Dr. Mithat ESER
(Selçuk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi)

Doç. Dr. Ömer SABUNCU
(Harran Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Muhammed Emin YILDIRIM
(Siyer Araştırmaları Vakfı)

SAYI HAKEMLERİ Prof. Dr. Adem APAK
(Uludağ Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN
(İstanbul Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Prof. Dr. Eyüp BAŞ
(Ankara Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Prof. Dr. İ. Hakkı ATÇEKEN
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Prof. Dr. Mustafa Sabri BÜYÜKAŞÇI
(Marmara Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Rıza SAVAŞ
(Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Doç. Dr. Fatimatüz Zehra KAMACI
(Marmara Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Doç. Dr. Ömer SABUNCU
(Harran Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

Doç. Dr. Tahsin KOÇYIĞIT
(Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyât Fakültesi)

A) YAYIN İLKELERİ

1. Siyer Araştırmaları Dergisi, "Siyer" alanında uluslararası düzeyde, bilimsel niteliklere sahip çalışmalarını yayımlayarak söz konusu alanda bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.
2. Siyer Araştırmaları Dergisi yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
3. Siyer Araştırmaları Dergisi, etik kurallardan olan dürüstlük, açıklık, diğer araştırmacıların fikir ve bulgularına saygı ve atıfta bulunarak kullanma, alıntılarının etik ve bilimsel ilkelere uygun olması, objektiflik ve yapılan araştırma ile ilgili mevcut yasa ve yönetmeliklere uygun davranmak gibi hususlara uymayı taahhüt eder.
4. Dergiye gönderilen yazılar, editörler kurulu (editör ve yardımcıları) tarafından ilgili yazının derginin yayın şartlarını taşıdığına karar vermesi halinde, hakemlere gönderilir.
5. Editör ve editör yardımcıları yayın kurulunun tabii üyesidirler.
6. Dergide çalışma ve yazışma dilleri Türkçe, İngilizce ve Arapça'dır.
7. Dergiye gönderilen çalışmalar "Makaleler", "Tanıtım ve Değerlendirmeler" ve "Çeviriler" üst başlıkları altında neşredilecektir.
8. Dergiye kabul edilecek makaleler, öncelikle kendi alanlarına uygun araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış özgün çalışmalar olmalıdır. Çalışmaların başka bir yerde yayımlanmamış olması veya yayımı için değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir. Yazılar önceden herhangi bir kongre, sempozyum ya da toplantıda bildiri olarak sunulması durumunda, yer ve tarih belirtmek koşuluyla; tez ya da basılı kitaplardan istifadeyle hazırlanması halinde, istifade edilen kaynak zikredilmek koşuluyla Yayın Kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde yayımlanabilir. Ayrıca bilimsel alana katkı niteliğindeki çeviriler, kitap eleştirileri yayımlanabilir. Yayımlanması uygun görülen çalışmaların bütün yayım hakları Siyer Araştırmaları Dergisi'ne aittir. Yayımlanan yazıların bilimsel içerik, hukuk ve dil açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.
9. Dergiye gönderilen yazıların takibi ve değerlendirilme süreci azami 4 (dört) aydır.
10. Yayımlanan makaleler için yazarlara telif ücreti ödenir.
11. Siyer Araştırmaları Dergisi, açık erişim politikası benimsemiştir.
12. Makale göndermek için, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/siyer/index> adresine yazar kaydı yapılarak üye olduktan sonra, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/itad/author/submit/1> adresindeki "Yeni Gönderi Başlat: Beş adımda makale gönderisinin ilk adımı için TIKLAYINIZ" butonuna basılarak adımların takip edilmesi gerekmektedir.
13. Makale gönderimi için adımlar takip edilirken verilen "Yazım Kurallarına" mutlaka uyulmalıdır.

B) YAZAR REHBERİ

- a. Kitap: Yazar soyadı adı, eser adı (italik), çeviri ise çevirenin adı (çev.), tahkiki ise (thk.), sadeleştirme ise (sad.), edisyon ise (ed. veya haz.), yayınevi, baskı yeri ve tarihi (örnek, İstanbul 2004), Yazma eser ise, Yazar soyadı adı, eser adı (italik), Kütüphanesi, numarası (no.), varak numarası (örnek, vr. 10b).
- b. Makale: Yazar soyadı adı, makale adı (turnak içinde), dergi veya eser adı (italik), çeviri ise çevirenin adı (çev.), baskı yeri ve tarihi, cildi (örnek; IV), süreli yayın ise (örnek; Sayı: 3), sayfa aralığı (s.).
- c. Basılmış sempozyum bildirimleri ve ansiklopedi maddeleri, makalenin referans verilmiş düzeniyle aynı olmalıdır.
- d) İnternette kaynak kullanma durumunda yazar soyadı adı, eser adı (italik), internet adresi, erişim tarihi (örnek; 01.01.2014) belirtilmelidir. İnternette tüzel kişi/kurum/kuruluş yazılarının kullanılması durumunda tüzel kişi/kurum/kuruluş vb. adı, eser adı (italik), internet adresi, erişim tarihi (örnek, 01.01.2014) verilmelidir.
- e) Dergimizde kullanılan bazı kısaltma örnekleri; bakınız (bkz.), karşılaştırınız (krş.), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), MEB İslâm Ansiklopedisi (İA), Kütüphane (Ktp.).

İÇİNDEKİLER

EDITÖRDEN	9
SİYER ÇEVRESİNİ TASVİR MESELESİ PROF. DR. KASIM ŞULUL	13
XVI-IX. YÜZYILLARDA HAREMEYN'İN GAYRİMÜSLİM MİSAFİRLERİ PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ	33
CAHİLİYE'DEN İSLÂM'A CESARET TİMSÂLİ BİR KADIN PORTRESİ: HİND BT. UTBE DOKTORA ÖĞRENCİSİ HATİCE NUR ERTÜRK	47
BENÎ KURAYZA YAHUDİLERİNİN CEZALANDIRILMASI DOKTORA ÖĞRENCİSİ GÜNGÖR AKSU	79
BATI'DA HZ. MUHAMMED İMAJİ ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ ALİ TEKKOYUN - KİTAP TANITIMI	99
ASRİ ÇUBUKÇU BEY HOCAM PROF. DR. MUSTAFA AĞIRMAN - VEFEYÂT	115
HOCAM PROF. DR. ASRİ ÇUBUKÇU ÜZERİNE PROF. DR. M. HANEFİ PALABIYIK - VEFEYÂT	119
PROF. DR. AHMET ÖNKAL (1952-2019) PROF. DR. İSMAİL HAKKI ATÇEKEN - VEFEYÂT	129

EDİTÖRDEN...

Elinizdeki dergi, ülkemizin Siyer alanındaki ilk hakemli dergisi. 2017 yılının ilk ayında, iddialı ama mütevazı niyetle, yayım hayatına başlamıştı. VI. sayısında editörlük nöbeti bu satırların yazarına devredildi. Bayrağı, değerli meslektaşım Ali Tekkoyun ile birlikte taşıyacağız. Hz. Peygamber (sas) söz konusu olunca, nutuklar tutuluyor, mazeretler bitiyor. Bununla birlikte vazifemizin, büyük bir sorumluluk gerektirdiğinin farkındayız. Allah (cc) bizleri mahcup etmesin. Henüz sözün başında, dergimizin yayın hayatına girmesinde ve ilk beş sayısının okuyucuya ulaşmasında büyük emek ve mesâî harcadıklarına tanıklık ettiğim 'kurucu' editörlerimiz Sayın Prof. Dr. Adnan Demircan ve Sayın Prof. Dr. Şaban Öz'e, ayrıca bizlere bu görevi tevdi eden Siyer Vakfı'nın değerli yöneticilerine şükranlarımızı sunuyoruz. Başından itibaren gönderdikleri göz nuru çalışmalarıyla, muhtevanın zenginleşmesine katkı sunan yazarlarımız ile işin mutfağında yani vakfın dergicilik masasını yürüten idarî personele de ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Hamdolsun, kimi zorluklara rağmen, dergimizin VI. sayısını, siz değerli okuyucularımıza ulaştırmanın kıvancını yaşıyoruz. Bu sayımıza telif çalışmalarıyla katkıda sunan Kasım Şulul, Nurettin Gemici, Hatice Nur Ertürk ve Göngör Aksu'ya, kitap tanıtımı dolayısıyla Ali Tekkoyun'a ve vefeyât yazılarıyla Mustafa Ağırman, Muhammed Hanefi Palabıyık ve İsmail Atçeken'e teşekkür eder, desteklerinin devamını dileriz. Bundan sonraki sayılarımızda Siyer alanına katkı sunacak her türlü akademik araştırma, inceleme, tercüme, kitap tanıtımı ve diğer çalışmaları, değerlendirmekten ve yayımlamaktan memnuniyet duyacağımızı peşinen ilave etmek isteriz.

Bu vesile ile, yakın zamanda ebediyete uğurladığımız, yazdıkları eserleri, konuştukları meseleleri ve yetiştirdikleri öğrencileriyle arkalarında önemli izler ve hatıralar bırakarak aramızdan ayrılan muhterem Prof. Dr. Ahmet Önkal ve Prof. Dr. Asri Çubukçu hocalarımıza Cenâb-ı Hak'tan rahmet, yakınlarına, meslektaşlarına ve öğrencilerine başsağlığı

diliyoruz. Üzerimizde hakkı ve emeği olan diğer hocalarımıza hayırlı, sağlıklı ve uzun bir ömür, genç ilim yolcularına da sabır, kolaylık ve esenlik niyaz ediyoruz.

Doç. Dr. Tahsin KOÇYİĞİT

Siyer Çevresini Tasvir Meselesi

KASIM ŞULUL

PROF. DR.

HARRAN Ü. İLAHİYAT FAK.

ÖZET

İbn Haldûn, bir olayın meydana geldiği çevre ve koşullarla birlikte kaydedilmesi gerektiğine, tarihte yöntem meselesi zaviyesinden dikkat çekmiş ve bu meseleye büyük ehemmiyet vermiştir.

Siyer olayları, -ilmî manada- bilinen bir çevrede meydana gelmiştir. Siyer çevresinin ilmî kıstaslarla vesika ve verilere dayalı olarak tespit ve tasviri; siyer tetkiklerinde önemli bir konu ve vasıta. Siyer çevresini tasvir problemi; insan-çevre ilişkisinin mahiyeti meselesiyle de yakından alakalıdır.

Bu makalede; siyer olaylarının meydana geldiği çevreyi tasvir meselesi ve tasvir tarzlarıyla ilgili bazı tahlil, tetkik ve mülahazalar ele alınmış; Kur'ân-ı Kerîm, Cahiliye devrini tasvir konusunda önemli kaynaklardan birisi olan Cahiliye şiiri ve İslâm kaynaklarının siyer çevresini tasvir tarzlarına değinilmiş ve bu kaynaklardan bazı örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Siyer, Hz. Muhammed (sas), Sahabe, beşerî coğrafya, fizikî coğrafya, Cahiliye, Mekârim-i Ahlak, Arabistan, Araçlar.

Summary

Problem of Describing The Environment in which Sira Events Take Place
In this article, some considerations about the issue of describing the environment and the ways in which the events of the sira took place were analyzed in the form of analyzes and examinations.

Again, fact that the events of the sira took place in the well-known environment, importance of the determination and the representation of sira based on the scientific criteria and documents in siyar research and the way of describing the surroundings of sira can be grouped into three categories are focused on. In this context, human environment relation is mentioned. Ibn Khaldun emphasized that events should be recorded with the environment

And circumstances which they take place and in history, attention was paid to the issue of method and its importance was attached to this issue.

The way of describing the sira environment in the Islamic sources, especially the Qur'an, has been emphasized and examples from them have been given. Examples from the poetry of the jāhiliyya, one of important sources of describing the jāhiliyya era, are given.

Keywords

Sira, Muhammad Prophet, Companions, Human Environment, Geographical Environment, Jahiliyyah, Good morals, Arabia, Arabs.

Giriş

“ *A* llah, risâletini kime/nereye vereceğini en iyi bilendir”^[1] meâlindeki ayet, İslam için seçilen ilk çevrenin tesadüfî bir tercih olmadığına işaret etmektedir. Bu nedenle İslam uleması, İslâm’ın ortaya çıktığı çevrenin coğrafi, beşerî, dinî, iktisadi, dil, tarih, kültür vb. bakımlardan yapısını belirlemeye baştan itibaren ihtimam göstermiştir. Böylece Siyer’in yaşandığı çevrenin *ilmî manada* bilinmesi/tanınması sağlanmıştır.

Siyer çevresini tasvir meselesine geçmeden önce bazı mukaddimelere yer verilmelidir:

İlki, Siyer çevresi kavramıyla; Hz. Peygamber dönemi olaylarının meydana geldiği muhiti ve coğrafi, beşerî, sosyal, dinî, siyasi, iktisadî, ticarî ve kültürel yapısını kastediyoruz.

Bir diğeri, Peygamber ve çevre: “Nuh: ‘Rabbim! Yeryüzünde kâfîrlerden hiç kimseyi bırakma!’ ‘Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör insanlar doğururlar/yetiştirirler’ dedi”^[2] mealindeki ayet-i kerime çevrenin, insan şahsiyetinin oluşumunda ne denli etkili olduğuna işaret etmektedir.^[3] “İnsana

[1] el-En’âm, 6/124.

[2] Nuh, 71/26-27.

[3] *Kur’ân-ı Kerim*’de ve çeşitli hadislerde insanın bu dünyaya selim bir fitratla geldiği, kalıtım yoluyla ebeveyninin sadece biyolojik özelliklerini aldığı, sosyal hayatta elde ettiği kazanımların kendisine kalıtım yoluyla geçmediğine işaret edilir [el-Arâf 7/172-173; er-Rûm 30/30; كَلَّ مَوْلُودٌ : Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi*’, XI,119, Hadis no (H.N): 20087. Ehl-i Sünnet düşüncesine göre insanda, iki çeşit fiil meydana gelmektedir: Birincisi, zorunlu fiiller olup, bunlar; Allah’ın irade ettiği anne babadan, irade ettiği zamanda, dilediği şekilde yaratması, insanın ruhî, bedenî organlarının işleyişi ve genelde kâinatın, özelde dünyanın adeta bir mesken mahiyetinde yaratılıp insanın istifadesine sunulması gibi sayısız fiillerdir. İkincisi ise insan iradesine bağlı fiillerdir. Bunlar Allah’ın insana verdiği beden ve uzuvlardan diğer nimetlere kadar insanın onları dilediği gibi kullanmasıdır. İnsan irade-

bilmediklerini öğretti”,^[4] “Siz, hiçbir şey bilmez iken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı”^[5] ve “İlim, öğrenmekle elde edilir”^[6] mealindeki ayet ve hadislere istinaden İbn Haldûn, dünyaya bilgisiz gelen insanın öğrenerek bilgili hale geldiğini belirtir.^[7] Ona göre insan şahsiyeti; her bireye çeşitli düzeylerde bahşedilen maddî-manevî yetenekler bütünüdür. Onun tevarüs ettiği bir kalıtım, tabiat ve mizacının eseri değil, yetiştiği çevrenin, sonradan elde ettiği kazanım, alışkanlık ve tercihlerinin ürünüdür.^[8] Medenî/içtimâî bir varlık olarak insan, yapısı itibarıyla çevresiyle çok yönlü bir etkileşim hâlinindedir.

Bu durumun peygamberler için geçerli olup olmadığı veya ne kadar geçerli olduğu ayrı bir bahis konusudur. Peygamberlerin ilâhî gözetim ve terbiyeye mazhar oldukları aşikârdır. Nitekim; “*Muhakkak sen, bizim inayetimiz/gözetimimiz altındasın*”, “*Sen, hakikaten dosdoğru bir yoldasın*”^[9], “*Sen, elbette yüce bir ahlâk üzeresin*”^[10] ve benzeri ayetlerde bu hakikate işaret edilmektedir.^[11] Hz. Peygamber (as) kendisiyle ilgili olarak: “*Rabbim beni terbiye etti ve terbiyemi de güzel yaptı*” buyurmuştur.^[12]

Son olarak da Câhiliyye kelimesi, “cehl” (جهل) mastarından türetilmiştir. Cüveynî’ye göre *cehl*; *bir şeyi gerçekte olduğundan farklı bilmektir*.^[13] *Cehl*’in zıddı ise *ilim ve hilim*’dir.^[14]

sini yansıtan fiillerde isteyen insandır; ama o fiilleri yaratan yine Allah’tır. Dileyen insan olduğu için tercihlerinden sorumludur.

[4] el-Alak, 96/1-5.

[5] en-Nahl, 16/78.

[6] Züheyr b. Harb (ö. 234/848), *Kitâbü’l-İlm*, thk. ve çev. Salih Tuğ, İstanbul 1984, s. 161,178.

[7] İbn Haldûn (ö. 808/1405), *el-İber*, thk. Halil Şehade, Beyrut 1408/1988, I, 597.

[8] bkz. İbn Haldûn, I,134,410.

[9] el-Hac, 22/67.

[10] el-Kalem, 68/4.

[11] et-Tür, 52/48.

[12] Demîrî (ö. 808/1405), *en-Necmü’l-Vehhâc fî Şerhi’l-Minhâc*, nşr. Dârü’l-Minhâc, Cidde 1425/2004, VIII, 308; Münâvî (ö. 1031/1622), *Fezû’l-Kadîr Şerhu’l-Câmi’i’s-Sağîr*, nşr. Mektebetü’t-Ticâriyyeti’l-Kübrâ, Mısır 1356, 1. Baskı, I, 224, H.N. 1262.

[13] İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî(ö. 478/1085), *Metnü’l-Varakât fî Usûli’l-Fıkıh*: ekinde Şerefud-din e-Şafîî; Nazmü’l-Varakât, Riyad 1417/1996, s. 8; Celâleddin Mahallî (ö. 864/1459), *Şerhü’l-Varakât fî Usûli’l-Fıkıh*, thk. Hüsâmeddin b. Musâ ‘Afâne, nşr. Cami’etü’l-Kudüs, Filistin 1420/1999, 1. Baskı, s. 80.

[14] Ferâhidî, *Kitâbü’l-Ayn*, III, 390 “جهل” md.; İbn Hibbân, *Ravzatü’l-Ukalâ ve Nühzetü’l-Fuzalâ*, thk. Muhyiddin Abdülhamîd ve arkadaşları., nşr. Dârü’l-Kütübi’l-İlimiyye, Beyrut 1397/1977, s. 208-211.

Nitekim meşhur muallaka şâirlerinden Amr b. Külsûm,^[15] Başşehirî Hîre olan ve III-VII. yüzyıllar arasında Irak'ta hüküm süren Lahmî Devleti'nin hükümdarı Amr b. Hind'i tehdit gayesiyle söylediği aşağıdaki beyitlerde cehli zikredilen manada kullanmıştır:

فَنَجْهَلُ فَوْقَ جَهْلِ الْجَاهِلِينَ   أَلَا لَا يَجْهَلُنْ أَحَدٌ عَلَيْنَا
تُطِيعُ بِنَا الْوُشَاةَ وَتَزْدَرِينَا   بِأَيِّ مَشِيئَةٍ عَمْرُو بْنُ هِنْدٍ

Hele biri kalkıp da bize karşı cahillik etmeye görsün!

O zaman biz cehalette bütün cahillerden baskın çıkarız.

Neyine güveniyorsun ey Amr b. Hind?

Muhbirlere uyup bizi hafife mi alıyorsun?^[16]

Kur'ân-ı Kerîm'de dört defa zikredilen^[17] “cahiliye” (جاهلية) kelimesi, ism-i fâil olan “cahil” (جاهل) sözcüğüne şeddeli yâ (ي) ve tâ-i merbûta (ة) eklenmesi sonucu elde edilmiş sînâî bir mastardır; fakat sözcük mastar manasını ifade etmekten ziyade bir döneme isim olmuştur. Bu isimlendirme İslâm'la birlikte ortaya çıkmış olup özellikle *Arapların İslâm öncesi dönemdeki inanç, tutum ve davranışlarını* İslami devirden ayırmak için kullanılmıştır.

Bir İslâmî kavram olarak Cahiliye; pagan/müşrik, Mecusi ve Ehl-i Kitap gibi bütün inanç grupları arasında cehaletin ve şirkin ortaya çıkıp yaygınlaştığı Hz. İsa (a.s.) ile Hz. Peygamber (a.s.) arasındaki fetret dönemine isim olmuştur.^[18]

[15] Câhiliye devri şairlerinden Amr, Irak topraklarında bulunan Tağlib kabilesinin Cüşem kolunun reisidir. Babası Arapların tanınmış süvarilerinden Külsûm b. Mâlik, annesi Arap şairlerinden Mühelhil b. Rebî'a'nın kızı Leylâ'dır. Muallaka şairi Amr, Arap Yarımadası, Şam, Irak ve Necid'de bulunmuştur. Gezip dolaştığı bölgelerde gösterdiği cesaret ve kahramanlıklarla tanındı. Bu sebeple, “Amr b. Külsûm'dan daha atılgan” sözü Araplar arasında darb-ı mesel haline gelmiştir. Son derecede gururlu olan Amr, Hîre Hükümdarı Amr b. Hind'i ortadan kaldırmıştır (Muharrem Çelebi, “*Amr b. Külsûm*”, DİA, III, 85).

[16] İbn Ebi'l-Hattâb el-Kureşî (ö. 170/786), *Cemheretü Eş âri'l-Arab*, thk. Ali Muhammed el-Bicâdî, nşr. Nahdatü Mısır, s. 87,300; Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzanî (ö. 486/1093), Şerhü'l-Muallakât es-Seb'a, nşr. Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423/2002, s. 226.

[17] Â-i İmrân 3/154; el-Mâide 5/50; el-Ahzâb 33/33; el-Fetih 48/26.

[18] İbn Düreyd (ö. 321/933), *Cemheretü'l-Lüğa*, thk. Remzi Münîr Balebekkî, nşr. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1987, 1. Baskı, I,494 “جهل” md.; Ahmed b. İsmail el-Kurânî (ö. 893/1487), *el-Kevserü'l-Câri ilâ Riyâz Ehâdisi'l-Buhârî*, Ahmed Izzo İna'yet, Dâr İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1429/2008, VII,40, Rivâyet No: 3830; Ahmed Muhtar Abdülhamid Ömer, *Mu'cemü'l-Lüğati'l-Arabiyyeti'l-Muasra*, nşr. Âlemü'l-Kütüb, 1429/2008, 1. Baskı, I,414 “جهل” md.

Bazı âlimler; Hz. Peygamber'in (a.s.) bi'seti (610) veya Mekke'nin fethiyle (8/630) sona eren Cahiliye devrini, el-Ahzâb Suresi'nin 33. ayetindeki "İlk Cahiliye" (الْجَاهِلِيَّةُ الْأُولَى) tabirinden hareketle iki döneme ayırmışlardır. Bu ayrımı benimseyenler, **İlk Cahiliye**'nin; Âdem-Nuh, Âdem-İbrahim, Nuh-İdris, Nuh-İbrahim, Davud-Süleyman veya Musa-İsa arasında geçen dönemlere karşılık geldiğini ileri sürmüşler, **İkinci Cahiliye** (الْجَاهِلِيَّةُ الْآخِرَى) devrinden kastın ise Hz. İsa (a.s.) ile Hz. Muhammed (a.s.) arasında geçen dönem olduğunu ifade etmişlerdir.^[19]

Cahiliye kavramı, İslâm öncesi ve İslâm'ın doğduğu dönemdeki Arapların, din ve toplum hayatının şirk, putperestlik gibi bâtıl inançlarını, kan davası gibi âdet ve geleneklerini, kabilecilik, asabiyet/ırkçılık gibi sosyal bağlarını, örgütlenme biçimlerini ve faiz gibi ekonomik uygulamalarını ifade eder.^[20] Öte yandan Câhiliye kavramı, bu devirde yaşayan Arapların medeniyetten, ahlaktan, erdemden, insanî hasletlerden, beşerî toplumsal örgütlenme biçimlerinden, yerleşik hayattan ve niteliklerinden, çeşitli dinlere mensup oluşlarından, geniş Arabistan coğrafyasındaki çeşitli siyasi organizasyonlarından, edebî zevklerden, ticaret gibi medenî faaliyetlerden mahrum olduklarını ifade etmez.

Yüzlerce şehir, *Esvâkü'l-Arap* denilen ticari faaliyetler, zengin kelime dağarcığına sahip bir dil ve *muallakât* denilen insanlık tarihinin seçkin şiir koleksiyonları, hitabeler ve meseller gibi fikrî-edebî faaliyetler; İslâm öncesi dönemde Arapların medenî hayattan tamamen de yoksun olmadıklarının işaretleridir. Bunun izlerini Yemen'den, Medâinu Sâlih'e kadar Arabistan'da tarihin çeşitli devirlerine görmek mümkündür.

Siyer Çevresini Tasvir Tarzları

En bilindik tanımıyla *ilim*, "bir şeyi gerçekte ne ise/nasılsa öyle bilmek"^[21] ise siyer olaylarının meydana geldiği çevre; vesika ve verilere dayalı olarak tasvir edilmelidir. Zira aksi bir yaklaşım ilmî değildir.

İslâm'ın ilk kuşaklarına mensup hadis, siyer-megâzî, ensâb, tabakât, ahbâr ve tarih uleması, siyer olaylarının yaşandığı dönem ve çevreyle ilgili

[19] Bkz. İbn Sa'd, VIII, 198-199; Tâceddîn el-Fâkihî (ö. 734/1333), *Riyâzü'l-Efham fi Şerh 'Umde-ti'l-Ahkâm*, thk. Nureddîn Tâlib, nşr. Dârü'n-Nevâdir, Suriye 1431/2010, 1. Baskı, II, 311; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 520.

[20] Kâdî İyâz (ö. 544/1149), *Meşârikü'l-Envâr alâ Sahîhi'l-Asâr*, nşr. el-Mektebetü'l-Atîke ve Dâr-ru't-Türâs, II, 162; Muhammed b. Fütûh el-Mayurki el-Humeydî (ö. 488/1095), *Tefsîr Garîb mâ fi's-Sahîheyne el-Buhârî ve Müslim*, thk. Zübeyde Muhammed Said Abdülaziz, nşr. Mektebetü's-Sünne, Kahire 1415/1995, s. 201, 377, 494. Ayrıca bkz. T. Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, VIII. bölüm: "Câhiliye ve İslâm" başlığı.

[21] Bakıllânî, *Kitâbü't-Temhîd*, s. 6.

bilgileri, belli ilke ve yöntemler çerçevesinde vakıa mutabık bir tarzda mübalağadan uzak ve yanlış genellemelerden kaçınarak tespite gayret etmiş; kapsamlı, yetkin ve belîğ üsluplarla kayda geçirmeye çalışmıştır.

İbn Haldûn, tarihî olayların meydana geldiği çevrenin koşullarıyla birlikte kaydedilmesi gerektiğine yöntem meselesi zaviyesinden dikkat çekmiş ve bu meseleye büyük önem atfetmiştir. O, tarihçileri, tarihî haberleri ele alış tarzları bakımından beşe ayırmıştır:

1- Geçmişe ait haberleri kapsamlı bir şekilde bir araya getirip kitaplaştıran; İbn İshâk, Hişâm el-Kelbî, Vâkîdî, Seyf b. Ömer, İbn Habîb, Taberî ve Mes'ûdî gibi büyük Müslüman tarihçilerin önemli özelliklerinden birisi, olayları meydana geldikleri çevre ve koşullarla birlikte kaydetmeleridir.

2- Olayları meydana geldikleri çevreden soyutlayarak kaydeden tarihçiler. Onlar, böylece tarihî olayları tetkikte esas alınacak temel unsurların göz ardı edilmesine neden olmuşlardır. Bu grupta yer alan tarihçiler, söz konusu olayları, temelleri bilinmeden ve özelliklerini dikkate almadan, eskilerin zikrettiği şekliyle tarihî malzemeyi soyut bir haber olarak tekrarlamışlardır. Yeni nesillerin bu olayların hakikatini anlamak için ihtiyaç duyacağı, o olayların vuku bulduğu şartlarla ilgili bilgilere yer vermemişlerdir. Yine bu tarz bir anlayışla eser yazan tarihçiler, bir devletten bahsettiklerinde, onunla ilgili haberleri sanki bir ipliğe dizilmiş inciler gibi sıralamakla yetinmişler, yazdıkları haberlerin konusunu teşkil eden olayların başlangıçları, sebepleri ve hedefleriyle ilgili hiçbir şey söylememişlerdir. Bu yüzden o haberleri okuyan kişi, olayların hakikatini anlamakta ve/veya bu olaylar arasında bağlantı kurmakta ihtiyaç duyacağı, başlangıcından sonuna kadar her aşamada olayların arka arkaya geliş sebeplerini bulamaz.

3- Tarihle ilgili doğru verileri, yanlış haberlerle karıştıranlar.

4- Sadece kendi yaşadığı dönemi ve bölgesiyle ilgili haberleri toplayanlar.

5- Haberleri aşırı derecede kısaltarak nakledenler.^[22]

Siyer çevresini tasvir tarzları iki şekilde karşımıza çıkabilir:

Birincisi: Vesika ve kaynaklar çerçevesinde hakikat-i hâle uygun ve ilmi yöntemlerle tasvir edilmesi.

İkincisi: İlmî kıstas, veri ve vesikalara aykırı bir şekilde tasvir edilmesi. Bu da iki şekilde tezahür edebilir:

Birincisi: Bir verinin kapsam, yaygınlık, nitelik, sebep ve sonuçlarını tetkik etmeden yanlış genellemelerle siyer çevresinin tasvir edilmesi.

[22] Bkz. İbn Haldûn, I,7.

İkincisi: Hz. Peygamber'i (a.s.) ve tebliğini yüceltmek gayesiyle siyer çevresinin ve tarihî arka planının kötülenmesi. Bu tasvir tarzı; Hz. Peygamber (a.s.), İslâm ve sahabe konusunda kafa karışıklığı meydana getirmenin bir aracıdır.

Siyer çevresinin 2. maddeye ve onun tezahür biçimlerine göre tasvir edilmesi birçok bakımdan kabul edilemez:

a) Böyle tasvir tarzı, beşeriyetin mecrasını tevhid, mekârim-i ahlâk, salih amel, adalet, merhamet, medeniyet, ümran ve ilim gibi ulvî hedeflere çeviren nitelikli ve erdemli sahâbe kuşağının orijinini/evveliyatını/hammaddesini izah edemez.

b) Hadislerde kötü bir çevrede yetişmenin insan üzerinde olumsuz tesirleri olduğuna işaret edilmiştir.^[23]

c) Beşinci tasvir tarzı; “Allah, risâletini kime/nereye vereceğini en iyi bilendir”^[24] mealindeki ayete aykırıdır. Ayet-i kerime zarf ve mazruf ilişkisine işaret etmektedir. Risâleti kıyamete kadar bütün zamanlar ve mekânlar için geçerli olan son peygamber Hz. Muhammed'in (a.s.) Arap Yarımada'sında; Mekke'de ve Kureyş arasında zuhur etmesi bir tesadüf değildir.

d) Afifüddin Ebû Bekir b. Abdirrahmân es-Sûfi'ye göre “kıymetli bir şey için değersiz bir şeyden üstündür denilirse, o şeyin değeri düşürülmüş olur”^[25] Örneğin inci, çakıl taşından kıymetlidir, dolunay, Süha'dan parlaktır veya kılıç, asadan daha keskindir denilmez. Böyle denilirse zikredilen şeylerin değeri düşürülmüş olur. Zira değersiz bir şeye nispetle değer kazanan şey, değerli değildir.^[26]

e) Hz. Peygamber (a.s.) ve tebliği, başkasına nispeten göreceli olarak üstün değildir. Bizzat kendisi mekârim-i ahlâk diye ifade edilen güzel ahlakî hasletlere sahiptir ve tebliğ ettiği din her bakımdan ulvidir. “Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim.”^[27] (Resûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak

[23] Hz. Peygamber (a.s.) “Hadrâü'd-dimen'den sakının!” buyurduklarında sahâbiler: “Hadrâü'd-dimen nedir ey Allah'ın Resûlü” diye sordular. Hz. Peygamber (a.s.): “Kötü çevrede yetişen güzel kadın” diye cevap verdi [Kudâî (ö. 454/1062), *Müsnedü's-Şihâb*, thk. Hamdî b. Abdilmecid es-Selefi, nşr. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1407/1986, II,96]. Aynı şey hadisin manayı muhâlifıyla erkekler için de geçerlidir. Bu hadis belirtilen ve kötü bir çevrede yetişen insanları toplum dışına itmek anlamına gelmez. Bilakis olumsuz bir durumun, birtakım tedbirlerle giderilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.

[24] el-En'âm 6/124.

[25] Bkz. İbnü'l-Fuvatî (ö. 723/1323), *Mu'cemü'l-Udebâ fî Mu'cemi'l-Elkâb*, thk. Muhammed el-Kazım, İrân 1416, I. baskı, I,435.

[26] İbnHişâm en-Nahvî (ö. 761/1360), *Muğni'l-Lebîb an Kütübi'l-E ârib*, thk. Mâzin el-Mübârek – Muhammed Ali Hamdullah, nşr. Dârü'l-Fikr, Dimaşk 1985, 6. Baskı, s. 709.

[27] el-Mâide 5/3.

gönderdik”.[28] “*Sen, Rabbine davet et. Zira sen, hakikaten dosdoğru bir yoldasın.*”[29] “*Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır. Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*”[30] Zikredilen âyetler ve “güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”[31] mealindeki hadis-i şerif aynı hakikate işaret eder.

f) İslâm’ın ortaya çıktığı çevrede güzel ahlaki seciyeler yaygındı. Hz. Peygamber (a.s.), söz konusu güzel ahlaki seciyeleri tamamlamak ve onları tevhîd ile irtibatlandırmak için gönderilmiştir. İslâm, ahiret inancıyla erdemli davranışları dünyevî beklentiler için yapılmaktan kurtarmış ve Allah rızasını kazanmak gibi ulvî bir gayeye yönlendirmiştir. Eğer İslâm’ın zuhur ettiği çevrede güzel ahlaklar yaygın olmasaydı “güzel ahlakı tamamlamak” değil, “güzel ahlakı öğretmek için gönderildim” denilmesi gerekirdi.[32]

Cahiliye devri Arapları güzel ahlakları yüceltiyordu ve onları hayat tarzı edinenler az değildi. Bir kişide mürüvveti[33] oluşturan doğruluk,[34] ahde vefa,[35] cesaret, şeref, haysiyet, izzet,[36] mazluma yardım, iffet gibi konularda gayret sahibi olmak,[37] ulvî değerler uğruna ölmekten korkmamak; hatta

[28] el-Enbiyâ 21/107.

[29] el-Hac 22/67.

[30] el-Kalem 68/3-4.

[31] Bu hadisin farkı rivayet şekilleri için bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, (el-Fezâil : VI, 324, hadis no: 31773).

Hz. Peygamber’in (a.s.) ahlak ile ilgili bazı beyanati için bkz. Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932), *Nevâdirü’l-Usûl fi Ehâdisi’r-Resûl*, thk. Abdurrahman Umeyre, nşr. Dârü’l-Cil – Beyrut, II,311-316.

[32] Zürkânî (ö. 1122/1710), Şerhü’l-Muvatta’ (Ebhecü’l-Mesâlikli Şerhi Muvatta’i’l-İmâm Mâlik), thk. Taha Abdurraûf Sa’d, Kahire 1424/2003, IV,404.

[33] Bkz. İbn Kuteybe (ö. 276/889), *Uyûnü’l-Ahbâr*, nşr. Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1418, I,325 vd.

[34] Muallaka şairi Züheyr b. Ebî Sülmâ el-Müzenî:

*İnsanlığın yarısı dil, yarısı da kalptir,
geri kalan et ve kandır*

Yine muallaka şairlerinden Amr b. Külsüm b. Mâlik (ö. M. 584 veya 600): “*Mekârim-i ahlakı doğru babalardan tevarüs ettik (yani bunlar köklü geleneklerimizdir). Ölünce de onları çocuklarımıza miras bırakacağız*”

[35] Züheyr b. Ebî Sülmâ bir başka beytinde;

*Ahdini yerine getiren kınanmaz
Allah tarafından kalbi hayra yönlendirilmiş olan gizlenmez.”*

[36] Örneğin muallaka şairlerinden Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. M. 614 -?) izzet konusunda şöyle demektedir:

*Zilletle olacaksa hayat suyu dahi olsa bana içirme.
İzzetle olacaksa zehir dolu kâseyi bana içir.*

Hayat suyu zilletle cehennem gibidir.

İzzetle olduktan sonra cehennem en güzel menzildir.

[37] Emevî devletin kudretli valilerinden Haccâc b. Yusuf es-Sekafi, Abbasi halifelerinden el-Mu’tasım-Billâh (ö. 227/842) ve 237/851’de Uman’ı idare etmeye başlayan es-Salt b. Mâlik

savaş meydanlarında ölmeyi rahat döseğinde ölmeye tercih etmek,^[38] hayâ, neseb, cömertlik,^[39] içki^[40] ve zina^[41] gibi kötü şeylerden uzak durmak, hilm,

el-Harûsî el-Humeydî gibi şahsiyetlerin, kendilerini yardıma çağırın mazlum kadınlara hiç tereddüt etmeden büyük ordular sevk ettiklerine dair örnekler vardır.

Meselâ, Haccâc b. Yusuf, Hintli korsanların Müslüman bir kadını gasp etmeleri üzerine bu kadının; “İmdat/yetiş ey Haccâc” çığığından haberdar olmuş, kardeşinin oğlu Muhammed b. Kasım es-Sekafî’yi büyük bir orduyla Hindistan’a sevk etmiştir (İbn Abdilmün’im el-Himyerî es-Sinhâcî (ö. 727/1327 -?), *er-Ravdü’l-Mi’târ fi Haberil’-Aktâr*, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1980, II. baskı, s. 596).

Yine Bizans İmparatoru Theophilos 223/838 yılında Zibatra’ya (Doğanşehir/Malatya) saldırarak katliam yapmış ve şehri tahrip etmişti. Bu saldırıda Bizanslıların eline tutsak düşmüş Müslüman bir kadın, Ammûriyeli (Amorium: Emirdağ yakınlarındaki antik kent) bir papaza verilmişti. Söz konusu kadının: “İmdâd ey Mu’tasım!” diye feryat ettiği haberini Halife el-Mu’tasım-Billâh, alır almaz “İmdadına yetiştim” diye derhal karşılık vermiş, ardından “Sefere! Sefere!” diyerek hemen yola koyulmuştur. Ordusuyla Ammûriye’ye kadar ilerleyip Bizanslıların İstanbul’a denk tuttuğu, çok değer verdiği o şehri fethetmiş ve papazı cezalandırarak o kadını elinden kurtarmıştır (Sibt İbnü’l-Cevzî (ö. 654/1256), *Mir’âtü’z-Zamân fi Tavârihi’l-Â’yân*, thk. Muhammed Berekât ve arkadaşları, Dımaşk 1434/2013, XIV, 276).

[38] Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî:

إذا كشف الزَّمانُ لك القناعا ... ومدَّ إليك صرفُ الدَّهرِ باعا
فلا تخشِ المنيةَ والتَّقِيها ... ودافع ما استطعت لها دفاعا
ولا تخترِ فراشاً من حريرٍ ... ولا تبيك المنازلَ والبقاعا

Zaman sana peçesini kaldırdığında;

Birtakım musibetlerle elini sana uzattığında

Ölümden korkma, karşısına çık ve onunla mücadele et

İpek dösekte ölmeyi tercih etme ve geride kalan evler, araziler ve mallar için de ağlama.

[39] Hâtîm et-Tâî (ö. 578 -?):

إذا كانَ بعضُ المالِ رَبًّا لأهلهِ *** فإني، بِحَمْدِ اللَّهِ، مالي مُعَبَّدُ
فَلِكِّ بِهِ العاني، وَيُؤَكِّلُ طَيِّباً *** وَيُعْطِي إذا مِنَ البَحِيلِ المُطْرَدُ

Bazısının malı onun rabbi ise; Allah’a hamd olsun ki benim o manada bir mabudum yoktur.

Malımla sıkıntıda olanın sıkıntısı giderilir ve afiyetle yenip harcanır.

Hayırsız cimri minnet ettiğinde o ihtiyaç sahiplerine verilir.

[40] Abdülmuttalib b. Hişâm, Şeybe b. Rebiâ, Varaka b. Nevfel, Abdullah b. Cüd’ân, Velîd b. Muğîre, Hz. Ebû Bekir, Osmân b. Affân, Kays b. Âsım et-Temimî ve “ben sabah kavminin reisi iken akşam onların sefihi hâline getiren bir şeyi içmem” diyen Abbâs b. Mirdâs es-Sülemi el-Câhiliye (عُقبان بن مرداس السلمى قيل له: لم تركت الشراب وهو يزيد في جرأتك وسماحتك؟ فقال: أكره) Câhiliye devrinde kendilerine içkiyi haram kılmış kişilerdendir. Hâtîm et-Tâî, kendisine içki ve kötü şeyleri haram kılmuştu ve bunu şu şiiri ile dile getirmişti:

“وإني لأرجو أن أموت ولم أتل ... متاعا من الدنيا فجورا ولا خمرًا” (Dünyadan kötülük yapmadan ve içki içmeden ayrılmayı dilerim). Bkz. İbnHabîb(ö. 245/860), *Kitâbü’l-Muhabber*, nşr. Ilse Lichtenstädter, Beyrut ts., s. 241.

Kays b. Âsım et-Temimî içki için: “مناقب تفسد الرجل الكريما ... مناقب الخمر سالحة وفيها ...” demiştir.

[41] Hz. Osmân (r.a.): Câhiliye döneminde tiksindiği, İslâmî dönemde ise hem tiksindiği hem

haram edildiği için zina etmediğini belirtmiştir [وَقَدْ تَرَكْتُهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ] وَلَا زَنْتُ فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا فِي إِسْلَامٍ، وَكَرِهْتُهَا فِي الْإِسْلَامِ تَعَفُّفاً. Bkz. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), el-Müsned, thk. Şuayb el-Arnâvut v.dğr.,

himâye, emân, civâr, misafirperverlik, diğerkâmlık, ıslah ve arabuluculuk ile hakemlik Câhiliye devrinde değerli kabul edilen güzel ahlaklardan bazılarıdır.

İfade edilen hakikate şu mealdeki hadis de işaret etmektedir: “Siz bana Arap şecerelerinin madenlerinden (yani neseplerinden) soruyorsunuz. İnsanlar madenler gibidir. İnsanların, Cahiliye zamanında hayırlı olanları İslâm’ı anlayıp ilim üzere yaşarlarsa, İslâm devrinde de en hayırlı olanlarıdır”.^[42]

Hız. Ömer’in (r.a.) vefatından önce yaptığı vasiyet aynı hakikate işaret etmektedir: “Yeni halifeye, bedevilere hayırla muamele etmesini tavsiye ederim. Çünkü bedeviler, Arap’ın aslı ve İslâm’ın maddesidirler”.^[43]

İslâm, insanlar arasındaki fitrî bağları; sıla-i rahim, akrabanın gözetilmesi ve adalet gibi emirlerle sahih bir mecraya yöneltmiştir.^[44] “Müminler ancak kardeşler”^[45] mealindeki ayetlerle akide bağı gibi daha ulvî toplumsal örgütlenme biçimleri önermiş; insanın değerini belirleyen takva, ehliyet ve emek gibi âdil kıstaslar getirmiştir. İslâm: “Zalim veya mazlum da olsa kardeşine yardım et” (اَنْصُرْ اَخَاكَ ظَالِمًا اَوْ مَظْلُومًا) şeklindeki Cahiliye asabiyet anlayışını; “kendi kabilesinden olan zalimi zulmünden alı koymak” davranışına dönüştürmüştür.^[46]

g) Siyer olaylarının meydana geldiği çevreyi kötöleyerek Hz. Peygamber’i (a.s.) veya İslâm’ı yüceltme anlayışı ilmî değildir. Söz konusu anlayış; *Kur’ân-ı Kerîm*, hadis külliyatları, klasik Cahiliye tarihi ile siyer kaynakları, Câhiliye devri şiir divânları^[47] ve İslâm coğrafya kaynaklarında ifade

nşr. Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001, III,21, hadis no: 1403]. Hz. Peygamber (a.s.), Mekke’nin fethinden sonra Mekke’li kadınlardan biat alırken onlara bazı şartlar koşmuştur. Bunlardan birisi zina edilmemesidir. Hind: “Ey Allah’ın Resûlü! Hür kadın zina eder mi hiç?!” dedi. Hz. Peygamber (a.s.): “Hayır! Vallahi, hür bir kadın zina edemez!” buyurdu. Bkz. Süheylî, VII,240.

[42] Buhârî, “*el-Enbiyâ*”, 60: 21/57 (7) (يوسف: 7) (بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِلْمُتَسَائِلِينَ: يوسف: 7) (بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِلْمُتَسَائِلِينَ: يوسف: 7).

[43] Buhârî, “*Ashâbü’n-Nebi*”, 62: 8/48.

[44] “*Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor*” (en-Nahl 16/90).

[45] el-Hucûrât 49/10.

[46] دَنَا حُمَيْدٌ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَنْصُرْ اَخَاكَ ظَالِمًا اَوْ مَظْلُومًا» فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذَا؟ قَالَ: «نَنْصُرُهُ مَظْلُومًا، فَكَيْفَ نَنْصُرُهُ ظَالِمًا؟» قَالَ: تَكْفُهُ عَنِ الظُّلْمِ. thk. Ömer b. Refûd b. Refid es-Sefiyânî, Riyad 1418/1998, s. 54, hadis no: 52.

[47] Bkz. Harun Ögmüş, *Cahiliye Döneminde Araplar: Cahiliye Şiirine Göre İslâm Öncesi Arap Toplumunu ve Kur’ân’ın Getirdiği Değişim*, İstanbul 2013.

edilen siyer coğrafyası/muhitine dair temel tespitlere aykırıdır. Zikredilen kaynaklarda Cahiliye devrinin gerçek durumunu tespit eden birçok kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlarda verilen bilgiler, gerçek durumu tespit şeklindedir. Bu tesbitler, mübalağalardan ve yanlış genellemelerden uzaktır. Söz konusu kaynaklar içerdikleri bilgilerle, siyerin çevresini hakikate uygun bir şekilde tespit edip Siyer'in anlaşılmasına katkı sunmakla birlikte İslâm çağı ile öncesi arasında doğru mukayese yapma imkânı sunmaktadır.

İslâm'ın zuhur ettiği çevreyi hakikate aykırı bir şekilde tasvir ederek İslâm'ı yüceltme tarzında bir yaklaşım, dolaylı bir şekilde İslâm'ı ve ilk kuşak Müslümanları tenkis anlamına gelir. Oysa İslâm'a muhatap olan ilk kuşak, onu kabule müheyya fıtratı selim madenler gibiydiler denilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de: "Hatırla ki İbrahim şöyle demişti: 'Rabbim! Bu şehri/Mekke'yi emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut! Çünkü putlar, insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular, Rabbim! Şimdi kim bana uyarırsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin. Ey Rabbimiz! Ey sahibimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem'inin/Kâbe'nin yanında, ziraat yapılmayan bir vadiye yerleştirdim. Artık Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl ve meyvelerden bunlara rızık ver! Umulur ki bu nimetlere şükrederler"^[48] mealindeki ayetler ve benzerleri siyer çevresini tasvir eden veriler de içermektedir.

Tarihin çeşitli devirlerinden kalan Arap yarımadasındaki ümrana, medenî duruma, kurulan şehirlere ve mimari tarzlara işaret eden ayet-i kerimeler de bulunmaktadır. Mesela: "Onların yurdu ile içlerini bereketlendirdiğimiz memleketler arasında, kolayca görünen nice kasabalar var ettik ve bunlar arasında yürümeyi konaklara ayırdık. Oralarda geceleri, gündüzleri korkusuzca gezin dolaşın, dedik"^[49] "Onlar, dağlardan emniyet içinde kalacakları evler oyarlardı"^[50] "Siz burada, güven içinde bırakılacak mısınız (sanırsınız)? Böyle bahçelerde, çeşme başlarında?"^[51] Ekinlerin, salkımları sarkmış

[48] İbrâhîm 14/35-37.

[49] Sebe 34/18. Bu âyet-i kerîmde Yemen-Suriye yolu üzerinde birbirine yakın, kolayca bulunan ve konaklama ihtiyaçlarına cevap veren kasabalara işaret edilmiştir.

[50] el-Hicr 15/82.

[51] Muâviye b. Ebî Süfyân (r.a.), halifelîği devrinde Vâdilkurâ'ya uğradığında, "Siz burada, güven içinde bırakılacak mısınız? Böyle bahçelerde, çeşme başlarında? Ekinlerin, salkımları sarkmış hurmalıkların arasında?" (eş-Şuarâ 26/146-148) mealindeki ayetleri okuduktan sonra: "Bu ayetler, bu memleket halkı hakkında inmiştir. Burası da Semûd kavminin memleketlerindedir. Ayetlerde haber verilen su kaynakları, hani nerededirler?" diye sordu. Bir adam, ona: "Allah'ın sözü doğrudur. Su kaynaklarının ortaya çıkarılmasını istiyor musun?" diye cevap

hurmalkıların arasında? (Böyle sanıp) dağlardan ustaca^[52] evler yontuyorsunuz (oyup yapıyorsunuz)”^[53] “O vadide kayaları yontan Semûd kavmine?”^[54] “Temelli kalacağımızı umarak yer altında su mahzenleri mi (veya sağlam yapılar mı) (مَصَانِعَ) ediniyorsunuz?”^[55] “Düşünün ki, (Allah) Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi. Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah’ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın.”^[56] “Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine? Sütunları (yüksek binaları) olan, İrem şehrine? Ki ülkeler içinde onun benzeri yaratılmamıştı. O vadide kayaları yontan Semûd kavmine?”^[57]

“Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler yontuyorsunuz”^[58] mealindeki âyette işaret edilen Medâinu Salih’teki kalıntılar (DİA)

verdi. Muaviye b. Ebi Süfyân (r.a.): “Evet!” deyince, hemen kazıya başlanıp seksen tane su kaynağı ortaya çıkarıldı. Bunun üzerine, Muâviye b. Ebi Süfyân (r.a.): “Allah, Muaviye’den daha doğrudur!” dedi [Yakût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu’cemü’l-Büldân*, Beyrut 1995, II. baskı, nşr. Dâr Sâdir, IV,338 “الْقَرْىَ” md.].

[52] Âyetteki “فَارِهِمْنَ” kelimesi “ustaca” veya “şımararak” demektir.

[53] eş-Şuarâ 26/146-149.

[54] el-Fecr 89/9.

[55] eş-Şuarâ’ 26/129.

[56] el-A’râf 7/74. Semud kavmi Şam ile Hicaz arasında Hicr denilen bölgede yaşamış güçlü bir kavim idi. Dağlarda, vadilerde kayaları, mermerleri keser ve biçerlerdi. Yontma taşlardan evler, saraylar, havuzlar ve istedikleri binaları yaparlardı. Ayet-i kerimenin: “O’nun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz; dağlarında, evler yontuyorsunuz” mealindeki kısmı buna işaret etmektedir. Kaya ve mermerleri ilk defa yontanın Semud kavmi olduğu ve bu şekilde bin yedi yüz kadar şehir yaptıkları rivayet edilmektedir. Bkz. Yakût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, II,220-221 “الجَحْرِ” md.

[57] el-Fecr 89/7.

[58] el-A’râf 7/74.

Âyetlerde Arabistan'da Âd el-Uhrâ'nın sütunlar şehri İrem'e, Yemen'de Sebe' melikesi Belkıs'ın ülkesindeki mimari şaheserlere Semûd kavminin yaşadığı şehirlere ve Vâdilkurâ'ya^[59] işaret edilmektedir.

Siyer çevresini ilmî tasvir yaklaşımına, Buhârî'nin *el-Câmi'ü's-Sahîh*'inde, İbn Hişâm, İbn Sa'd, Süheylî ve İbn Seyyidinnâs gibi siyer-megâzî âlimlerinin eserlerinde İslâm öncesi dönemi ele aldıkları bölümlerin konu başlıkları ve muhtevası da birer örnektir.

İslâm coğrafyacıları, siyer olaylarının cereyan ettiği Mekke ve Medine gibi şehirlere tahsis edilmiş eserlerde, seyahatnamelerde, coğrafi sözlüklerde maddeler halinde ve kitaplarının giriş kısmında İslâm'ın doğduğu coğrafya olması nedeniyle Arap Yarımadası'nı anlatmışlardır. Bu bölgeyi de anlatmaya *Kur'ân-ı Kerîm*'de "Ümmülkurâ" (Şehirlerin Anası)^[60] denilen Mekke ile başlamışlardır ve coğrafi bilgilerle birlikte mimari, iktisadî, beşerî, örf-âdet, inanç ve benzeri bakımlardan siyer çevresiyle ilgili bilgiler vermişlerdir.^[61]

Makdisî, Arap Yarımadası'nı şöyle tasvir eder: "Arap Yarımadası'yla söze başladık. Çünkü Allah'ın saygın evi Kâbe ve Peygamber'in (a.s.) şehri Medine oradadır. İslâm Dini oradan dünyaya yayılmıştır. Raşid Halifeler, Ensâr ve Muhâcir orada yaşamışlardır. Müslümanların sancak ve bayrakları cihat ve fetihler için orada göndere çekilmiş, dinle ilgili müesseseler o bölgede güçlenmiştir. Yine hac ibadetinin edasıyla ilgili simgeler, menâsik, ihram sınırları, vakitler ve kurban yerleri o bölgededir. O, fıkıh

[59] Vâdilkurâ, Günümüzde Suudi Arabistan sınırları içinde; Medine'nin kuzeybatısında Teymâ ile Medine arasında halkı tarımla uğraşan köylerden müteşekkil bir bölgedir. "Köyler; yani yerleşim birimleri vadisi" anlamına gelen Vâdilkurâ, "vadi" (وادی) ve "karye"nin (قرية) çoğulu olan "kurâ" (قرى) kelimelerinden oluşan bir zıfadır. Vâdilkurâ denilmesi, vadiye dağılmış vaziyette bir dizi yerleşim birimlerinin bulunmasındandır. Müslüman coğrafyacılar vadideki tarihi harabeleri gördüklerini bildirmişlerdir. Bazı tarihi kalıntılar halen varlığını korumaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de buradan "Vâdî" ismiyle bahsedilir. Âyet meâlen şöyledir: "O el-Vâdî'de kayaları yontan Semûd kavmine?" (وَتَمُودَ الَّذِينَ خَالُوا الضُّخْرَ بِالْوَادِ) (el-Fecr 89/9) (S. Süleyman Nedvi, *Kur'ân-ı Kerîm'de Kavimler ve Toplumlar: Âd, Semûd, Medyen*, çev. Abdullah Davudoğlu, İstanbul 1424/2003, s. 147; E. Azizova, "Vâdilkurâ", DİA, XLI,421-423; Âtik b. Gays el-Bilâdî, *Mu'cem el-Me'âlim el-Coğrafiyye fi's-Sireti'n-Nebeviyye*, nşr. Dâru Mekke, 1402/1982, s. 250).

[60] el-En'âm 6/92; eş-Şûrâ 42/7.

[61] İstahrî (ö. 340/951-52'den sonra) şöyle der: "Kible'nin ve şehirlerin anası Mekke'nin orada bulunması, Arapların ülkesi ve vatani olması nedeniyle Arap yurdundan başladım. Burada Araplardan başkası oturmadı..." (Ülkelerin Yolları: Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2015, s. 11). Ülkeleri anlatmaya Arap Yarımadası'nı, ondan da Mekke ile başlayan müellifler arasında Belh coğrafya okuluna mensup el-İstahrî, İbn Havkal ile Ebû Ubeyd el-Bekrî el-Endelüsî'yi zikredebiliriz.

ulemasının emvâl türü eserlerinde zikrettiği öşüre tabi bir memlekettir;^[62] müderrislerin şerhlerinde bilmek zorunda oldukları bir mekândır.

İnsanlık oradan yeryüzüne yayılmıştır. Hz. İbrahim (a.s.) orada tüm insanları hacca davet etmiştir.^[63]

Orası, birçok güzide şehri ve bölgeyi barındıran büyük bir coğrafyadır.

Görmüyor musun?! Hicaz'ın ve Yemen'in tamamı, Sebe' ülkesi, Ahkaf, Yemâme, Eşhâr, Hacer, Uman, Taif, Necran, Huneyn, Mihlaf, Salih'in şehri Hicr, Âd ve Semûd kavimlerinin diyarları, terkedilmiş kuyular, görkemli saraylar, İrem'in yüksek sütunlu mekânları, Ashab-ı Uhdûd'un diyarı, Şeddad'ın hapishaneleri, Hûd'un kabri, Kindelilerin yaşadığı yerler, Tay Dağı,^[64] Vadi'de refâh içinde yaşayanların evleri, Sina Dağı, Şuayb'in Medyen'i ve Musa'nın pınarları Arap Yarımadası'ndadır.

Arap Yarımadası, yüz ölçümü olarak coğrafyaların en geniş, saha olarak en düz ve en verimli topraklara sahip; hürmet ve şeref açısından en saygın şehirleri barındıran bir bölgedir."^[65]

Siyer olayları ilmî manada bilinen bir beşerî ve coğrafi çevrede meydana gelmiştir. Siyer çevresinin ilmî kıstaslarla vesika ve verilere dayalı olarak tesbît ve tasviri, siyer tetkiklerinde önemli bir vasıttır.

[62] Yani Arabistan'ın tamamı Müslümanların olan bir memlekettir; haraç arazisi değildir.

[63] Burada müellif şu meâldeki âyetlere telmihte bulunmuştur: "Bir zamanlar İbrahim'e Beytul-lah'ın yerini hazırlamış ve (ona şöyle demiştik): Bana hiçbir şeyi eş tutma; tavaf edenler, ayakta ibadet edenler, rûkû ve secdeye varanlar için evimi temiz tut. İnsanlar arasında hacca ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen argın develer üzerinde sana gelsinler" (el-Hac 22/26-27).

[64] İki dağdan oluşan Tay dağları, günümüzde Hâil Dağları (جَبَلًا حَائِلًا) ismiyle bilinmektedir.

[65] أنما بدأنا بجزيرة العرب لان بها بيت الله الحرام، ومدينة النبي عليه الصلاة والسلام، ومنها انتشر دين الإسلام، وفيها كان الخلفاء الراشدون، والأنصار والمهاجرون، وبها عقدت رايات المسلمين، وقويت أمور الدين، وأيضا فإن بها المشاعر، والمناسك والمواقيت والمناعر، ثم هي عشيرة قد ذكرها الأئمة في دواوينهم، ولا بد للمدركين من معرفتها في شروحهم، ولان منها دحيت الأرض ودعا إبراهيم عمه الخلق ومع ذلك فإنها تشتمل على حدود جليلة وكور كبيرة واعمال نفيسة الا ترى ان الحجاز كلها واليمن بأسرها وبلد سبأ والأحقاف واليمامة والأشجار وهجر وعمان والطائف ونجران وحنين والمخلاف وحجر صالح وديار عاد وثمود والبئر المعطلة والقصر المشيد وموضع ارم ذات العماد وأصحاب الأخدود وحبس شذاد وقبر هود وديار كندة وجبل طي وبيوت الفارحين بالواد وجبل سينا ومدین شعيب (وعيون موسى فيها وهي امد الأقاليم مساحه وأفسحها ساحة وأفضلها تربة وأعظمها حرمة وأشرفها مدنا Muhammed b. Ahmed el-Makdisi (335-378/946-988), *Ahsenü't-Tekâsîm fî Ma'rîfeti'l-Ekâlîm*, thk. Gazi Tulaymat, Dımaşk 1980, s. 95-96; ayrıca bkz. Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-İstahrî el-Fârisî (ö. 340/951-52'den sonra), *Ülkelerin Yolları (Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik)*, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2015, s. 11; Yazarı Meçhul (372/982'de telif edilmiş), *Hudûdül-Âlem Mine'l-Meşriki ile'l-Mağrib*, thk. Ö. Minorsky, çev. Abdullah Duman – Murat Ağarı, İstanbul 2008, s. 105; İbn Havkal [Ebû'l-K sım Muhammed b. Alî en-Nasîbî el-Bağdâdî (ö. IV./X. yüzyıl)], *10. Asırda İslâm Coğrafyası (Sûretü'l-Arz)*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2004, s. 31.

Siyer çevresine dair bazı kaynaklar

Siyer çevresiyle ilgili kaynaklar; olayların tarihî arka planı, İslâm esaslarının derinliği, ortaya çıktığı çevrede neyi, nasıl değiştirdiği ve yeni dinin nasıl tesis edildiği gibi konuları belirleme açısından önemlidir ve siyer tetkiklerinde ihmal edilmemelidir.

Genel İslâm tarihi ve siyer kaynakları, İslâm öncesi Arap tarihine ve siyer çevresine dair birçok bilgiye yer vermiştir. Ensâb, Büldân, Câhiliye ve Asr-ı Saâdet dönemi şiirini konu edinen eserler ile Mekke-Medine şehir tarihleri de siyer çevresini tasvir eden öncelikli kaynaklardandır.^[66] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinde; “Arapların haberleri” (ذكر أخبار العرب),^[67] “İsmailoğulları ve bi'sete kadar Câhiliye dönemi” (بَابُ ذِكْرِ بَنِي إِسْمَاعِيلَ وَمَا كَانَ مِنْهُ) “Câhiliye devri olayları” (ذِكْرُ جُمَلٍ مِنَ الْأَحْدَاثِ الْوَاقِعَةِ فِي زَمَنِ) (أُمُورِ الْجَاهِلِيَّةِ إِلَى زَمَانِ الْبِعْثَةِ) “Câhiliye devrinde meşhur olanlar” (بَابُ ذِكْرِ جَمَاعَةٍ كَانُوا مَشْهُورِينَ فِي زَمَنِ) (الْجَاهِلِيَّةِ)^[69] ve “Fetret dönemi olayları” (بَابُ ذِكْرِ مَا بَيْنَ الْفِتْرِتَيْنِ) (شَيْءٌ مِنَ الْحَوَادِثِ فِي زَمَنِ الْفِتْرِتَةِ)^[70] gibi başlıklarla Arapların İslâm öncesi dönemlerdeki durumu tespit edilmeye çalışılmıştır.

İslâm öncesi döneme ve siyer çevresine dair zikredilmesi gereken bazı klasik kaynaklar şunlardır:

* Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin (v. 204/819 -?) *Kitâbü Tenkîsi'l-Esnâm* ve *Ensâbü'l-Haylî'l-Câhiliyye'l-İslâm ve Ahbârühâ* gibi eserleri.

* Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (v. 209/824 -?), *Kitâbü Eyyâmî'l-'Arab Kable'l-İslâm*.

* Asma'î (v. 216/831), *Târihü'l-'Arab Kable'l-İslâm*: Müellifin diğer eserleri de siyer çevresine dair önemli veriler içermektedir.

* İbnHabîb'in (v. 245/860) *el-Muhabber* ve *el-Münemmak fî Ahbâri Kureys* adlı eserleri.

el-Muhabber, bir tür peygamberler ve halifeler tarihidir. Eserde şahıslar ve olaylar, teferruata girilmeden listeler şeklinde kaydedilmiştir. Nesep, anne şecereleri, Câhiliye devri ve Asr-ı Saâdet'le ilgili orijinal rivâyet, fıkra ve notlar içermesi eserin önemli özelliklerindedir.

[66] F. Sezgin, Emevî ve Abbâsî dönemlerinde Câhiliye devri tarihini telif eden âlimlerin listesini eserleriyle birlikte kaydetmiştir. Bkz. *Târihü't-Türâsi'l-'Arabî*, I/2,27-63.

[67] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III,100 vd.

[68] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III,179 vd.

[69] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III,274 vd.

[70] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III,248 vd.

[71] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III,323 vd.

Câhiliye devri tarihi açısından önemli eserler yazan İbn Habîb'in diğer eserleri de siyer çevresine dair önemli veriler içermektedir.^[72]

* İbn Saîd el-Mağribî (v. 685/1286), *Neşvetü't-Tarab fî Târîhi Câhiliyyeti'l-'Arab*: Eserde Câhiliye dönemi edip ve şairleri tanıtılmış, şiirlerinden örnekler verilmiştir.

* Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (v. 1924), *Bülûğu'l-Ereb fî Ma'rîfeti Ahvâli'l-'Arab*.

* Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*: Müellifin *Târîhu'l-'Arab Kable'l-İslâm* adlı eseri ve onun genişletilmiş hali olan *el-Mufasssal*, Câhiliye devri Arap tarihi kaynaklarını, Arap yarımadasının coğrafi durumunu, Arapların nesebini, tarihini, diğer kavimlerle münasebetlerini, Arabistan'da kurulan İslâm öncesi devletleri, Arapların dinî, siyasî, iktisadî, içtimaî ve medenî durumlarını, Hicaz bölgesini, Mekke, Medine ve Taîf şehirlerini, Kâbe ve hac tarihini, Arap çarşılarını ele alıp incelemiştir.^[73]

Sonuç

Siyer çevresi tabiri, siyer olaylarının meydana geldiği coğrafi muhitin beşerî, sosyal, dinî, siyasî, iktisadî, ticarî, kültürel yapısını ve o çevrenin komşu ülkelerle ilişkilerini ifade eder. Bilindiği üzere sosyal bir varlık olarak insan, yapısı itibarıyla çevreyle çok yönlü bir etkileşim hâlinindedir.

Siyer çevresinin ilmî kıstaslarla tespiti; Siyer'i ve içerdiği birtakım olayların arka planını, İslâm esaslarının derinliğini, ortaya çıktıkları çevrede neyi, nasıl değiştirdikleri ve yeni bir anlayışı nasıl tesis ettiklerini belirlemede önemli bir vasıtaadır.

Siyer olaylarının yaşandığı çevreyle ilgili bilgiler, tabii dönemi hadis ve siyer-megâzî uleması ile ensâb, tabakât, ahbâr ve tarih bilginleri tarafından birtakım kaide ve yöntemler çerçevesinde, mübalağadan uzak ve yanlış genellemelerden kaçınarak tespit edilmeye gayret edilmiş; kapsamlı, yetkin ve belîğ üsluplarla kayda geçirilmeye çalışılmıştır.

İbn Haldûn, olayların meydana geldikleri çevre ve koşullarla birlikte kaydedilmesi gerektiğine, tarihte yöntem meselesi zaviyesinden dikkat çekmiş ve bu meseleye büyük önem atfetmiştir.

Siyer çevresi hakikate aykırı bir şekilde tasvir edilmemelidir. Zira İslâm'ın ortaya çıktığı çevreyi kötülemlerle Hz. Peygamber'i (a.s.) ve tebliğini yüceltmek, el-Enâm Suresi'nin 124. ayetinde işaret edilen hakikate

[72] İbn Habîb'in diğer eserleri: *Kitâbü Ümmehâti'n-Nebî, Muhtelefü'l-Kabâ'il ve Mü'telefuhâ, Risâletü Esmâ'î'l-Kabâ'ili'l-Müteşâbihe ve Gayri'l-Müteşâbihe, Elkâbü'ş-Şu'arâ' ve men yu'rafu minhum bi Ümmihî, Küna'ş-Şu'arâ' ve men Galebet Künyetühü 'alâ İsmihî, el-Em âl, Kitâbü Men Nüsibe ilâ Ümmihî mine'ş-Şu'arâ', Halkü'l-İnsân fî'l-Luga, Kitâb fî Ahbâri'ş-Şu'arâ' ve Tabakâtihim ve Kitâbü'ş-Şu'arâ'.*

[73] Mustafa Fayda, "Cevâd Ali", DİA, VII,429-430.

aykırıdır. Bu ayet-i kerime zarf ve mazruf ilişkisine ve Hz. Muhammed'in (a.s.), Arap yarımadasında, Mekke'de ve Kureyş arasında zuhur etmesinin bir tesadüf olmadığına da işaret etmektedir.

Üstelik Hz. Peygamber (a.s.) ve tebliği, başkasına nispeten göreceli olarak üstün değildir. Siyer olaylarının meydana geldiği çevreyi kötüleyerek Hz. Peygamber'i (a.s.) veya İslâm'ı yüceltme anlayışı ilmî de değildir. Söz konusu anlayış; *Kur'ân-ı Kerîm*, hadis külliyatları, klasik Cahiliye tarihi ile siyer kaynakları, Cahiliye devri şiir divanlarında ve İslâm coğrafya kaynaklarında ifade edilen siyer coğrafyası/muhitine dair temel tespitlere de aykırıdır.

İslâm'ın zuhur ettiği çevreyi kötölemek, İslâm'ı ve dolayısıyla İslâm'ın ilk kuşaklarını kötölemek anlamına da gelir.

Kısacası siyer olayları bilinen bir çevrede meydana gelmiştir ve siyer çevresinin ilmî kıstaslarla vesika ve verilere dayalı olarak tespit ve tasviri, siyer tetkiklerinin asla göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husustur.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut v.dğr., nşr. Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Ali, Cevad (1907-1987), *el-Mufasssal fî Tarîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, nşr. Dâru's-Sâkî.
- Âtik b. Gays el-Bilâdî, *Mu'cem el-Me'âlim el-Coğrafiyye fi's-Sîreti'n-Nebeviyye*, nşr. Dâru Mekke, 1402/1982. Azizova, E., "Vâdilkurâ", DİA, XLI,421-423.
- Bâkullânî'nin (v. 403/1013), *Kitâbü't-Temhîdî'îr-Red 'ale'l-Mülhideti'l-Mu'attilave'r-Râfizave'l-Havâricve'l-Mu'tezile*, thk. R. J. McCarthy, Beyrut 1957.
- Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, Ankara 1982.
- Ebû Ali el-Muzaffer b. Fazl b. Yahya el-Hüseynî (584-656/1188-1258), *Nazratü'l-İğrîz fî Nusreti'l-Karîz*, thk. Nuhâârif el-Hasan, Dımaşk.
- Ebû Bekir b. EbîŞeybe Abdullah b. Muhammed el-Absî (v. 235/849), *el-Kitâb el-Musanneffî'l-Ahâdisve'l-Asâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Riyad 1409.
- Ebû İbrahim İzzeddîn Muhammed b. İsmail el-Hasenî el-Kehlânî es-San'ânî (v. 1182), *et-Tenvîr Şerh el-Câmi' es-Sağîr*, thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim, Riyad 1432/2011.
- el-İstahrî (v. 340/951-52'den sonra), *Ülkelerin Yolları (Kitâbü'l-Mesâlikve'l-memâlik)*, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2015.
- Fayda, Mustafa, "Câhiliye", DİA, VII,17-19;
- , "Cevâd Ali", DİA, VII,429-430
- Grohman, "Vâdilkurâ", İ. A. (MEB), XIII,136-137.

- Hakîm et-Tirmizî (v. 320?), *Nevâdiru'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl*, thk. Abdurrahman Umeyre, nşr. Dâru'l-Cîl – Beyrut, II,311-316.
- Izutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul ts.;
- , *Kur'ân'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev. Selahettin Ayaz, Pınar Yayınları.
- İbn Abdilmün'imel-Himyerî es-Sinhâcî (v. 727/1327 [?]), *er-Ravdu'l-Mi'târ fî Haberi'l-Aktâr*, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1980, II. Baskı.
- İbn el-Fûtî eş-Şeybânî Kemâleddîn Ebu'l-Fazl Abdürrezzâk b. Ahmed (v. 723/1323), *Mu'cemu'l-Udebâ fî Mu'cemi'l-Elkâb*, thk. Muhammed el-Kazım, İnan 1416, I. Baskı.
- İbn Haldûn'un (732-808/1332-406), *Kitâbü'l-İber*, Beyrut 1413/1992.
- İbn Havkal [Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Alî en-Nasîbî el-Bağdâdî (IV./X. yüzyıl)], *10. Asırda İslâm Coğrafyası (Sûretü'l-Arz)*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2004.
- İbn Kuteybe (v. 276/889), *Uyûnü'l-Ahbâr*, nşr. Dâr el-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 1418.
- İbn Sellâm el-Cümahî'ye (v. 231/846), *Tabakâti's-Şa'râ'*, Beyrut 1422/2001.
- Kazancı, Ahmet, “*Câhiliye Döneminde Müsbet Davranışlar*”, Uludağ Ü. İlahiyat F. Dergisi, sayı: 1, cilt: 1,
- Kemâleddîn Ebu'l-Bekâ' Muhammed b. Musa ed-Demîrî eş-Şafî (v. 808/1405), *en-Necmu'l-Vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, nşr. Dâru'l-Minhâc, Cidde 1425/2004.
- Kudâî (v. 454/1062), Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer, *Müsnedü's-Şihâb*, thk. Hamdî b. Abdilmecid es-Selefi, nşr. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1407/1986.
- Makdisî (335-378/946-988), Muhammed b. Ahmed, *Ahsenü't-Tekâsîm fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, thk. Gazi Tulaymat, Dımaşk 1980.
- Nedvi, S. Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm'de Kavimler ve Toplumlar: Âd, Semûd, Medyen*, çev. Abdullah Davudoğlu, İstanbul 1424/2003.
- Öğmüş, Harun, *Câhiliye Döneminde Araçlar: Câhiliye Şiirine Göre İslâm Öncesi Arap Toplumunu ve Kur'ân'ın Getirdiği Değişim*, İz Yayınları, İstanbul 2013.
- Sarıcık, Murat, *İnanç ve Zihniyet Olarak Câhiliye*, İstanbul 2004.
- Sıbtü'l-Cevzî (581-654), *Mir'âtü'z-Zamân fî Tevârihi'l-Â'yân*, thk. Muhammed Berekât v.dğr., Dımaşk 1434/2013.
- Süheylî (508-581/1114-1185), Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh el-Has'amî, *er-Ravdü'l-Unuf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, Beyrut 1421/2000.
- Tülücü, Süleyman, “*Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşe'i*”, Atatürk Ü. İslâmî İlimler Fk. Dergisi, Ankara 1980, sayı: 4, s. 279-285.
- Weir, T. H., “*Câhiliye*”, İslâm Ansiklopedisi (MEB), III,11.

- Yakût el-Hamevî (v. 626/1229), Mu'cemu'l-Buldân, Beyrut 1995, II. Baskı,
Dâr Sâdır Neşri.
- Yazarı Meçhul (372/982'de telif edilmiş), *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrikile'l-
Mağrib*, thk. V. Minorsky, çev. Abdullah Duman – Murat Ağarı, İstanbul
2008.
- Zurekî (v. 180/796), Ebû İshâk el-Medenî İsmail b. Ca'fer b. Ebî Kesîr el-
Ensârî, Hadîs Ali b. Ca'fer es-Sa'dî 'an İsmail b. Ca'fer el-Medenî, thk.
Ömer b. Refûd b. Refîd es-Sefiyânî, Riyad 1418/1998.
- Zürkânî (v. 1122/1710), Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf,
Şerhu'l-Muvatta' (Ebhecü'l-Mesâlik bi Şerhi Muvatta'i'l-İmâm Mâlik), thk.
Taha Abdurraûf Sa'd, Kahire 1424/2003.

XVI-IX. Yüzyıllarda Haremeyn'in Gayrimüslim Misafirleri

NURETTİN GEMİCİ
PROF. DR.
İSTANBUL Ü. İLAHİYAT FAK.

ÖZET

Hac ibadetinin İslam'ın beş temel rükünlerinden birisi olması sebebiyle mali imkânı yerinde olan Müslümanlar için bir yükümlülüktür. Yüzyıllardır her türlü savaş, siyasal ve sosyal kargaşalara rağmen hac ibadeti hep ifâ edilegelmiştir. Haremeyn diye isimlendirilen Mekke ve Medine'yi görme isteği, sadece Müslümanlara has bir arzu ve istek olmayıp başka nedenler ve mücbir sebeplerle Müslüman olmayanlardan için de geçerli olmuştur. İslam hukukuna göre gayrimüslimlerin hac mahallerine sokulmasının yasak oluşu buraları görmek ve tanımak isteyenlerde aşırı merak ve ilgi uyandırmıştır. Bazı gayrimüslimler Mekke-Medine'ye girebilmek için büyük caba sarfederken, bazıları efendileriyle birlikte köle olarak veya hac kervanını koruyan bir muhafız olarak bölgeye gelebilmiştir. Bu ziyaretin neredeyse olmazsa olmaz şartı olarak Haremeyn'in ecnebi konuklarının hepsi kendilerini sözde İslam'a girmiş mühtedi veya Müslüman halklardan birisi gibi göstermişlerdir. Bu arada Kutsal yerleri görmeyi arzu edenlerin bir kısmında sadece merakını giderme ve az bilinen bu yerleri görme arzusu hakimken diğer bir kısmı da istihbarî olarak bilgi edinmek için kendilerini kamuflaj etmiş resmi görev icabı bulunmuştur. Belki isimleri belli olan seyyahlar yanında sayı olarak onlardan katbekat fazla sayıda ziyaretçiler hakkında bilgimiz yoktur. Haremeyn'in konukları arasında Ludovico de Varthema ((1470-1517) buraları 1503 yılında görmüştür. 1513'te Gregorio da Quadra, 1568'de Monsieur Le Blanc ve son olarak 1604 tarihinde meşhur Johann Wild de hac zamanı buraları görmüştür. Joseph Pitts (1663-1735?), Domingo Badia y Lebligh Ali Bey al-Abbâsi, Giovanni Finati Hacı Muhammed, Johann Ludwig Buckhardt (1784-1817), Richard Francis Burton (1821-1890) ve son olarak da sömürgecilerin Kılıçlı lakaplı Christiaan Snouck-Hurgronje (1857-1936) sayabiliriz.

Anahtar kelimeler: Haremeyn, Gayrimüslim ziyaretçiler, Mekke, Medine, Hac

Abstract
XVI-XIX. non-
Muslimguests of
Haremeyn between
centuries

Wish to see medine and mekke which is also called as Haremeyn was not only unique to müslims, mekke and medine has also alot of non müslim visitors because of other reasons and force majeure. pilgrim is Five pillar of islam for this reason every müslim which, has enough money, is obligated to do it. For centuries, despite the any kind of war and chaos this worship has been always done. non müslim are not allowed to enter these cities because of that it has aroused extreme curiosity and interest to people who want to see and recognize these places. Some foreigners tried to enter Mekka and Medina by themself, while other could enter as slaves with their master or as guard who is protect the pilgrim caravan. All Haremeyn foreigner guests shown themselves as pseudo müslim convert or as one of müslim people. Meanwhile some of those people who want to see Holy Places were there for their curiosity and to see these little known places while others were there for official duty as enquiry agency and camouflaged themselves. We do not know about the number of visitors, may be it is many times more than we know with certain names. Among Haremeyn visitors, Ludovico de Varthema (1470-1517) saw these places in 1503, Gregorio da Quadra in 1513, Monsieur Le Blanc in 1568, and last, famous Johan Wild see these places in 1604 in pilgrims time. Name of other foreinger visitors are Joseph Pitts (1663-1735?), Domingo Badia y Lebligh Ali Bey al-Abbâsi, Giovanni Finati Hacı Muhammed, Johann Ludwig Buckhardt (1784-1817), Richard Francis Burton (1821-1890) and lastly, Christiaan Snouck-Hurgronje nicknamed swordman of conolialists (1857-1936)

Keywords: Haremeyn, Non-Muslimvisitors,Mekka, Medina, Hajj

İslam dünyasında yazılmış elde mevcut pek çok seyahatnamenin ana konusu veya yolculuğa çıkış gayesinin hac ibadetini yerine getirmek olduğu gerçeği öteden beri bilinmektedir. Genel anlamda konuları ele alan hacimli seyahatnamelerin ve gezi güncelerinin en dikkat çekici ve sürükleyici bölümleri; Hac ibadetinin ana merkezleri olan Mekke, Medine ve veya her üç dince kutsal kabul edilen Kudüs gibi kutsal mekânların anlatıldığı kısımlardır. İslam coğrafyasında İbn Cübeyr, İbn Battuta, Evliya Çelebi, Ayyaşî, Nablûsî gibi tanınmış seyyâhlardan olan yolculuklarında öncelikli olarak hac yolculuğunu hedeflemişlerdir. Bunlardan mesela Evliya Çelebi başlangıçta hacca niyet edip bu vesileyle tabir câizse yedi cihanı gezmiştir.

Kısaca Haremeyn diye ifade edilen Mekke ve Medine şehirlerinin kutsallığı ve Hac ibadetinin merkezi oluşu sadece Müslümanlarda değil, gayrimüslimlerde de merak ve ilgi uyandırmıştır. Üstelik Haremeyn'e girmenin gayrimüslimlere yasak oluşu, kutsal yerleri her ne olursa olsun bir şekilde görmenin cazibesini daha da artırmıştır. Bu sebeple Mekke ile Medine'ye girebilmek için çeşitli girişimlerde bulunanlar olmuştur. Bunun belki de en kolay yolunun Hicaz'a Müslüman kılığında veya görüntüsü altında girmek olarak görüldüğünden dolayı sözde İslam'a girmiş mühtedî veya Müslüman halklardan birisi gibi göstermeyi tercih etmişlerdir. Bu arada kutsal yerleri görmeyi arzu edenlerin bir kısmında sadece merak, görme arzusu hâkimken diğer bir kısmı da istihbarî bilgi edinmek maksadıyla kendilerini kamufler ederek resmî görev icabı bölgede bulunmuşlardır.^[1] XV. yüzyıldan itibaren

[1] Haremeyn'i görmek üzere yola çıkmış seyyahlar ve kalem aldıkları seyahatnâmeleri hakkında detaylı bilgi

birbiri ardınca yapılan coğrafi keşif hareketleri sonucunda Amerika kıtasının, Ümit Burnu'nun ve Macellan Boğazı'nın keşfi ve Avustralya'nın tamamen bilinir hale gelmesine karşın, XIX. asra gelindiğinde Mekke-Medine havzasının dünyanın hala bilinmeyen nadir noktalarından birisi olma vasfını taşımaya devam etmesi, Batılılarca kabul edilemez bir durum olarak nitelendirilmiştir.

Reinhard Schulze'nin Richard Burton'un Mekke seyahatini sorguladığı makalesi, konuya şöyle açıklık getirir.

“(Mekke) hala Kuzey ve Güney Kutuplarının yanı sıra keşfedilmeyi bekleyen gizem dolu bir yerdi. Kuzey ve Güney Kutuplarına giden araştırmacıların önüne (zorluk olarak) sadece tabiat çıkarken, Mekke'ye giden seyyahın kutsal yerlere ayak basabilmek için üstesinden gelmesi gereken (şey sadece tabiat olmayıp) bir de tabiatla bütünleşmiş Müslüman bedevî idi.”^[2]

F.E. Peters'in kitabında IX. yüzyılda Haremeyn'i görmek için yola çıkan Avrupalı seyyahlara dair geniş malumat bulunmaktadır.^[3] Aynı sene içinde Robin Leonard Bidwell, “*Travellers in Arabia*” adlı eserinde Hicaz yolculuğuna başlı başına bir bölüm ayırmıştır. Bidwell, ağırlıklı olarak Arap coğrafyasına yapılan diğer seyahatleri ve gezginleri de ihmal etmeyerek derli toplu bilgiler sunmuştur. Onun ele aldığı seyyahların pek çoğu yaşadıklarını ve gördüklerini kaleme almışlardır. Bidwell'in bu tespitlerinden yola çıkan araştırmacıların pek çoğu en erken tarihli seyahat olarak Ludovico de Varthema'nın bölgeye olan ziyaretinden söz etmektedirler.

Aslında Bidwell kitabında Hicaz'a özellikle de Mekke ile Medine'ye Varthema'dan çok daha önce seyahat eden Portekizlilerden de söz etmektedir. Bunlardan Kaptan Gregorio da Quadra uğradığı bir deniz kazası neticesinde Yemen krallığına esir düştükten tam sekiz yıl sonra Mekke ve Medine'yi ziyaret etme fırsatı bulmuştur. Hatta adı geçen kaptan, esaret yıllarını iyi

.....
için bkz. Robin Leonard Bidwell, *Travellers in Arabia*, Garnet Publishing, Beyrut 1994, 116, 130; Ahmet Özel, “Hac” *DİA*, XIV, s. 415-416.

[2] Burada Schulze'nin, Yeniçağ'la birlikte peş peşe gerçekleşen keşiflere telmihen Mekke ve Medine hakkında doğru dürüst bilgi sahibi olunamamasını gayrimüslimlerin oralara girişlerinin yasaklı olmasından çok tabiata ve sert tabiatlı ve söz dinlemez Bedevilere hamlettiği görülmektedir. Kutuplarla kıyaslanması tabiat şartlarının tersine olan durumu betimlemek içindir. Bedeviler hakkında olumsuz kanaatin sebepleri konumuz dışı olmakla birlikte burada belki bir parça bir bilgi kirliliğinden söz edilebilir. Reinhard Schulze, “*Richard Burton in Mekka*”, haz. Christoph Bode, *West meets East. Klassiker der britischen Orient-Reiseliteratur*, Heidelberg 1997, s. 106.

[3] F. E. Peters, *The Hajj: The Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places*, Princeton 1994, s. 206-265.

değerlendirerek Arapçayı çok iyi derecede öğrenmiştir. Yemen Kralının ölümünden sonra geldiği hac ziyaretinde de merakını gidermiştir.^[4]

Aynı şekilde Varthema'dan önceki seyyahların eserlerinde Mekke ve Medine'ye zarar vermek adına gayrimüslimler tarafından yapılan ziyaret girişimlerinin boşa çıkarıldığına dair örnekler de yer almaktadır. Nitekim İbn Cübeyr'in meşhur seyahatnâmesinde yer verdiği Mekke ve Medine'ye saldırmak için harekete geçen gayrimüslimlerin yaptıkları düşmanca ve hasmâne tutumu sıradan bir ziyaret olarak değerlendirmek mümkün değildir.

“İskenderiye'ye indiğimiz gün ülkeye yeni getirilmiş develerine ters bindirilmiş, etraflarında davul ve borazanlar çevrili olan Rum esirleri seyretmeye çıkan büyük bir kalabalık gördük. Başlarından geçenleri sorduğumuzda anlatılanların verdiği üzüntü ciğer parçalayıcı idi. Anlatıldığına göre, Şam Hıristiyanlarından bir grup bir araya gelmiş ve Kulzüm Denizi'ne (Kızıldeniz) en yakın yerde gemi omurgaları inşa edip ardından bunları yakınlardaki Araplardan deve kiralayarak sahile taşıtmışlar. Gemi yapımı tamamlanınca, hacılardan da yolcular alarak denize açılmışlardır. en-Na'am Denizi'nde^[5] belli bir noktaya gelince, on altı gemiyi orada yakmışlar. Sonra Ayzab'a^[6] varmışlar; orada Cidde'den hacılar getiren bir gemiyi almışlar,

- [4] Burada ismi geçen Yemen Kralı Tâhirilerden el-Melk'z-zafir II. Amir olmalıdır. Gerçekten de 1516-1516 yılında karşısına geçen Yemen kabilelerinin Memlûklerle anlaşması sonucunda Zebid yakınlarındaki savaşı kaybeden II. Amir önce Zebid şehrini kaybetti (1516). Arkasından San'a'ya çok yakın bir mevkiye cereyan eden ikinci bir savaşı da kaybeden II. Âmir ortadan kaldırıldı (1517). İç karışıklıklardan sonra Mikrâne'de II. Âmir'in oğlu Ahmed başa getirildi. Mehmet Salih Arı, “Tahiriler,” *DİA*; XXXIX, s. 406; Bidwell, *Travellers in Arabia*, s. 119. Bidwell'in anlatısında geçen Yemen kralları ve Kaptan Gregorio da Quadra'nın kitabında geçen Krallar bunlardır. Bidwell'in faydalandığı kaynağı sadece künyesine ulaşabildik. Bkz. Ronald Bishop Smith, *João de Meira: being Portuguese texts found in the Arquivonacional da Torre do Tombo* (Lisboa, 1973).
- [5] Bu denizle ilgili bir kayıt bulunmadığı İbn Cübeyr seyahatnamesinin ilgili sayfasının dipnotunda yer almaktadır. Bu ismin İbn Cübeyr tarafından zühul eseri olarak yanlış yazıldığına değinmektedir. Bkz. İbn Cübeyr, s. 34, Türkçe tercümesinde açıklama bölümünde bilgi şöyledir: Kızıldeniz'in Süveyş, Ayzeb ve Cidde arasında kalan kuzey kesimi. İbn Cübeyr'in seyahatinin gerçekleştiği dönemde Kızıldeniz'in kara ile temasta bulunduğu noktalar da farklı adlarla anılırdı. İbn Cübeyr, haz. Ahsen Batur, *Endülüs'ten Kutsal Topraklara*, İstanbul, 2003, s. 264.
- [6] Nihal Şahin Utku, “Kızıldeniz'in Kaybolan Liman Şehirleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2014, c. 19, sy. 2, s. 126. İlgili makalede şu şekilde bilgi verilmektedir: “Şuaybe – Car – Kulzüm – Ayzab. Kulzüm'ün gerilemesiyle yükselişe geçen Ayzab'ın hikâyesi de en az diğerleri kadar ilginçtir. Cidde'nin tam karşısında yer alan Ayzab, en zirve döneminde uluslararası çapta ticari bir antrepo olarak faaliyet göstermiş ve dünyanın en işlek limanları arasına girmiştir (İbn Cübeyr, 1980:45; Makrizi, 1987:1:202; Hasan, 1987:VI:74; Kavsi, 1976:128). Mısır'ın güney sahilinin en uç noktasında, Sudan sınırı yakınında bulunan, ancak tam konumu XIX. yüzyılın sonlarına kadar bilinmeyen Ayzab'ın harabeleri, 1920'lerin sonlarında ortaya çıkarılmıştır. (Holt, 1999:132; Salim, 1993:41-2).”

Kus'dan,^[7] Ayzab'a kara yoluyla gelen bir grubu da gemiye bindirmiş ve hepsini öldürmüşler. Daha sonra Yemenli tâcirleri getiren iki gemiye el koymuşlar, sahilde Mekke ve Medîne (Allah onları aziz kılsın) sürresi için toplanan yiyeceklerin çoğunu yakmışlar. Hiçbir Rum'un cesaret edemediği ve o güne kadar duyulmamış bir sürü çirkin işler yapmışlar. Bunların en iğrenç ve korkunç bir planı da Hz. Peygamber'in kentine girmek ve onu mukaddes kabrinden çıkarmakmış. Hatta bu aralarında açıkça konuşulmuş. Allah onları böyle bir işe cüret etmekten dolayı hesaba çeksin ve kaderin yardımıyla yapmak istediklerine engel olsun. Medine'ye bir günlük mesafeye kadar yaklaşmışlar. Allah onların saldırılarına Mısır ve İskenderiye'den teçhiz edilmiş Lü'lü adındaki hacib ve Mağribli denizcilerden oluşan yardımcı kuvvetlerin gemileriyle engel olmuş. Düşmanı kaçıp kurtulacakları yerde arkadan sarmışlar, bir aydan fazla bir süre zarfında yaptıkları bunca işlerden sonra onları yakalamışlar. Bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı esir alınmış. Esirlerden bir kısmı öldürülmek üzere diğer kentlere dağıtılmış. Bir kısmı Mekke ve Medîne'ye gönderilmiş.^[8]

Bu çerçevede gayrimüslimlerin Mekke ve Medîne'ye dönük düşmanca tavırlarına Mark Ferro'nun dile getirdiği aşağıdaki ifadeleri de zikretmek gerekir:

Hindistan'daki ticaret merkezleri bir kez daha iyice sağlama alınınca, Memlûk filosunu mağlup etmiş olan Alfonso de Albuquerque'nin^[9] aklına taş kırıcılarından oluşan bir orduyla Mısır'ı yıkıma uğratmak geldi. Etiyopyalıların tavsiyelerine uyararak, dağı delemek ve Nil'in kaynaklarını kurutacaktı. Hemen ardından da Aden'den içerilere girip Mekke'den Peygamberin naâşını alarak onu Kutsal Topraklar ile değiş tokuş edecekti. Bu yeni bir Haçlı Seferi idi, tıpkı daha öncekiler gibi.^[10]

Bu noktada belki de sözü Mekke'ye sözde hacıları korumak amacıyla muhafız olarak gidip gördüklerini kaleme alması bakımından kutsal topraklara ayak

[7] Afrika hacılarının yolu üzerinde Nil'de yer alan bir adadır. Nihal Şahin Utku'nun makalesinde de Kus'a değinilmiştir. "Güneydoğu Asya, Hindistan ve Doğu Afrika'dan gemilerle gelen kıymetli mallar ya doğrudan ya da Aden üzerinden buraya taşınıyor; buradan da develere yüklenerek kervanlarla Nil üzerindeki Kûs ve Asvan'a, ardından da Nil nehri yoluyla İskenderiye, Dimyat, Reşid ve Tinnis gibi Mısır'ın Akdeniz'e açılan limanlarına ulaştırılıyordu. Bu yolla Doğu mallarının Avrupa ülkelerine taşınması sağlanıyordu. *Agm*, s. 126.

[8] İbn Cübeyr, *Rihletü İbn Cübeyr*, Beirut 1400/1980, s. 34-35.

[9] Alfonso de Albuquerque (1460-1515). Portekiz hâkimiyetindeki Hint bölgesinin ikinci valisidir. Portekiz imparatorluğunun adına Doğuda büyük fetihler yapmış gerçek banisidir. 1506 yılında Arap ve Fars denizindeki Portekiz filolarının idaresine getirildi. Gerçek anlamda büyük bir uluslararası ticaret yolu üzerinde olan Hürmüz adasını ele geçirmeyi kararlaştırarak bazı girişimlerde bulundu. Eğer burası Portekizlerin elinde olursa ticaret yollarının ve Hint Denizi'nin hakimiyeti ve kontrolü sağlanmış olacaktı. Bu uğurda mücadele edip bazı başarılar elde ettikten sonra Goa bölgesine ulaşmadan vefat etti. <http://www.iranicaonline.org/articles/albuquerque-alfonso-de-ca>

[10] Mark Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Muna Cedden, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 63.

basan ilk Avrupalı olarak bilinen Ludovicodi Varthema'ya vermek gerekir. Varthema'nın Venedik asıllı olduğu konusunda ihtilaf olup Cenovalı veya Bolognalı olduğu da öne sürülmüştür. Varthema,1470 yılında Bologna'da doğmuş ve 1517 yılında Roma'da ölmüştür. İtalya'daki Haçlı ordusunda paralı asker olarak görev yapmıştır. 1501 yılında Venedik'ten bir gemi ile yola çıkan Varthema önce İskenderiye'ye ardından Kahire'ye geçmiştir. Kahire yakınlarındaki piramitleri ziyaret ettikten sonra yolculuğuna devam etmiş, Beyrut, Trablus ve Halep şehirlerini gördükten sonra Şam'a yerleşmiştir. Daha sonradan kaleme aldığı seyahatnâmesinde geçen ifadelerinden, burada Arapça öğrendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Şam'da tanıştığı bir mühtedi aracılığıyla Nisan 1503'te Mısır'dan yola çıkarılan yaklaşık 35.000 insan ve 40.000 devenin yer aldığı Mısır mahmilini taşıyan kervanı korumak için görevlendirilen muhafızların arasına karışmıştır. Zaman zaman bedevî Arapların kervanlara yaptıkları saldırılar ve yağmaları önlemek için böyle bir tedbir alınmaktaydı. Dolayısıyla Ludovico de Varthema daha önceden de yaptığı gibi paralı askerliğin yeni bir şekli olan bu görevi kabul etmişti. Kervana katılmadan önce Varthema'nın Müslüman olduğu ve Yunus ismini aldığı söylenir. Bu sayede o, Müslümanlarca kutsal kabul edilen şehirleri bizzat elde ettiği müşahedeleriyle, sonradan kaleme alacağı eserinde aslına uygun bir biçimde tanıtacaktı. O, Hz. Peygamber'in kabrini yerinde görerek o güne kadar Batı'daki algının öncülerinden kabul edilen Niccolò da Poggibonsi (1346) ve Lionardo di Niccolò Frescobaldi'nin (1384) iddialarının aksine Hz. Muhammed'in kefeni sarılı olan naâşının havada asılı duran bir tabutta bulunduğu dair düşüncenin doğru olmadığını ortaya koydu. Mekke'de bir Müslüman hacı adayı gibi yaşamak kendisine ağır gelmişti. Kervanla beraber hac ziyaretini ifâ ettikten sonra Cidde ve Aden limanlarından bindiği bir gemiyle önce Hindistan'a ardından Endonezya ve Malezya'ya gitti ve daha sonra 1508 yılında Avrupa'ya döndü. Gezdiği ve gördüğü şeyleri ve yaşadıklarını döndükten hemen sonra "Itinerario de Ludovicodi Varthema (Rome 1510; ter. J. W. Jones, *The Travels of Ludovicodi Varthema*, ed. G. P. Badger, London 1863.)^[11] adlı kitabında toplayan Varthema, kısa süre kaldığı Medine ve Mekke'de yörenin topografyası ve Müslümanların ibadetlerinden ziyade, çevrede gördüğü yerleri ve ilgisini çeken hususları kaleme aldı.^[12]

[11] Itinerario de Ludovicodi Varthema, *Rome 1510*; trc. J. W. Jones, *The Travels of Ludovicodi Varthema*, nşr. G. P. Badger, London 1863.

[12] Ahmet Özel, *agm.*, XIV, 416.

O eserinde, Mekke'de Harem-ı Şerif civarında tek boynuzlu bir at gördüğünü iddia etmektedir. Bu atlar Varthema'nın ifadesine göre Habeş hükümdarı tarafından Mekke'deki Şerif'e hediye edilmiştir.^[13]

Yukarıda da temas ettiğimiz üzere Varthema, Mekke'ye bir hac kafilesinin muhafızı göreviyle gelmiş olmasına karşın, kendisinden sonra Avrupalı seyyâhlardan Joseph Pitts (1685) ise bir köle olarak gitmiştir. Bu sebeplerdir ki, Varthema'nın üslûbunda Araplara, Müslümanlara ve İslâmîyet'e karşı üstten bir bakış söz konusudur. Ayrıca diğer seyyahlardan farklı olarak hac menâsiki ve diğer dinî konularda verdiği bilgiler oldukça sınırlı ve eksiktir. Gördüğü garip şeyleri aktarmayı daha çok tercih etmiştir. Eserinde ağırlıklı olarak kişisel deneyim ve birikimlerine dayalı hükümler vermeyi yeğlemiştir. Belki de onun bu tutumu, bilgi eksikliğinden ya da Oryantalist bakış açısıyla Müslümanları küçük düşürmek istemesinden kaynaklanmış olabilir

Varthema'dan sonra, bu hususa dair literatürde haklarında yeterli malumata sahip olmadığımız bazı isimlerin de kutsal toprakları ziyaret ettiği görülmektedir. Nitekim sırasıyla Gregorio da Quadra (1513), Monsieur Le Blance (1568) ve son olarak meşhur Johann Wild (1604) Hicaz bölgesine seyahat etmişlerdir.

Yine tanınmış eser sahibi olan Joseph Pitts'in (1663-1735?), 1704'te kaleme aldığı "*A True and Faithful Account of the Religion and Manners of the Mohammedans, with an Account of the Author's Being Taken Captive*"^[14] adlı seyahatnâmesi Kâbe'ye ait çizimler, tasvirler ve hac ibadeti hakkında bilgiler yer almaktadır. Pitts'in anlatısı, XVII. yüzyılda bir Avrupalı tarafından kaleme alınan İslamiyet ve Müslümanların görgü kurallarının Batı'daki ilk ve en ayrıntılı açıklamalarını içermesi bakımından da dikkat çekicidir.^[15]

Joseph Pitts'in yer verdiği ifadelerinden onun Mekke ve Medine'nin manevî atmosferden pek fazla etkilenmediği anlaşılmaktadır. Kâbe onun için ilgi çekici bir mekân olarak görülmez. Pitts'in bölgeye geliş sebebi, eserinin başlığından da anlaşılacağı üzere, 1678 yılında 14-15 yaşlarındaiken Cezayirli korsanların eline esir düşmesi, köle olarak satıldıktan sonra ikinci sahibi İbrahim'in sayesinde Müslüman olması ve son efendisiyle de hac yolculuğuna

[13] Ludovico de Varthema, *Reisen im Orient*, Sigmaringen, 1996, s. 78.

[14] Yazarın esir alınması, Türklerin ona karşı kaba muamelesi ve esaretten kaçışını anlatan bir bölümle birlikte, Müslümanların din ve geleneklerini muhtevi hakiki, güvenilir tasvirler, adıyla yayınlanmıştır.

[15] Joseph, Pitts "A True and Faithful Account of the Religion and Manners of the Mohammedans, with an Account of the Author's Being Taken Captive" (1704), ed. Daniel J. Vitkus, *Piracy, Slavery and Redemption: Barbary Captivity Narratives from Early Modern England* (içinde), Columbia University Press, New York 2001, 218-300; Michael Wolfe, *One Thousand Roads to Mecca*, New York: Grove Press, 1997, 102-125.

çıkmasıdır. 1685 yılında hac görevini yerine getirmek için efendisi ile birlikte İskenderiye ve Kahire üzerinden Mekke'ye ulaşmıştır. O, eserinde haccın menâsiki, rükünleri ve diğer yapılması gerekenlerin yanı sıra, XVII. yüzyıl sonlarına doğru kervanla yapılan yolculuk ve dönemin Arap âdet ve gelenekleri hakkında oldukça geniş malumat aktarmaktadır.^[16]

Joseph Pitts, ihramını giyince vücudunun açıkta kalan sırtı ve kolları ile örtüsüz ve takkesiz başı güneşte iyice yanmıştır. Fakat Mekke şehrini ve Kâbe'yi çok etkileyici bulmamasına rağmen orada rastladığı hacıların zayıf ve çelimsiz olmalarına karşın tavaf ve diğer ibadetler esnasında samimi ve içten duygularla Allah'a yalvar yakar olarak gözyaşlarını sel gibi akıttıklarını ifade eder. Bu şekilde günah ve hatalarına karşı içten bir tövbe arayışında olduklarını ve affedilmeyi ummalarından etkilenir ve hayranlıkla karşılar. Özellikle Arafat'taki vakfe esnasında tek bir kıyafetle hacıların eşit bir şekilde bir araya gelmelerini, Allah'ın kullarının arasında bir fark olmadığını göstermesi bakımından çok önemli bulur. Medine'nin yoksul görüntüsü ve nüfus olarak az oluşuna da hayret eder. Fakat mutaassıp bir Hıristiyan olarak Hz. Peygamber'e ağır ve galiz hakaretler savurur. Pitts'i hayrete düşüren başka bir unsur da Arabistan coğrafyasında ekili bir alan görmeyişi ve tabiatta bir canlıya rastlamadığını ifade etmesidir. Bir Müslüman kisvesi altında neredeyse 15 yıl kadar yaşayan Pitts'in İslamiyet'e ve Müslümanların ibadet ve yaşantılarına dair bilgileri genelde doğruya yakın olmakla birlikte, onun mutaassıp bir Hıristiyan olmasının yanı sıra gururlu bir İngiliz olarak ön yargılarından kurtulamadığının ve oryantalist bakış açısından azade bakamadığının altını çizmek gerekir.^[17]

İspanya'nın Katalan bölgesinden gelen Domingo Badia y Lebligh, Ali Bey el-Abbâsî adıyla Mekke'yi ziyaret etmiştir. O, 1803'te İspanya'dan Fas'ın Tanca şehrine giderek gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra 1805 yılında Mekke'ye doğru yola çıkarak 1807 yılının ilk ayında Mekke'ye ulaşmıştır. Mekke'de yaklaşık iki ay kadar kalarak yazacağı eser için oldukça değerli bilgiler topladı. Hakkında İngiliz, İspanyol hatta Fransız ajanı ithamı yapılmıştır. Gerçek ise onun alt sahra bölgesinde araştırmalar yapmak niyetinde oluşudur. Özellikle Vehhâbî ayaklanmalarının yaşandığı dönemde şehirde hâkimiyetin bir Osmanlılar bir Vehhâbîler arasında gelip gittiği süreçte Mekke şehrinin nüfusunun yüz binlerden trajik bir şekilde 16.000'e düştüğünün tespitini yapmıştır.^[18] Kentte gitgide azalan nüfus,

[16] Wolfe, *One Thousand Roads to Mecca*, s. 22-23.

[17] Bidwell, *Travellers in Arabia*, s.23-26.

[18] Bidwell, *Travellers in Arabia*, s. 28.

ticarî hayatı olumsuz etkilemiş ayakkabıcılık, anahtarcılık gibi bazı zanaat kollarında donanımlı eleman neredeyse kalmamıştır. Özellikle isyan sonrası silahsızlandırma politikası nedeniyle silah yapımı ile iştigal eden hiçbir kimse kalmamıştır. Fakat Leblîch bütün bunların yanında Mekke'nin topografyası hakkında oldukça zengin bilgiler de vermektedir.^[19]

Leblîch, "Sayısız Hıristiyan şehirlerini dolaştıktan sonra, sonunda İslam şehirlerini de görmeyi istedim. Hac yolculuğu için Mekke'ye yola çıktığımda özellikle oraların örf adet ve gelenekleri, ibadet usul ve tarzlarını görmeyi de umuyordum."^[20] sözleriyle Haremeyn bölgesine gidiş nedenini ifade etmektedir. Onun Mekke'ye olan yolculuğu Kızıldeniz üzerinden gerçekleşmiş, yolculuk esnasında gemileri oldukça tehlikeler atlattı. Geminin kaptanı olan Leblîch, usta bir manevrayla gemilerini sahile salimen ulaştırabilmişti. Mekke'de ilginç hatta sıra dışı bir tespitle bulunarak hiçbir fareye rastlamadığını zikretmiştir. Kendisini konuk eden devrin Mekke Şerîfi Abdullah b. Sürür ile samimi ilişkiler kurduğundan ve sık sık onunla bir araya geldiğinden bahseder. Mekke Şerîfi, kendisine hacın menâsiki ile hac esnasında nelerin yapılması ve yapılmaması gerektiğini öğretmiştir. Mekke şehrinin yöneticiliğine bu yakınlığı sayesinde Leblîch, Kâbe-i Muazzama'nın yıllık geleneksel yıkanma merasiminin arkasından örtüsünün yenilenmesi ve değiştirilmesine şahitlik etmiştir. Leblîch, Mekke'den 2 Mart 1807'de ayrılmış, Cidde ve Yenbu' limanından Medine'ye geçmiştir.

Leblîch'den sonra bir İtalyan lejyoner olan Giovanni Finati, Hacı Muhammed takma adıyla hac ziyaretine gelir. Tuttuğu notlar patronu Bankes tarafından 1830'da İngilizceye çevrilerek basılır.^[21]

Mekke'nin önemli Batılı ziyaretçilerinden biri olan Johann Ludwig Burckhardt, 1784'te İsviçre'de dünyaya gelmiş ve öğrenimini Almanya'da yapmıştır. Daha sonra İngiltere'ye gitmiş, Afrikalılar Derneği'nin kurucusu olan Sir Joseph Banks ile tanışarak ondan gezileri için gerekli desteği almıştır. O, 8 Eylül 1814'te Kahire üzerinden Cidde ve Mekke şehirlerine ulaşmış ve hacın tüm rükünlerini tam anlamıyla yerine getirmiştir.

Burckhardt, Batılı seyyâhlar içinde Mekke'de en uzun süre kalan kişilerden birisi olarak bilinir. Zira o, Mekke'de dört aydan fazla kalmıştır. Bu kadar uzun süre kalmasının elbette kendisinden kaynaklanan sebepleri olsa bile onun Mekke'ye duyduğu sevgi ve tutkuyla bağlanmasının da önemli

[19] Wolfe, *One Thousand Roads to Mecca*, s. 126-161.

[20] Bidwell, *Travellers in Arabia*, s.27.

[21] Giovanni Finati, *Narrative of the Life and Adventures of Giovanni Finati, Native of Ferrara: Translated from the Italian as dictated by himself, and edited by William John Bankes*, Londra, 1830.

payı olsa gerektir. Zira Burckhardt aslen Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın huzurunda İslâm'ı kabul etmiş olması sebebiyle kendisine gösterilen yakın ilgi ve müsamaha ile diğer gayrimüslim ziyaretçilerde olduğu gibi deşifre oluma korkusunun olmayışı onu diğerlerinden farklı kılmaktadır. Ancak Burckhardt, Medine beklentilerini karşılamadığı için şehirden üzgün bir halde ayrılmış, önce Yenbu' limanına ulaşmış, oradan da gemi ile Süveys'e geçerek tekrar Kahire'ye dönmüştür.^[22]

Burckhardt'un notlarının kitaplaşmasından sonra ortaya çıkan eserindeki tespitlerinin oldukça ehemmiyetli olduğu söylenebilir. Diğer seyyâhlardan avantajlı tarafı ihtida ettikten sonra samimi bir Müslüman olduğuna dair bazı bulgulardır. Özellikle Arafat vakfesinde şahit olduğu hacıların tövbe ve istiğfarlarındaki samimiyet ve gözyaşları onu oldukça etkilemiştir. Onun Ramazan ayında Mekke'de yaşadıkları ve gözlemleri konusunda samimi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim o, Mescid-i Haram'ı doğru ve sadece gördüklerini kaydederek en güzel bir biçimde tavsif eden seyyâhlar arasında yerini almıştır.^[23]

Burckhardt'tan sonra Fransız asıllı Leon Roches'in kutsal toprakları ziyareti gelmektedir. Leon Roches, 1800'lü yılların başında Fransız hâkimiyetinde olan Alsas bölgesinden^[24] olup, daha sonra Cezayir'e taşınmıştır.^[25] Bu eser, 1875'e kadar pek çok Avrupa dilinde yayımlanmış Arabistan hakkında tek eser olarak haklı bir şöhret kazanmıştır, denilebilir.

Son olarak Richard Burton'dan bahsedecek olursak şunları söyleyebiliriz. İngiliz Sir Richard Francis Burton, Oxford'da Arapça eğitimi almış, Kraliyet Coğrafya Akademisi tarafından Arabistan'ın doğu ve orta kısımlarının haritalarını hazırlamakla görevlendirilmişti. Pratik Arapça bilgisini arttırmak için Kahire'ye gelmiştir. Kendisini önceleri İran kökenli eşraftan biri, arkasından bir sufi derviş ve nihayet Afgan asıllı bir İngiliz doktor olarak tanıtmıştır. 25 Temmuz 1853'te Kahire'den yola çıkan Burton, önce Medine'ye ulaşmıştır. 13 Eylül 1853'te geldiği Mekke'de hac ibadetinin gereklerini tam bir Müslüman gibi yerine getirmiştir. Ancak, asıl kimliğinin

[22] Wolfe, *One Thousand Roads to Mecca*, s. 162-196.

[23] Bidwell, *Travellers in Arabia*, s.50-59; Johann L. Burckhardt: In Mekka und Medina. An den heiligen Stättendes Islam, Weimar 1994.

[24] Fransa'nın doğusunda yer alan Alsace Loren bölgesi 1860 yılındaki Sedan savaşından önce Fransız bölgesi iken 1918 yılında tekrar Fransızlara, 1939-1945 yılında ise Almanya'da kalmıştır. Alsace Lorreina olarak bilinmektedir.

[25] Reinhard Sulzce, *agm*, s. 107. Buradaki künye ve bilgiler oradan alınmıştır. Leon Roches, *Dixans à travers l'Islam*, 1834-1844, Paris, 1904 ve aynı yazara ait, *Trente-deuxans à travers l'Islam*, 1832-1864, I-II, Paris, 1884/5.

ortaya çıkabileceği korkusu ile derhal önce Kahire'ye, oradan da İngiltere'ye dönmüştür. Seyahatine dair aldığı notlarını “*Pilgrimage to al-Medina and Meccah I-II*” başlığıyla 1855 yılında Londra'da yayınlamıştır. Burton'un eseri 1996 yılında Almanya'nın Bamberg şehrinde Doğu Batı Buluşması başlıklı bir toplantıda Prof. Dr. Reinhard Schulze tarafından eleştirilerek adı geçen çalışmanın masa başı hazırlanmış olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca metinde geçen anlatıların daha önce aynı bölgeye yolculuk yapmış diğer gezginlerden alıntılanarak veya yakıştırılarak meydana getirildiği dile getirilmiştir.^[26]

Burton'dan kısa süre sonra John Fryer Keane'i görüyoruz. Babası da bir papaz olan İngiliz asıllı Keane, bir geminin mürettebatı içerisinde Cidde'ye kadar gelmiştir. Daha sonra burada bir Hint racasının maiyetinde bulduktan sonra Mekke'ye ulaşmıştır. O da gezi notlarını 1881'de “*Six Months in Meccah: An Account of the Muhammedan Pilgrimage to Meccah*” başlığıyla Londra'da yayınlamıştır. Keane de selefi Buckhardt gibi Müslümanlarca kutsal kabul edilen toprakların manevî atmosferden etkilendiğini eserinde dile getirmiştir.^[27]

Christian Snouck-Hurgronje diğerlerinden farklı olarak meslektan şarkiyatçı birisi olup Hollandalıdır. O yıllarda Hollanda sömürgeci olan Endonezya'dan hacca gelenlerin, bu ibadetten nasıl etkilendikleri, bunun Hollanda sömürge düzenine karşı bir sorun teşkil edip etmeyeceği Hollandalılarca merak konusu idi. Snouck-Hurgronje olup biteni yerinde görmek ve doğru bilgi edinebilmek adına Arapça bilgisini artırmak amacıyla önce Cidde ve daha sonra Mekke'de Arapça dersler almış ve nihayet bir yıl içinde Arapçasını ilerletmiştir. Rahat hareket edebilmek adına sözde ‘Müslüman’ olup Abdülgaffâr adını seçen Snouck-Hurgronje, 1885 yılında Mekke'yi ziyaret ederek buna dair intiba ve gözlemlerini “*Mekka*” adıyla iki cilt halinde (1886-1889) bir araya getirdi.^[28] Kitabının birinci cildinde genel manada Mekke tarihini vermiş; ikinci ciltte ise daha çok Mekke'de yaşadığı sırada

[26] Reinhard Schulze, “*Richard Burton in Mekka*”, 101-116. Bu bölüm, şahsi girişimimle kendinden gerekli izinler alındıktan sonra Türkçeye çevirisine karar verilmiştir. Bu vesile ile şahsen daha önceleri tanışma fırsatı bulduğum Prof. Dr. Reinhard Schulze'ye Türkçe çeviriye ve yayın hakkı konusunda anlayışından ötürü gecikmiş olan şükran borcumu, burada ifade etmeliyim. Yine söz konusu çalışmayı 2013-2014 yılları arasında yayına hazırlarken müsvedde halindeki metnin Almancadan çeviri ve tashihiinde samimi katkı ve içten yardımlarını gördüğüm lisans öğrencimiz Gönül Aydın'a da çok müteşekkirim. Ayrıca İngilizce, Fransızca alıntılarının bolca yer aldığı makalenin yayını öncesi kontrollerinde ve son haline gelişinde yardımlarını gördüğüm değerli hocalarıma ve İSTEM dergisindeki makalenin yayın hakemlerine minnettarım.

[27] Bidwell, *age*, 128

[28] Christian Snouck-Hurgronje, *Mekka: in the latter part of the 19. century*. Translated by J. H. Monahan, Leiden, 1931.

tespit ettiği sosyokültürel ve iktisadi hayat ile yerleşik örf adet ve inançlara yer vermiştir. Snouck-Hurgronje İslam'ın iki kutsal şehriden birisi olan Mekke'deki hac ibadetinin işleyişi, menâsiki ve rükünleri hakkında oldukça geniş bilgiler vermektedir.^[29] 1880 yılında kaleme aldığı "*Het Mekkanische Fest*" adlı doktora tezinde haccı detaylı olarak incelemiştir.^[30]

SONUÇ YERİNE

Mekke-Medine'yi görmek ve buraları keşfetmek amacıyla gelenler arasında hatırı sayılır ölçüde gayrimüslim vardır. Bir kısmı da Snouck-Hurgronje'de olduğu gibi tez konusu olan hac ibadetinin yapılışını ve Müslümanlar üzerinde olan etkisini gözlemlemek istemiştir. Müslüman olmayanların ilgisi şaşırtıcı gelse de bir vakıadır. Batılı seyyahların bazıları Müslüman olan efendilerinin buralara sürüklemesiyle, bazıları samimiyetle, bazıları da kutsal mekânları görmek ve tanımak amacıyla gelmiştir. Biz bu konuda yapılan çalışmalardan sadece matbaanın yaygınlaşmasıyla tecrübelerini yayımlayabilenleri tanyabiliyoruz. Aslen gayrimüslim oldukları teşhis veya tespit edilenlerin ise akıbetleri hakkında yeterli malumata sahip değiliz. Bunlardan cezalandırılanların bir kısmını eğer elde kalmışsa Mekke ve Medine'deki kadı sicillerindeki kayıtlardan veya hatıra ve seyahatname benzeri eserlerden belki kısmen öğrenmek mümkün olabilir. Avrupalılardan Haremeyn'e gelenlerin hiç olmazsa bir kısmının sırf coğrafi meraklarını gidermek veya yaptıkları ilmi çalışmalar için materyal toplamak amacıyla da buralara geldiklerini de unutmamak gerekir.

Kaynaklar

- Bidwell, Robin Leonard, *Travellers in Arabia*, Garnet Publishing, Beyrut 1994.
 Burckhardt, J. Lewis; *In Mekka und Medina, An den heiligen Stättendes Islam*, Hrgs. Undeingeleitetvon Uwe Pfulmann, Berlin, 1994.
 Burton, Richard F., *Personal Narrative of a Pilgrimage to Madinah and Meccah*, I-II., reprint der Memorial Edition, New York, 1964
 Ferro, Mark, *Sömürgecilik Tarihi*, Çev. Muna Cedden, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

[29] Bidwell, *age*, 137.

[30] Christian Snouck-Hurgronje, *The Mecca Festival*, translated and edited by Wolfgang H. Behn, Wiesbaden: Harrassowitz, 2012.

- Finati, Giovanni, *Narrative of the Life and Adventures of Giovanni Finati, Native of Ferrara*, translated from the Italian as dictated by himself, and edited by William John Bankes, Londra, 1830.
- İbn Cübeyr, *Rihletü İbn Cübeyr*, Beirut, 1400/1980.
- Keane, John Fryer Thomas, *Six Months in Meccah: An Account of the Mohammedan Pilgrimage to Meccah. Recently Accomplished by an Englishman Professing Mohammedanism*, Londra, 1881.
- Özel, Ahmet, "Hac", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1996- XIV, s. 413-416.
- Pitts, Joseph, "A true and faithful Account of the Religion and Manners of the Mohammetans, with an Account of the Author's Being Taken Captive" (1704) reprinted in *Piracy, Slavery, and Redemption: Barbary Captivity Narratives from Early Modern England*, ed. Daniel J. Vitkus (New York: Columbia University Press, 2001).
- Roches, Leon, *Dixans à travers l'Islam*, 1834-1844, Paris, 1904.
- Schulze, Reinhard, "Richard Burton in Mekka" yayınlayan: Christoph Bode, *West meets East. Klassiker der britischen Orient-Reiseliteratur*, Heidelberg 1997, 101-116.
- Varthema, Itinerario de Ludovicodi Rome 1510; trc. J. W. Jones, *The Travels of Ludovicodi Varthema*, nşr. G. P. Badger, London 1863.
- Wolfe, Michael, *One Thousand Roads to Mecca*, New York: Grove Press, 1997

CAHİLİYE'DEN İSLÂM'A CESARET TİMSÂLİ BİR KADIN PORTRESİ: HİND BT. UTBE

HATİCE NUR ERTÜRK
DOKTORA ÖĞRENCİSİ
İSTANBUL Ü. İSL. TAR. VE SANATLARI

ÖZET

Hiz. Peygamber'in (s) yaşadığı kutlu dönemi, onun davetine muhatap olan insanları tanımak, yaşadıkları kişisel ve toplumsal değişimi algılamak tarihçilerin, hususene İslam tarihçilerinin ilgi alanı olmuştur. İslâm öncesinden başlayarak karakteri, duruşu, özgüveni, cesareti ile hemen her konumda kendini belli eden tavırlarıyla dikkatleri çeken simalardan biri Kureyş'in Abdişems soyundan olan Hind bt. Utbe'dir. Bu çalışmada, Mekke'nin ileri gelenlerinden Utbe b. Rebi'a'nın kızı, Ebû Süfyân b. Harb'in eşi, İslâm tarihinin en önemli figürlerinden biri ve Emevî Devletinin kurucusu Muâviye b. Ebû Süfyân'nın annesi Hind bt. Utbe'nin yaşamı konu edilmiştir. Mensubu olduğu aile, kabile coğrafya, zaman dilimi, gelenek-görenek gibi etkili olan faktörler dikkate alınarak, Müslüman olduğu sürece kadar İslâm'a karşı sergilediği tavır bir yana, evlat, eş, anne, şair daha da önemlisi "bir kadın" olarak Hind bt. Utbe'nin, Cahiliye'den İslâm'a dönüşümü irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hind bt. Utbe, Cahiliye, Ebû Süfyân, Cesaret, Kadın.

PORTRAIT OF A WOMAN
OF COURAGE FROM
JAHILIYYAH TO ISLAM:
HİND BİNT UTBAH

Historians, particularly Islamic historians have always been in great interest to know personalities who were addressed by prophet Mohammed and yet to be more knowledgeable on how those reacted transformed into Islam, moreover to get satisfactory information about era of Muhammed which is called "era of bliss" (asr al-saadah) as well. Having started from pre-Islamic era, one of the most significant figures, with her very own unique character, self-confidence courage, apparent attitudes under any circumstances, is Hind bint Utbah, descendant from Qurashi Abd al-Shams. In this article, life of Hind bint Utbah, daughter of Utbah b. Rabi'ah who was one of the prominent leaders of Mecca, wife of Abu Sufyan ibn Harb, mother of the founder Umayyad Dynasty and one of the most prominent personalities in Islamic history, Moawiyah b. Abu Sufyan has been studied. Besides her attitudes of severe hatred, against Islam before her transformation, her position has been examined as another wife, poet, moreover as a "woman" Hind bint Utbah, jahiliyyah to Islam and this study has been achieved by taking such effective elements as her family membership tribal life, geographical conditions, time line traditions-customs into account.

Keywords: Hind bint Utbah, Jahiliyyah, Abu Sufyan, Courage, Women.

Giriş

Tarih yazımında hiç şüphesiz cesaretleriyle hafızalara kazınmış kahramanların, toplumları arkalarından sürükleyen öncü şahsiyetlerin, liderlerin yeri büyüktür. Hayat hikâyeleri, bir anlamda iyi-kötü, güzel-çirkin, cesur-korkak temayüz eden karakterlere farklı anlamlar yükleyerek inşa etme üzerine kuruludur. Tarihî metinlerden yola çıkarak biyografik veriler üzerinden toplumun değerlerini yeni nesillere aktarılır. Bu anlamda tarih verilerinin toplum mühendisleri için makbul bir malzeme olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Zira aramızda olmayan tarihî figürlerin, eldeki malzeme gözden geçirilip rol model olarak topluma sunulması; inanç sistemleri, ideolojiler için kolay bir o kadar da sıklıkla başvurulan yöntemlerdendir.

Günümüzde İslâm tarihi alanında, Hz. Peygamber'in (s) hayatı kadar, onun öğrencileri, dostları olarak bilinen sahabîlerinin yaşamlarını, örnekliklerini ortaya çıkaran çalışmalar hiç de azımsanmayacak orana ulaşmıştır.^[1] Câhiliye döneminden itibaren İslâm'ın doğuş sürecine tanıklık eden mümtaz şahsiyetleri tanımak vahyin indiği ortamı algılamak, kişisel değişim- toplumsal dönüşümün sınırlarına vâkıf olma imkânı sağlar. Diğer yandan şirkten tevhide uzanan süreçte, toplumun bahsi geçen değişimini anlamak için dönemin "kadın" olgusunu tanımak da elzemdir. Bu çalışmada, aynı coğrafyada yaşayan ve yakından aşina oldukları Hz. Peygamber'in (s) çağrısına uzun yıllar bigâne kalan, kimi zaman ona düşmanlıktan geri durmayan, ancak hangi konumda olursa

[1] Nihal Şahin Utku, "Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1, sayı: 44, s. 263-290.

olsun “*her daim dik duran bir kadın*” figürünü ele almak istiyoruz: Hind bt. Utbe b. Rebî'a. Onun hayat hikâyesini ele alırken düşüncemiz, görsel unsurlarla çevrelenmiş meşhur “*çiğer yiyen kadın*” algımızı sorgulamak, mümkün olduğu nispette bununla ilgili ipuçlarına ulaşmaktı. Kezâ, hayatının tüm evreleriyle Hind'in dönüşümünün seyri, bütüncül ve kapsamlı bir şekilde ortaya koyulmalıydı. Evlat, anne, eş, kardeş daha da önemlisi filizleri yeni yeşeren İslâm toplumunda bir “*kadın*” figürü olarak Hind b. Utbe'nin doğru bir şekilde anlaşılmasıydı.

Hind bt. Utbe'nin Hayatı, Soyu, Ailesi

Hind bt. Utbe b. Rebî'a b. Abdışems b. Abdimenâf b. Kusay'ın soyu baba tarafından Hz. Peygamber ile (s) Kusay b. Kilâb'da birleşmektedir.^[2] Annesi ise, Orta Arabistan'da Medine'nin güneydoğusunda yerleşmiş Süleym^[3] kabilesine mensup Safiyye bt. Ümeyye b. Hârise b. el-Evkas b. Mürre b. Hilâl b. Fâlic b. Zekvân b. Sa'lebe b. Bühse b. Süleym'dir.^[4] Kureyş'in akıllı ve güzel hanımlarından^[5] biri olarak kaynaklarımızda tavsif edilen Hind b. Utbe'nin doğum tarihine dair herhangi bir veriye ulaşamadık. Hz. Ömer'in hilafeti sırasında Yermük (15/636) savaşına katılması, yine bu dönemde aktif olarak ticaretle uğraşması ve oğlu Muâviye'nin hayatına dair bilinenlerden yola çıkarak vefatı esnasında Hind'in çok da ileri yaşlarda olmadığını düşündürmektedir.

Hind'in babası Utbe b. Rebî'a (ö.2/ 624)

Hind'in babası Utbe b. Rebî'a b. Abdışems b. Abdimenâf b. Kusay, Mekk'e'nin eşrafından olup, kaynaklarda görüşlerine değer verilen, cömert, şair, hatip, sulhu ön plana çıkaran yönleriyle tavsif edilmektedir.^[6] Utbe b. Rebî'a'nın yaşadığı Arap toplumundaki konumunun anlaşılmasına, müşriklerin Hz. Muhammed'e (s) peygamberliği yakıştırmayarak “*Bu kitap iki şehrin birinden büyük bir adama inmeli değil miydi*” ifadesinde kastedilen

[2] İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî Ebû Hâtîm Dârimî el-Bustî (ö. 354/965), *es-Sikât*, Dâiratü Me'ârifî'l-Osmâniyye, Haydarabâd, 1393/1973, C.VIII, s. 189. M. Yaşar Kandemir, “Hind b. Utbe”, *DİA*, C. XIIIIV, s. 64-65.

[3] Muhammed, Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 390.

[4] İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-VIII, thk. Ali Muhammed, thk. Muhammed Abdükadir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990/1410, C. 8., s. 187.

[5] Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348), *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. I-XV, thk. Beşar Avvâd Maruf, Dârü'l-Garbi'l-İslâm, [y.y.], [t.y.], C. II, s. 166.

[6] Detaylı bilgi için bkz. Adnan Demircan, “Utbe b. Rebî'a”, *DİA*, C. XLII, s. 235-236.

kişilerden biri olarak adının geçmesi ışıktır tutacaktır.^[7] Utbe'nin Câhiliye devrinde Araplar arasında sıklıkla meydana gelen savaşıardan (Ayyâmü'l-Arab) birinde arabuluculuk pozisyonu üstlendiği^[8], hatta Mekke'de asayiş ve adaleti sağlamak üzere oluşturulan ve ailesinin muhalefetine rağmen Hz. Peygamber'in (s) iştirak ettiği *Hilfü'l-fudûl* adlı erdemliler hareketine kabilesinden tecrit pahasına katılma niyetinde olduğuna dair serzeniş önemli bir detay olsa gerektir.^[9] Diğer yandan Kâbe'nin tamirinden sonra, Hz. Peygamber'in (s) hakemliği ile Hacerülesved'in yerine yerleştirilmesinde, Abdümenâfoğullarını Utbe b. Rebî'a'nın temsil ettiği de unutulmamalıdır.^[10]

İbn İshak, İslâm'ın Mekke'de yayılmasından rahatsız olan müşrikleri temsilen Hz. Peygamber (s) ile görüşüp ona makam, mal, mülk vb. şeyler teklif eden kişinin Utbe b. Rebî'a olduğunu kaydetmektedir.^[11] Öyle anlaşılıyor ki Utbe b. Rebî'a, Allah Rasûlü ile konuşarak içinde yaşadığı toplumda barış ve bir arada yaşamak için çaba göstererek uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir. Diğer yandan Allah Rasûlü (s) Mekke'de tebliğ vasatı kalmadığını anlayınca, Müslümanlara destek ve yeni bir yurt arayışıyla gittiği Taif yolculuğunda beklediği ilgiyi bulamayınca, dönüşünde Utbe ve Şeybe b. Rebî'a kardeşlerin bahçesine sığınmış.^[12] Onlar müşrik olmalarına rağmen akrabalık gayretiyle, köleleri Addas'ı eziyete maruz kalan Hz. Muhammed'e (s) üzüm ikram etmek üzere yollamışlardı.^[13]

Utbe b. Rebî'a'nın diğer birçok müşriğe göre Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara karşı daha makul bir tutum sergilediği, kölesi Addas'a ya da

[7] Zuhurf 43/31.

[8] İbnü'l-Cevzî, Hz. Peygamber'in (s) doğumundan on dört yıl sonra meydana gelen hadiselerden bahsederken; Kureyş ve Kaysiler arasında meydana gelen bir savaşta, otuzlu yaşlarda olan Utbe b. Rebî'a'nın araya girerek çatışmayı durdurmasını zikretmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Müntezam fi târihi'l-ümem ve'l-mülûk*, I-XIX, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1992/1402, C. II, s. 298; İbnü'l-Kesîr, Ebü'l-Fida' İmâdüddîn İsmail b. Ömer b. el-Kesîr el-Kureşî, el-Basrî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XXI, thk. Abdullah b. Abdullah b. Muhsin b. Türkî, Dârü'l-Hicre, Beyrut, 2004, C. III, s. 454.

[9] İbn Habîb, Ebü Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Haşimî el-Bağdadî (ö. 245/860), *el-Münnemmak fi Ahbâri Kureyş*, tsh. Hurşid Ahmed Fâruk, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1945, s. 281.

[10] İbnü'l-Cevzî, *Müntezam*, C. II, s. 236.

[11] İbn İshâk Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Muttalibî el-Medenî (ö. 151/767), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mizyâdî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, s. 234.

[12] İbn Hişâm, Ebü Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik (ö.218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, thk. Muhammed Ali Kutub, Beyrut, 1992, C. I, s. 288.

[13] Taberî, Ebü Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (ö. 310/923), *Tarihü'l-Taberî (Tarihü'l-ümem ve'l-mülûk)*, I-XI, Haz. 'Ureyb b. Sa'd el-Kurtübî, Dârü't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 1387, C.II, s. 346.

başka bir köleye eziyet yaptığına dair anekdot söz konusu edilmemektedir. Utbe'nin hicretin ikinci yılında gerçekleşen Bedir savaşıyla neticelenen, ticaret kervanını kurtarma amacına yönelik çıkılan sefere, isteksiz bir şekilde katılması dikkat çekicidir. Nihayet kervanın güvende olduğu anlaşıldığında insanları sıcak bir çatışmadan alıkoymak isteyen^[14] Utbe b. Rebî'a, savaş çığırtganlığı yapan Ebû Cehil tarafından da korkaklıkla suçlanmıştı.^[15] Bedir'de Ubeyde b. Hâris ile giriştiği mübâreze de her ikisi de yaralanmış^[16] Hz. Ali ve Hz. Hamza müdahalesiyle savaş meydanında öldürülmüştü.

Bedir savaşında babası Utbe, amcası Şeybe, kardeşi Velîd ve üvey oğlu Hanzala başta olmak üzere birçok yakını kaybetmesi Hind bt. Utbe için kuşkusuz bir dönüm noktası olmuştur. Bedir'de öldürülenlerin öcünü alınmadıkça koku sürünmeme, eşyle beraber olmama gibi Cahiliye âdetlerinden olan yemini ettiği kaynaklarda zikredilmektedir. Keza, yitirdiği yakınları için neden ağlamadığını soranlara, intikam duygularını ağlayarak söndürmek istemediğini ifade etmişti.^[17] Nitekim Vâkıdî, Hind'in Hz. Peygamber (s) ve Ensâr kadınlarını sevindirmemek için ölen yakınlarına ağlamadığını, yaklaşık bir yıl sonra gerçekleşecek Uhud savaşına kadar eşi Ebû Süfyân ile birlikte olmadığını aktarmaktadır.^[18]

Kardeşleri

Hind b. Utbe'nin kardeşleri arasında İslâm davetine erken dönemde icabet eden Mihşem^[19] b. Utbe b. Rebî'a (ö.12/633), kaynaklarda yaygın olarak "Ebû Huzeyfe" künyesiyle tanınmaktadır.^[20] Uzun boylu ve güzel yüzlü olarak tavsif edilen Ebû Huzeyfe'nin bazı rivayetlerde annesinin isminin "Safiyye" olarak anılması Hind ile anne-baba bir kardeş olduk-

[14] İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-X, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1997, C. II, s. 19.

[15] Taberî, *Târîh*, C. II, s. 426; İbnü'l-Cevzî *Müntezam*, C. III, s. 14; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, C. I, s. 686.

[16] Makdîsî, Muhtâr b. Tahir, (ö. 355/966), *el-Bed' ve't-târîh*, I-VI, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Por Said, [t.y.], C. IV, s.189; Zehebî, *Târîh*, C. II, s. 20.

[17] Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd es-Sehmî el-Medenî (ö. 207/823), *Kitâbü's-Siyer ve'l-Megâzi*, I-III, thk. Marsden Jones, Darü'l-İlmî, Beyrut, 1989, C. I, s.124.

[18] Vâkıdî, *Megâzi*, C. I, s. 124.

[19] Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Huzeyfe'nin ismi olarak "Hısl" ifadesini zikretmektedir. Hâkim, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî' Muhammed Hâkim en-Nisâburî (405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, I-IV, thk. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990/1411, C. III, s. 248; Bazı kaynaklarda ise "Huşeym", "Hâşim" ve "Kays" adları da geçmektedir. Bkz. Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed (ö. 581/1185) *er-Ravzû'l-Ünüf fi Şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye li'bni Hişâm*, I-VII, thk. Ömer Abdüsselam Selâmî 2000, Darü'l-Ihyâi't-Türasi'l-'Arabî, Beyrut 2000, C. II, s. 301.

[20] Selman Başaran, "Ebû Huzeyfe", *DİA*, C.X, s. 159

larını göstermektedir.[21] Ailesinin muhalefetine rağmen Ebû Huzeyfe, dinine samimiyetle bağlanmış, eşi Sehle bt. Süheyl b. Amr ile önce Ha-beşistan'a,[22] akabinde Medine'ye hicret etmiştir.[23] Ebû Huzeyfe Kureys müşrikleriyle Müslümanların ilk mücadelesi olan Bedir[24] savaşına katılmış, babası ve kardeşi karşı safta olduğu halde çarpışmıştır.[25] Ne var ki, çok sevdiği ve iman etmesini ümit ettiği[26] babasıyla mübarezeye çıkma talebinde bulundaysa da[27] onun bu isteği Hz. Peygamber (s) tarafından bu isteği kabul edilmedi.[28] Savaş sonrası müşrik olarak öldürülen babasını gören Ebû Huzeyfe çok üzülmüş, ızdırabı yüzüne yansımıştı. Hz. Peygamber (s) onun bir evlat olarak yaşadığı üzüntüyü fark etmiş, hassasiyetini anlayışla karşılamış, ona hayır dualarda bulunmuştur.[29] Hz. Peygamber ile birçok savaşta beraber olan Ebû Huzeyfe, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde 12/633 yılında elli dört yaşında katıldığı Yemâme savaşında şehit düşmüştür.[30]

Hind'in kardeşlerinden bir diğeri de Velid b. Utbe'dir.[31] Kızı Hind'i Ebû Süfyân ile evlendiren Utbe b. Rebî'a, oğlu Velid'i de Benî Ebû'l Hukayk'a-

[21] Hâkim, *Müstedrek*, 4c., C.III, s. 347.

[22] Süheyli, *Ravz*, C. III, s. 121.

[23] İbnü'l-Esir, *Kâmil*, C. I, s. 673.

[24] Buhârî, Bedir savaşına katılanlar arasında Ebû Huzeyfe'yi de zikretmektedir. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fi (ö. 256/870), *Sahihü'l-Buhârî*, Muhammed b. Züheyr b. Nâsır en-Nâsır,[y.y], 1422, Meğâzi, 77.

[25] Diğer yandan Câhiz, Bedir savaşı öncesinde, Hz. Peygamber'in "Hz. Abbas ve Haşimoğullarının "savaşa zorla gelmeleri dolayısıyla öldürülmemeleri" uyarısına karşın, Ebû Huzeyfe'ninkendi yakınlarıyla savaşa konusunda yaşadığı ikileme dikkat çekmektedir. İlk planda insani bir tepki veren Ebû Huzeyfe daha sonra kullandığı ifadelerden pişmanlık duymuştur. Bkz. Câhiz, Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî Leysi Ebû Os mân (ö. 255/869), *el-Osmâniyye*, thk. ve şerh: Abdüsselam Hârun, Dârü'l-Cil, Beyrut, 1991, s. 194;

[26] Babası Utbe'nin Bedir'de öldürülmesinden sonra oğlu Ebû Huzeyfe'in yüzündeki sıkıntıyı farkeden Allah Rasûlü bu durumu ona sormuştu. O da babasının yumuşak tabiatı sebebiyle müslüman olacağına dair ümidinin gerçekleşmemesini, üzüntüsünün sebebi olarak dile getirmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Cevzî, *Müntezam*, C. III, s. 120.

[27] Ebû Huzeyfe'nin babası Utbe ile teke tek vuruşma isteği, kardeşi Hind tarafından şiddetle kınanarak şu sözlerle hicvedilmesine sebep olmuştur "Şaşı, dişlek, bahtı uğursuz/ Ebû Huzeyfe, dinde insanların en kötüsü/ Küçüklüğünde seni terbiye eden babaya böyle mi teşekkür ettin?/ Onun terbiyesiyle eğri-büğrüsüz sırım gibi bir genç oldun..." Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. III, s. 62.

[28] Vâkidi, *Meğâzi*, C. I, s.70.

[29] İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (ö. 354/965), *el-İhsân fi Takrîbi Sahihî İbn Hibbân*, I-XVIII, Mûe'ssetü'r-Risâle, Beyrut 1988, C. XV, s. 563.

[30] Selman Başaran, "Ebû Huzeyfe", *DİA*, C. X, s. 159.

[31] İbnü'l-Esir, Velid'le ilgili ilginç bir aktarmaktadır. Rivayete göre Hz. Abbas'la Velid b. Utbe'nin arkadaş olduğu rivayet edilmektedir. Velid b. Utbe'nin Bedir öncesinde Hz. Peygamber'in halası Atike'nin gördüğü rüyayı Hz. Abbas kimseye söylememesini uyararak kendisiyle paylaşmıştı. Ancak Atike'nin gördüğü ve ciddi bir gelişmenin habercisi olarak

[32]göndererek onların mücevherlerini ödünç aldırmişti. Hatta Velîd'in Abdüşems'den bir grupla birlikte rehin alındığı, bir ay sonra mücevherlerin daha fazlasıyla birlikte gönderilmesi ile ancak Velîd ve yanındakilerin serbest kalabilmişti..^[33] Velîd b. Utbe Bedir savaşında Hz. Ali ile münâfere yapmış ve yenilerek müşrik olarak öldürülmüştü. Daha sonraki dönemde Velîd b. Utbe'nin kızı Hind,^[34] dayısı Ebû Huzeyfe b. Utbe tarafından evlatlığı Sâlim ile evlendirmişti.^[35]

Ümmü Ebân bt. Utbe b. Rebî'a, Hind'in baba bir kız kardeşidir. İbn Asâkir kaydettiği rivayete göre, Ümmü Ebân eşi Ebân b. Sa'îd b. el-Âs b. Ümeyye ve kardeşi Ebû Hâşim ile birlikte Şam'ın fethinde bulunmuştu. Ebân b. Sa'îd, Ecnâdeyn (13/634) savaşında şehit olmuştu.^[36] Eşinin vefatından sonra Medine'ye gelen Ümmü Ebân'a ileri gelen sahâbîlerin evlilik teklifinde buldukları^[37] olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında yer alan Hz. Ömer'i Ümmü Ebân, muhtemelen onun sert mizacı gibi bazı özelliklerini

yorumlanan rüyanın Velid tarafından Mekke'dekısa bir zaman zarfında yayıldığı aktarılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, *Kâmil*, C. II, s. 13.

[32] Mekke halkı Hayberliler'den düğün gibi özel günlerde kazan, mücevher gibi şeyler ödünç alırdı. Muhammed Hamidullah, "Hayber", *DİA*, C. XVII, s. 21; Benî Ebû'l Hukayk yahudi zenginlerinden olup, Utbe b. Rebîa kızı Hind'in düğünü için kendilerinden borç olarak mücevherler temin etmişti.

[33] İbn Sa'd, *Tabakât*, C.VIII, s. 188.

[34] Hind bt. Velid b. Utbe'nin ilk muhacir hanımlardan olduğu zikredilmektedir. Nesaî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Aliyyi'l-Horasânî (ö. 303/915), *el-Müctebâ mine's-Sünen: es-Sünen es-Suğrâ li'n-Nesâi*, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, Halep 1986/1406, Nikâh, 29.

[35] İran asıllı soylu bir aileye mensup olan Sâlim, Bizans ve Arapların Übülle bölgesine yaptığı bir baskında ele geçirilmiş, köle olarak Medine'ye getirilip satılmıştı. Kendisini satın alıp yetiştiren sâhibesi ve eşi Ebû Huzeyfe tarafından evlat edinilmişti. Evlatlıkların babalarına nispet edilmesini emreden ayetin nüzülünden sonra Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe olarak nisbesiyle anılmaya başlandı. Kur'an'ı en iyi bilen r sahâbîler arasında zikredilen Sâlim, ölünceye kadar Ebû Huzeyfe'den ayrılmamış, onunla birlikte katıldığı Yemâme savaşında yine onunla birlikte şehit olmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Özşenel "Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe", *DİA*, C. XXXVI, s. 49-50.

[36] İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullâh (ö. 571/1176), *Târîhü Medîneti Dımaşk*, I-LXXX, thk. Ömer b. Garâme el-Amrî, Dârü'l-Fikr Beyrut 1995, C. LXX s. 197-199.

[37] Kendisiyle evlenmek isteyenler arasında Hz. Ömer dışında Zübeyr b. Avvam ve Hz. Ali'nin de olduğu ancak, Ümmü Ebân onların hiçbirinin teklifini de kabul etmediği zikredilmektedir. Belâzurî ise, Ümmü Ebân'ın ablası Hind'in üvey oğlu Yezid b. Ebû Süfyan'la evli olduğunu onun vefatından sonra zikri geçen sahâbîlerin onunla evlenmek istediğini zikreder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (ö. 279/892), *Ensâbü'l-Esrâf*, I-XV, thk. Süheyl Zekkâr, Riyad Ziriklî, Beyrut, 1417/1996, C. IX, s. 368; İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemaleddin Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî Nemîrî, (ö. 463/1071), *el-İsti'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*, I-IV, thk. Ali Mahmut Becâvî, Dârü'l-Cil, Beyrut 1992/1402. C.IV, s. 1924; İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, I-VIII, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Mua'vviz, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, C. VIII, s. 354; Diğer yandan Ümmü Eban, cömertlik, güler yüzlülük, yumuşak başlı bir insan olma gibi takdir ettiği özelliklere sahip olan Talha b. Ubeydullah'ın talebine olumlu cevap vererek onunla evlendiği anlaşılmaktadır. İbn Asâkir, *Târîh*, C.XXV, s. 97.

hoş görmediğinden dolayı geri çevirmişti.^[38] Daha sonra aynı teklifi farklı sahâbilerden alan Ümmü Ebân, talipleri arasında cömertliği ile güzel ahlakıyla tavsif ettiği Talha b. Ubeydullah ile evlenmişti.^[39]

Ümmü Ebân'nın babası Utbe b. Rebî'a'nın yanı sıra dört kardeş ile iki amcasının Bedir savaşında katıldıkları kaynaklarda ifade edilmektedir. Müslümanlar safında kardeşleri Ebû Huzeyfe b. Utbe, Musab b. Umeyr^[40] ve amcası Mamer b. Hâris; müşrikler safında ise kardeşleri Velîd b. Utbe, Ebû Azîz ve amcası Şeybe b. Rebî'a bulunmaktaydı.^[41] İbn Cevzî *el-Müdhîş* adlı eserinde “*Bedir’de dört kardeş ve iki amcası bulunan kadın*” olarak Hind B. Utbe’nin^[42] ismini zikretmekteyse de diğer veriler değerlendirildiğinde anılan hanımın Ümmü Ebân bt. Utbe b. Rebî'a olması daha makuldür görünmektedir.

Fâtıma bt. Utbe, Hind’in müslüman olan kardeşlerinden biridir. Kaynaklarda birçok evlilik yapan Fâtıma’nın eşlerinden Karaza b. Abdülamr b. Nevfel’den yedi çocuk dünyaya getirmiştir. Bunlar arasında kızı Fâtihe, teyzesi Hind bt. Utbe’nin oğlu Muâviye b. Ebû Süfyân ile evlenip ondan çocuğu olmuştu. Fâtıma bt. Utbe, Huzeyfe’nin azatlısı Sâlim’in ardından, muhtemelen son evliliğini Akîl b. Ebî Tâlib ile yapmıştır.^[43]

Evlilikleri

Fâkih (Hafs) b. Muğire ile Evliliği

Hind bt. Utbe, önce Mahzum oğullarından Hâlid b. Velîd’in amcaoğlu Hafs b. Muğire ile evlenmiş, bu evlilikten Ebân isimli çocuğu dünyaya gel-

[38] İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, C. II, s. 432; Ümmü Eban'ın kendisine tâlib olan Hz. Ömer için *يُغْلِقُ بَابَهُ، وَيَمْنَعُ* ifadesini kullandığına dair rivayet için bkz. İbnü'l-Kesîr, C. X, s.196.

[39] Ümmü Ebân'ın Talha b. Ubeydullah'tan Yakup, İsmail, İshâk adlarında çocukları dünyaya gelmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. 3, s. 124,126, 127.

[40] Ümmü Eban ile Mus'ab b. Umeyr'in anneleri Hunas bt. Mâlik b. Mudarrib olup Hind b. Utbe'nin annesi farklıdır. Bkz. İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb İbn Ümeyye b. Amr el-Hâşimi el-Bağdadi (ö. 245/860), *el-Muhabber*, tsh. Ilse Lichtenstadter Dârü'l-Afâkî'l-Cedide, Beyrut, [t.y.], s. 400.

[41] İbn Habîb, *Muhabber*, s. 400; Taberî, *Târîh*, C. IV, s. 200.

[42] İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Müdhîş fî 'Ulumi'l-Kur'an ve'l-Hâdis ve'l-lüğa ve 'Uyuni't-târîh ve'l-va'z*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985/1405, s. 68.

[43] İbn Sa'd, Fâtıma'nın zengin bir hanım olduğunu, Akîl ile yaptığı evliliğinde çıkan sorunlar sebebiyle Osman (muhtemelen Hz. Osman) tarafından Muâviye ve İbn Abbas'ın, aralarını bulmak ya da ayırmak üzere tayin edildiğini bildirmektedir. Taraflarla yapılan görüşmeler neticesinde İbn Abbas çiftin ayrılmasına karar vermesine rağmen, Muâviye'nin “Abdümenaf oğullarından olan bu iki yaşlıyı ayıramam” diyerek onları barıştırdığı rivayet edilmektedir. İbn Sa'd, *Tabakât*, C.VIII, s. 189-190.

miştir.^[44] İbn Habîb *Muhabber* adlı eserinde Hind'in önce Fâkih b. Muğire b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm ile onun öldürülmesinden sonra da Hafs b. Muğire ile evlendiği zikretmektedir.^[45] Rivayetlere göre bu evliliğin sona ermesi şu şekilde cereyan etmişti: "Hind b. Utbe'nin kocası Fâkih (Hafs) zengin bir insan olup, insanların teklifsizce girip-çıkarak ağırlandığı özel bir misafir odası (evi) vardı. Fâkih, eşi Hind'le birlikte iken bir ihtiyacı için odadan dışarı çıkmıştı. Döndüğünde aynı odadan yabancı bir erkeğin çıktığını gördüğünü iddia ederek o adamın kim olduğunu Hind'e sordu. Bulduğu yere giren birini görmediğini söyleyen Hind'e inanmayan Fâkih, aldatıldığını düşünerek eşini hırpaladı ve derhal babasının evine gönderdi. Hind'e atılan iftiranın, insanlar arasında dedikodu malzemesi olması babası Velîd b. Utbe'yi çok rahatsız etmişti. Kızı Hind ile konuşarak olayın iç yüzünü anlamaya çalıştı. İddia edilen şey gerçekse kocasını öldürüp dedikoduları sonlandırmak istediğini, aksi halde Yemen kâhini-ne giderek masumiyetini ortaya çıkartma teklifinde bulundu. Bu teklifi Hind ve eşi Fâkih'in kabul etmesi üzerine Yemen Kâhini'ne başvurmak üzere yola çıktılar. Hind'in içinde bulunduğu kalabalık bir kabile Yemen'e ulaştı. Netice itibarıyla Kâhin, Hind'in masumiyetine karar verdi.^[46] Hatta Kâhin "Yakında adı Muâviye olacak bir hükümdar doğuracaksın" sözüyle kehanette bulununca Fâkih, temize çıkan eşiyile tekrar bir araya gelmek istedi. Ancak Hind kocasına geri dönmeyi kabul etmedi."^[47] Merhum Günaltay, bu kıssayı ele alırken Emevîlerin iktidarlarını Yemenli Kâhinlere^[48] dayandıran algıya dikkat çekmektedir. Diğer yandan bu kıssayı, Hind bt.

[44] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VII, s. 187.

[45] İbn Habîb, *Muhabber*, s. 437.

[46] Cevâd Ali (ö. 1408), *el-Mufasssal fî tarihi'l-'Arab kable'l-İslâm*, I-XX, Dârü's-Sâkî, [y.y.] 1422/2001, C. XII, s. 343.

[47] İbn Habîb, *Munemmak*, 109; İsfâhânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebü'l-Ferec (ö. 357/967), *el-Eğâni*, I-XXV, Dârü İhyai't-Türasi'l-'Arabî, Beyrut, 1415, C. IXX, s. 39; Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, Sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul 2013, s. 144.

[48] Kâhin, sezgi ve ilham benzeri bazı özellikleri kullanarak geleceğe dair bazı öngörülerde bulunan, gizli ve esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işini yapan kişidir. İnsanoğlu, bilinmeyene karşı olan merakını gidermek üzere kâhinlere başvurarak temelde insan ve diğer canlı varlıklarla alakalı davranışları anlamlandırmaya çalışmıştır. Bkz. Ömer Faruk Harman, "Kâhin", *DA*, C. XXIV, s.170; Câhiliye devrinde Arap düşüncesinde gerek ferdi gerekse toplumsal düzeyde "Kâhin"nin önemli bir yeri vardı. İhtilafların çözümü, rüya tabiri, kayıpların bulunması, zina olaylarının belirlenmesi, hırsızlık ve adam öldürme gibi olayların aydınlatılması, hastaların şifa bulması, toplumsal ihtilafların giderilmesi, savaş ilanlarını istişare gibi konularda başvuru alan Kâhinler "hulvân" adı verilen ücret alırlardı. Bkz. İlyas Çelebi, "Kâhin", *DA*, C. XXIV, s. 171; Kâhinlerin İslâm öncesi Arap toplumundaki konumu için Bkz. Adem Apak, "İslâm Öncesi Arapların Ulûhiyet Anlayışında Kâhinlerin Yeri", *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, Ed. M. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul, 2015, s. 53-79; Öyle anlaşılıyor ki, Hind bt. Utbe'ye isnad edilen iftiranın temizlenmesi için

Utbe'nin şahsında İslâm öncesi Arap toplumunda kadının konumuna ışık tutması bakımından değerli bulduğumuzu ifade etmeliyiz. Hind'in evliliğine dair bu rivayetler Câhiliye dönemi kadın algısındaki genellemeci kötü intibah aksine, en azından asaletli, dirayetli ve varlıklı kadınlar söz konusu olunca gerek baba-kız iletişimi, gerekse eş seçimlerindeki iradelerinin göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Ebû Süfyân b. Harb (ö. 31/651-652) ile Evliliği

Hind bt. Utbe, eşi Fâkih'ten ayrıldıktan sonra Mekke'nin ileri gelenlerinden Ebû Süfyân b. Harb ile evlendi.^[49] Bu evlilik öncesinde Hind'e gönlünü kaptırılmış olmasına rağmen, maddî gücünün zayıf olmasından dolayı evlilik teklifi kabul edilmeyen Müsâfir b. Ebî Amr b. Ümeyye'ye temas etmek gerekir. Nitekim İbn Habîb, *el-Münemmak* adlı eserinde bu konuyu müstakil bir başlık altında ele almaktadır. Rivayete göre, güzellik, cömertlik, ediblik gibi birçok özelliği kendisinde toplayan Kureyşli delikanlı Müsâfir, Hind b. Utbe ile evliliğinde aracı olması için Lahmî devletin hükümdarı Numân b. Münzir'e başvurmuştu. Hükümdarın ikram ve izzetine nâil olan Müsâfir, o esnada Mekke'den gelen biri vasıtasıyla Hind'in Ebû Süfyân ile evlilik yaptığı haberini aldı. Müsâfir, bu haberden oldukça muzdarip olmuş olacak ki, üzüntüsünden hastalandı^[50] ve bir müddet sonra vefat etti.^[51] Hind'e olan umutsuz aşkı sebebiyle hayatını kaybettiği ifade edilen Müsâfir'in Hz. Peygamber'in (s) amcası Ebû Tâlib'in yakın dostlarından biri olduğu ve onun kaybından dolayı yaşadığı üzüntüyü dile getiren şiirler söylediği bilinmektedir.^[52]

kâhine başvurulması gibi, câhiliye döneminde benzer gerekçelerle kâhinlere başvurmak süregelen bir adetti.

[49] İbn Habîb, *Muhabber*, s. 437; Zehebî, *Târîh*, C. III, s. 298.

[50] Müsâfir hastalanınca Numan (Lahmî kralı Numan b. Münzir) onun için doktor getirtmişti. Dağlama tedavisi uygulanmasına rağmen Müsâfir'in hastalığı ilerledi ve vefat etti. *el-Mürkisat* adlı eserde de Müsâfir'in Hind'e olan sevgisini dile getiren beyitler zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Habîb, *el-Munemmak*, s. 369; Endelûsî, Ebû'l-Hasen Ali b. Musa b. Sa'îd Magribî (h. 685), *el-Mürkisat ve'l-Mutribat*, [y.y.], [t.y.], s. 50

[51] İbn Habîb, *el-Munemmak*, s. 369; Nehrevânî, Ebû'l-Ferec Mu'âfâ b. Zekeriyâ b. Yahyâ Mu'âfâ (ö. 390/1000), *el-Celîsü's-sâlihü'l-kâfi ve'l-enîsü'n-nâsîhü's-şâfi*, thk. Abdülkerim Sâmî Cündî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye Beyrut 2005, s. 738; Müsâfir'e, Hind b. Utbe'nin evlendiğini söyleyen kişinin, o günlerde ticaret için Mekke'den Hire'ye gelen Ebû Süfyân'ın bizzat kendisi olduğu ifade edilmektedir; İsfehânî, Eġânî, C. XXII, s. 434.

[52] لَيْتَ شَعْرِي مَسَارَ بْنَ أَبِي عَمٍّ ... رَوَّ وَلَيْتَ يَقُولُنَا الْحَزُونَ Ebû Talib'in Müsâfir için yazdığı mersiyenin devamı için bkz. Nehrevânî, *el-Celîsü's*. s. 739.

Aynı dönemde Ebû Süfyân ile birlikte Mekke'nin ileri gelenlerinden biri olan Süheyl b. Amr da Hind b. Utbe ile izdivaca tâlip olmuştu.^[53] Esasen Cahiliye devrinde kadın, rızası alınmaksızın babası ya da velisi tarafından evlendirebiliyordu.^[54] Bu anlamda o kadının dul ya da bekâr olmasının fazla önemi yoktu. Nitekim Utbe'nin, eş seçme konusunda kızı Hind'i muhayyer bırakması dikkat çekicidir.^[55] Nitekim o, Hind'e iki talibinin olduğunu, isimlerini söylemeden önce onların karakterinden söz edeceğini söyledi.^[56] İbn Sa'd'ın nakline göre Hind, babasına; “Evliliğim konusunda kendi kararımı kendim verecek konumdayım. Bana danışılmadan evlendirmeyin” sözleriyle dileğini ilettili.^[57] Cahiliye döneminde kadınların evliliğinde velisinin söz sahibi olduğuna dair genel düşünceye rağmen, Hind'in kendiyile ilgili kararı, kendisinin vermesi yönündeki talebi, onun cesaret ve özgüvenin tipik göstergesidir diyebiliriz.

Nitekim İbn Sa'd eserinde, Utbe b. Rebî'a'nın kızı Hind'e talip olan adayların niteliklerine şu şekilde yer vermektedir: “*Birinci aday, şerefli, soylu, saygın, bağışlayıcı huya sahip, arkadaşlığı iyi, uyumlu, gafletinden ve mahından istifade edilebilecek biridir. İkinci aday ise, aşiretinde şerefli, soyluların soylusu, ileri görüşlü, ailesini eğiten ancak ailesi tarafından eğitilmeyen, ona tabi olanlara kolaylık gösteren, ondan uzaklaşanlara ise sert davranan, uyanık, kavrayışı kıvrak bir yapıdadır. Onun evi korunaklı, bir şeyi dilediğinde gerçekleştiren, mücadelede yenilmeyen biridir.*”^[58]

Utbe'nin damat adaylarını tanımlama üslubu bir yana, en az onun kadar dikkat çekici olan Hind'in eş adaylarını değerlendirme şeklidir: “*Birinci aday, hanımını yok eden, onu öldüren biri olup, isteksiz duran, yumuşayan, sertleştikten sonra mülayimleşebilecek bir yapıdadır. Ondandır doğacak çocuk ahmak olur. Bunun aksi hali imalat hatası demektir. Bu kişinin bahsini kapatıp, ismini öğrenmek dahi istemem*”.^[59] Bu ifadesinden öyle anlaşılıyor ki Hind, babası-

[53] İbn Abdırabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, (ö. 328/940), *el-Tkû'l-Ferîd*, I-VIII, Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1404, C.VII, s. 93.

[54] Adnan Demircan, *Cahiliye'den İslâm'a Kadın ve Aile*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015. s. 75. Mamafih Demircan, o dönemde de bazı velilerin evlilik konusunda kadınların fikrini aldığı, bunun kişilerin yetişme tarzı ve değerleriyle alakalı bir durum olduğunu ifade etmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Utbe b. Rebîa evlilik konusunda kızını muhatap alan, onun görüşüne değer veren bir baba olarak dikkat çekmektedir.

[55] Bâcürî, Abdullah b. 'Affî (ö. h.1364), *el-Mer'etü'l-Arabiyyetü fî Câhiliyyetihâ ve İslâmihâ*, I-III, Mektebetü's-Sekâfe, Medine 1350/1932, C. I, s. 141.

[56] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 187; Kandemir, “Hind b. Utbe”, *DİA*, C. XIIIIV, s. 64-65.

[57] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 188.

[58] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 188.

[59] Hind b. Utbe'nin özelliklerini duyduktan sonra ismini bile öğrenmeden reddettiği kişinin Süheyl b. Amr olduğu, kendisinin Hind'le ilgi söylediği *... نكحت هنداً تبرأ الله سعيها ... نكحت وقالت وصف أروع*

nın tanımladığı kişiyi kendi yapısına uygun bulmayarak tavrını baştan ortaya koymuş gözükmektedir. İkinci adayla kendi özelliklere gelince, onu ne kadar uyumlu bulduğu onun şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “... *Diğeri ise, özgür ve şerefli bir kadının kocasıdır. Ben onun ahlakına uygun bir eş olarak, evime bağlı kalacak ve onun kocalık haklarını yerine getireceğim. Bizden dünyaya gelecek çocuk, onun şerefini, aşiretini koruyan, kökünü süsleyen biri olmaya layıktır.*”^[60] *Olayların yoğunlaştığı sırada o, ne aciz, ne de ikinci bir adam olacaktır.*”^[61] diyerek bu kişinin kim olduğunu öğrenmek ister. Nitelikleriyle uyumlu olduğunu düşündüğü zatın Ebû Süfyân b. Harp olduğunu öğrenince düşüncelerine şu sözlerini ilave eder: “ *Onu benimle evlendir. Ancak bir atın boynu bükük tayını fırlattığı gibi sen de beni onun önüne atma. Onunla koyu ve sıkı bir pazarlık da yapma. Gökteki Allah ile istihare de bulun ki, ilmiyle hüküm vererek sana ses versin.*”^[62]

Çocukları

Hind bt. Utbe’ini, yukarıda temas ettiğimiz, ilk evliliğinden Ebân b. Hafs adlı oğlu olduğu ve bu çocuğuna nispetle “Ümmü Ebân” künyesiyle de tanınmaktadır.^[63] Ebû Süfyân ile evliliğinden ise Muâviye^[64] ve Utbe adlarında iki oğlu, Cüveyriyye ve Ümmü’l-Hakem adlarında iki kızı dünyaya geldi. Cüveyriyye ve Ümmü’l-Hakem^[65] Hz. Peygamber’in eşi Ümmü Habî-

“... مائى şeklinde başlayarak devam eden uzunca beyitlerinde serzenişini dile getirmektedir. Süirin devamı ve ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Abdürabbih, *İkd*, C. VII, s. 94-94.

[60] Yemenli kâhinin Hind’i zina suçlamasından aklaması ve dünyaya getireceği “hükümdar çocuk” muştusu benzeri bir anlayışın yansıması olarak bu rivayette de kendini hissettirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Aycan, *Saltanata giden yolda Muâviye b. Ebû Süfyân*, Ankara Okulu, Ankara, 2014, s. 36.

[61] İbn Sa’d, *Tabakât*, C. X, s.187-188.

[62] İbn Sa’d, *Tabakât*, C. X, s. 188. Bu ifadeler Hind’in Allah inancı kadar, Cähiliye döneminde istihare uygulamasının varlığı gibi önemli bazı hususlara da dikkat çekmektedir.

[63] İbn Sa’d, *Tabakât*, C. VIII, s. 188.

[64] Hz. Peygamber’in eşi Ümmü Habîbe bt. Ebû Süfyân’ın kardeşi olması hasebiyle kayınbiraderi olan ve Emevî devletinin kurucusu olan Muâviye 602 veya 603 yılında Mekke’de doğdu. Muâviye, Hz. Peygamber’in (s) kâtipliğini yapmış, Hz. Ömer devri başta olmak üzere komutanlık, valilik gibi önemli görevler üstlenmiş, akabinde Hz. Osman devrinde sürdürdüğü valilik görevi geniş insiyatif olarak devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Aycan, “Muâviye b. Ebû Süfyân”, *DİA*, C. XXX, s. 332-333.

[65] İbn Habîb, Ümmü Hakem’in İyaz b. Ganm ve Abdullah b. Osman b. Rebîa ile evliliğinden bahsederek Abdullah b. Osman’ın Taif günün kâfir olarak öldürüldüğünü zikretmektedir. İbn Habîb, *Muhabber*, s. 105 Belâzûrî, *Ensâb*, C. I, s. 441; Makrîzî ise Sakîf kabilesinden Abdullah b. Osman b. Rebîa ile evlilik yaptığını ve, Abdurrahman isimli oğlunun ondan dünyaya geldiğini aktarmaktadır. Makrîzî, Ebû’l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir (ö. 845/1442), *İmtâ’ü’l-esmâ’ bimâ li’n-nebî mine’l-ahvâl ve’l-emvâl ve’l-hafede ve’l-metâ’*, I-XV, thk. Muhammed Abdülhâmid en-Nemîsî, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999, C. VI, s. 268; İbn Asâkir, İyad b. Ganm’ı müşrik olması sebebiyle eşi Ümmü Hakem’den ayrılan kişi olarak zikreder. Bkz. İbn Asâkir, *Tarih*, C. LIX, s. 67.

be'nin baba bir kardeşleri oldukları için baldızları arasında sayılırlar.^[66] Cüveyriye Mekke'nin fethinden sonra iman etmiş, Hz. Ömer döneminde gerçekleşen Yermük savaşına (15/636) annesi Hind ile iştirak eden hanımlardandı.^[67] Utbe b. Ebû Süfyân, Muâviye'nin hilafeti devrinde Taif'e vali olarak atanmıştı.^[68] Daha çok *Müfredât* adlı meşhur eseriyle tanıdığımız Râğıb el-İsfehânî, aynı anne-babanın çocukları olmasına rağmen, birbirine zıt vasıflara sahip olan kardeşlere Hind ve Ebû Süfyân'nın çocukları; Muâviye ve Utbe'yi örnek vermektedir.^[69]

Kuşkusuz Hind'in çocukları arasında Muâviye b. Ebû Süfyân'nın Raşid Halifeler sonrası siyasi hayatta oynadığı roller ve Emevî devletinin kurucusu olması itibarıyla İslâm tarihi açısından önemi büyüktür. Muâviye'nin Mekke'nin fethi senesinde (8/630), kendi ifadesine dayanan bir diğer rivayete göre Hudeybiye anlaşmasının imzalandığı yıl (6/628) müslüman olduğu ifade edilmektedir.^[70] Bu hususa, makalemizin sınırlarını zorlamadan kısa bir bilgi vermekle iktifâ edeceğiz.^[71] Muâviye Huneyn savaşına katılmış, kendisine Hz. Peygamber (s) tarafından 100 deve ve 40 ukiyye ganimet olarak verilmişti.^[72] Hz. Ömer, Ebû Süfyân'ın oğlu Yezid'i Şam'a vali tayin etmişti. 18/639 yılında Bilâdü's-Şâm'ın Amvâs bölgesinde ortaya çıkan ve pek çok sahabî ile birlikte Yezid'in de vefatına sebep olan veba salgını neticesinde, onun yerine Hz. Ömer, kardeşi Muaviye'yi Şam valiliğe atadı. Bunun üzerine Ebû Süfyân, Halife Ömer'e; “*Ey Müminlerin Emiri, akrabalığı gözettin*” diyerek bu atamasından duyduğu memnuniyeti dile getirmişti.^[73]

[66] Makrîzî, *İmta'*, C. VI, s. 268.

[67] Cüveyriye bt. Ebû Süfyân önce Sâib b. Ebî Habîb ile ondan sonra Abdurrahman b. Ebî Hâris b. Ümeyye ile evlilik yapmıştır. İbn Habîb, *Muhabber*, s. 104; Makrîzî, *İmta'*, C. VI, s. 268.

[68] Belâzûrî, *Ensâb*, C. V, s. 39.

[69] İsfahânî, Ebû Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râğıb, *Muhâdarâtü'l-üdebâ ve Mühâverâtü's şu'arâ ve'l belâğa*, I-II, Şirketi Darü'l-Erkâm b. Ebî'l Erkâm, Beyrut, 1420, C. I, s. 441. Diğer iki kardeş Ebû Tâlib'in oğulları Ali ve Âkil'dir.

[70] İbn Asâkir, Muâviye'nin İslâm'a girme fikrini annesi Hind'le paylaştığını ancak onun “Babana muhalefet etme” diyerek kendisini uyardığını zikretmektedir. Bkz. İbn Asâkir, *Tarih Dimeşk*, C. LXX, s. 219.

[71] Muaviye b. Ebî Süfyân ile ilgili kaynaklarda yoğun veri bulunmaktadır. Ancak makalemizin sınırlarını zorlamamak adına bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalardan bir takım kitap, tez, makalelere ulaşmak isteyen araştırmacılara yol göstermesi bakımından kapsamlı bulduğumuz bir eseri zikretmeyi uygun bulduk. Ayrıntılı bilgi için İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyân*, Ankara Okulu, Ankara, 2014;

[72] İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (ö. 630/1233), *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rîfeti's-sahâbe*, IVIII, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud, Dârü'l Küttübü'l-İlmîyye, Beyrut, 1415/1994, C. IV, s. 433.

[73] Sallâbî, Ali Muhammed Muhammed. *ed-Devletü'l-Ümeviyye: 'avâmilü'l-izdihâr ve teda'iyâtü'l-inhiyâr*, I, II, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1429/2008, C. I, s. 54.

Muaviye'nin Şam valisi olduğu dönemde Hind'in oğlunu ziyaret gitmiş, kendisine "bu görevi tevdi eden Hz. Ömer'in Allah rızasını önemseyen biri olduğunu hatırlatmış ve yakınlarına vereceği fazlalıkların halifenin görevi kendisinden almasına sebep olabileceği" şeklinde kendisini uyarılmıştı.^[74] Hind'in bu uyarıyı, Ebû Süfyân ve oğlu Amr'ın Şam'a gidip vali olan Muâviye'nin onlara maddi destek vermesi üzerine yaptığı rivayetlere yansımıştır. Hz. Osman'nın kuşatılması ve katledilmesi sürecinde valilik görevini daha da güçlenerek devam ettiren Muâviye b. Ebû Süfyân, ardından hilafete geçen Hz. Ali'ye "öldürülen halifenin kanını öne sürüp" biat etmeyi reddederek ona muhalefet etmişti.^[75] Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra büyük oranda müslümanların güçlü desteği arkasına alan Muâviye, böylece Emevî' devletinin temellerini attı. O, 61/680 yılında 68 yaşında^[76] vefat ettiğinde geride güçlü bir devlet bırakmıştı.^[77]

2) İslâmî Döneminde

a) İslâm'a ve Müslümanlara Karşı Tutumu

Bilindiği üzere Hz. Peygamber nübüvvetle görevlendirildikten sonra davetini bir müddet gizli sürdürmüş, ancak çok zaman geçmeden onunla ilgili haberler Mekke'de yayılmış, çağrısına hemen her kesimden icabet eden insan olmuştu. Bu anlamda gerek Hind b. Utbe'nin kardeşi Ebû Huzeyfe, gerekse Ebu Süfyân'nın kızı (Hind'in üvey kızı) Ümmü Habîbe ilk yıllarda Müslümanlığı seçmişlerdi. Müşrikler bir yandan kendi aile fertlerinden İslâm'a girenlerle mücadele ederken, diğer yandan Hz. Muhammed'in davetinin önünü kesmek için her türlü çabayı gösteriyorlardı.

Mekke'de müslüman olanlar, sayısal olarak artmaya başlayınca Hz. Peygamber'e düşmanlık eden müşrikler arasında Ebû Süfyân b. Harb'in de ismi anılmaktadır.^[78] Ancak onun, Hz. Peygamber'e düşmanlığının fiili saldırı noktasına gelmediği malumdur. Diğer yandan tarihçimiz İbn Sa'd, Hz. Peygamber'in Mekke'de eziyet gördüğü dönemde Ebû Süfyân'ın onun evine girdiğini, Mekke feth edilince buna mukabil olarak Hz. Pey-

[74] İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, C. II, s. 438; Kandemir, "Hind b. Utbe", *DİA*, C. XIIIIV, s. 64

[75] İbn Asâkir, *Târîh*, C. LIX, s. 67.

[76] İbn Asâkir, *Târîh*, C. LIX, s. 241.

[77] Ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *DİA*, C. XXX, s. 332-334.

[78] Belazürî, *Ensâb*, C. I, s. 124.

gamber'in Ebû Süfyân'nın evine girenlere eman verilmesi jestini gösterdiğine işaret etmektedir.^[79]

Allah Rasûlü (s) Mekke'de İslâm dinini tebliğ ettiği süreçte, bir gün Ebû Süfyân b. Harb, eşi Hind ve yanlarında bulunan oğulları Muâviye ile karşılaşır. Ebû Süfyân nezaketen, Muâviye'nin bineğinden inmesini, yaya olduğu anlaşılan Hz. Peygamber'in onun bineğine binmesi ister. Bu şekilde bir müddet eşlik eden Hz. Muhammed (s), onlara, iyilerin cennete, kötülerin ise cehenneme atılacağını hatırlatarak İslâm'a davet eder.^[80] Diğer bir rivayete göre de Hind'in, Hz. Muhammed için oğlunun bineğinden indirilmesine “*Bu sapkın için mi oğlumu indiriyorsun*” diyerek tepki gösterdiği, Bunun üzerine Ebû Süfyân'ın ona “*Evet gerçek şu ki Muhammed senden, benden, oğlundan da hayırlıdır*” şeklinde cevabını verdiği nakledilmektedir.^[81]

Yukarıda Ebû Süfyân'nın İslâm'a dâvet sürecinde Hz. Peygamber'in önde gelen muhatapları arasında yer aldığı, diğer bazı müşriklere göre daha makul bir muhalefet sergilediğini ifade etmiştik.^[82] Buna karşın eşi Hind b. Utbe'nin söylediği bazı şiirlerle yakını olan müslümanları hicvetmekten geri durmadığı bilinmektedir. Nitekim ilk müslümanlar arasında olan ve eşi Hz. Osman'la birlikte hicret eden Hind'in amcasının kızı Remle bt. Şeybe b. Rebî'a da onun eleştirilerine maruz kalmıştı.^[83] Kezâ, kaynaklardan edindiğimiz malumat çerçevesinde Hind b. Utbe'nin de Hz. Peygamber'e ve davetine karşı mesafeli durmasına rağmen en azından Müslümanlara karşı fiilî saldırı teşebbüsünde bulunmadığı olmadığı söylenebilir.

b) Uhud Savaşında

Hind bt. Utbe'nin babasından başka diğer yakınlarının da Bedir savaşında bulunduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Nitekim, bu savaşta Müslümanların safında kardeşi Ebû Huzeyfe b. Utbe yer alırken, müş-

[79] Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri İbn Sa'd (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-kübra*, (tamamlanan 5. Cilt), thk. Abdulaziz Abdullah Selumî, Mektebetü's-Sıdk, Tâif, (h.1416), s. 66.

[80] Şâmi, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Yûsuf b. Ali (ö. 942/1536), *Sübü'l-hüdâ ,ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, 11-XII., thk. Şeyh âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Dârü'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, C. I, s. 11.

[81] Belazürî (279/892) *Ensâb*, C. V, s. 8.

[82] İbnü'l-Esîr, Hind bt. Utbe'nin “Kanı heder edilenler” arasında anılmasını Hz. Hamza'ya yaptıklarına ek olarak Mekke'de Hz. Peygamber'e (s) revâ gördüğü eziyetlerle ilişkilendirmektedir. Ancak bu konuda herhangi bir söz konusu edilmemektedir. İbnü'l-Esîr, *Kamil*, C. II, s. 124.

[83] Zübeyrî, Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr, (ö. 236/851) *Nesebu Kureys*, nşr. Lefi Brovençal, Darü'l Ma'rife Kahire, [t.y.], s. 156; İbn Abdilber, *İstiağ*, C. IV, s. 1846; İbnü'l-Esîr, *Üsd.*, C. VII, s. 118.

rikler safında ise babası Utbe, kardeşi Velid b. Utbe ve amcası Şeybe b. Rebî'a yanı sıra Ebû Süfyân'nın oğlu Hanzala^[84] da müslümanlara karşı mücadele vermişti.

Kureyş ileri gelenlerinden birçok müşriğin öldürüldüğü Bedir hezime-tinden sonra, Mekkeli müşrikler, tüm gayretlerini ortaya koyarak Müs-lümanlara karşı yeniden güçlü ordu oluşturdular. 3/625 senesinde paralı askerlerle desteklenmiş olan Mekkeli müşriklerin oluşturduğu ordu Me-dine'ye önlerine geldiğinde, bu ordu içerisinde kadınlar da hazır bulu-nuyordu. onlar arasında Bedir'de babası, amcası ve kardeşini kaybetmiş Hind bt. Utbe'nin yanı sıra, Ebû Süfyân'nın diğer eşi Ümeyme bt. Sa'd b. Vehb dahil, on kadar kadın ile birlikte erkekleri savaşa teşvik etmek üzere orduya katılmışlardı.[85] Eşleriyle sefere katılan bu kadınlar^[86], Bedir'de öldürülenleri yâd ediyorlar,^[87] def çalıp, recezler söyleyerek askerlere mor-al veriyorlardı.[88] İslâm ordusunun içinde yer alan hanımlardan Ümmü Ümâre, bu savaşta Hind b. Utbe ve diğer hanımların çarpışmalara aktif olarak katılmadıklarını sadece erkekleri savaşa teşvik etmekle yetindikle-rini dile getirmektedir.^[89] Öte yandan Uhud'a gelmeden önce müşrikler, Medine yolu üzerinde bulunan Ebvâ mevkiine uğramıştı. Ebvâ yakınlarından geçerken Hind'in burada bulunan Hz. Peygamber'in annesinin kabrine zarar verilmesi fikrini öne sürmesi içinde bulunduğu psikolojiyi anlamak bakından dikkat çekici olsa gerektir.^[90]

[84] Belâzûrî, *Ensâb*, C. I, s. 6.

[85] İbn İshâk, *Sîre*, s. 327; Vâkıdî, *Meğâzî*, , C. I, s. 122; İbn Hişâm, *Sîre*, C. II, s. 50; el-İsfahânî, *Eğâmi*, C. XV, s. 127; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî Dârimî el-Bustî (ö. 354/965), *es-Sîretun-Nebeviyye ve Ahbâru Hulefâ*, I-II, el-Kütüb Sekâfiye, Beyrut, 2014, C. I, s. 222.

[86] İbn İshâk, Uhud savaşına katılan diğer hanımları şu şekilde zikretmiştir: Safvân b. Ümeyye'nin eşi Berze bt. Mes'ud, Amr b. Âs'ın eşi Rayta bt. Müneyye olarak zikreder. İbn İshâk, *Sîre*, 323; Vâkıdî bu hanımlarla beraber Talha b. Talha'nın eşi Sülâfe bt. Sa'd, İkrime b. Ebî Cehil'in eşi Ümmü Cüheym bt. Hâris, Hâris b. Hişam eşi Fatıma bt. Velid, Hâris b. Süfyân'nın eşi Remle bt. Târik, Kinâne b. Ali b. Rebia'nın eşi Ümmü Hâkim bt. Târik, Süfyân b. Ufeyr'in eşi Kuteyle bt.Hâris'in yanı sıra Hunnâs bt Mâlik'in ise iki oğluyla katılmıştı. Vâkıdî, *Meğâzî*, C. I, s. 202, 203.

[87] Vâkıdî, *Meğâzî*, C. I, s. 272.

[88] İbn İshâk, *Sîre*, s. 327. Hind ve arkadaşlarının savaş sırasında daima tekrarladıkları beyitlerden bir bölüm vermekle yetiniyoruz: "Biz Târik'ın kızları, yürürüz hep rahat yastık üzerinde/ İnciler gerdanlarımızda, miskler sağ örgülerimizde/İlerlerseniz eğer, kucaklarınız sizi, yok lincileriniz ayrılırız/Ama, bu bir sevgilinin ayrılışı gibi olmaz asla, dönmeyiz" نحن إن تغلبوا نغاتب

[89] Uhud'a katılan Müslüman hanımlardan Ümmü Ümâre (Nesibe) savaşta gördüğü Hind'i ağır bir hanım olarak tavsif eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vâkıdî, *el-Megazi*, , C. I, s. 206; İbn Hişâm, *es-Sîre*, C. II, s. 67.

[90] Şâmî, *Sübül*, C. IV, s. 183; Kureyş gayr-i insânî böyle bir teklifi " Bunu yaparsak Benî Bekir'lerin aynı muameleyi bizim ölümlerimize yapmasına kapı aralmış oluruz" diyerek reddettiği

Bedir'de yakınlarını kaybeden müşriklerden biri de -ileride Hudeybiye antlaşmasından sonra İslam'ı seçecek olan- Cübeyr b. Mut'im idi. Uhud savaşı öncesi Cübeyr, kölesi Vahşi'den Bedir'de amcası Tu'ayme b. Adî'i katleden Hz. Peygamber'in (s) amcası Hz. Hamza'yı öldürerek intikam almak istemiş, hatta buna karşılık Vahşî'yi azad etme sözü vermişti.^[91] bunu duyan Hind bt. Utbe de aynı şekilde Vahşi b. Harb'e bilezik, kolye, halhalını vermeyi vaad etmişti.^[92] Kaynaklarda Hind'in, Vahşi ile her karşılaştığında "Ey Ebâ Düşme! (Vahşi'nin Künyesi) şifâ ver, şifâ ver" sözleriyle Hz. Hamza'yı öldürmesi için teşvik ettiği rivayet edilmektedir.^[93] Bir yandan kendisine vaad edilen özgürlüğün diğer yandan elde edeceği kıymetli ödüllerin de etkisiyle Vahşi b. Harb, savaş esnasında daima kolladığı Hz. Hamza'yı harbe atarak şehit etti. Karnını yarıp çıkarttığı ciğerini Hind'e getirmişti. Hind ciğeri ağzına aldıktan sonra çiğneyip, tükürdü.^[94] Nitekim Hind bu davranışından dolayı "âkiletü'l-ekbâd" (ciğer yiyen kadın) olarak anılmış,^[95] bilâhare oğlu Muâviye de kimi muhalifleri tarafından bu isim nispet edilmiştir.^[96] Uhud savaşında müşriklerin avantajlı duruma geçtiği bir sırada, Hind b. Utbe yüksekçe bir yere çıkarak Bedir'in intikamını aldıklarını müslümalara haykırması üzerine, müslüman hanımlardan Abdümenafogullarından Hind bt. Üsâse şu şekilde cevap vermiştir: "Bedir'de ve Bedir'den sonra da rezil oldun (gömüldün)."^[97]

Uhud gazvesinde Hind b. Utbe'nin zaman zaman müslüman askerlerle yüz yüze gelecek şekilde savaşın merkezinde olduğu anlaşılmaktadır. Savaş öncesinde Hz. Peygamber'den "kılıcının hakkını vermek" üzere emir ve dua alan Ebû Dücâne Simâk b. Hirâşe, savaş meydanında hamle yaptığı kişinin bir kadın; Hind b. Utbe oldunu fark etmişti. Ancak o, kılıcıyla ka-

rivayet edilmektedir. Safiyyürrahmân Mübarekfurî, *er-Rahikü'l-Mahtûm*, Dârü'l-Hilâl, Beyrut 1985, s. 226.

[91] Hüseyin Algül "Hamza", *DİA*, C. XV, s. 500-502.

[92] Makdîsî, *el-Bed' ve't-tarih* C. IV, s. 201.

[93] İbn İshâk, *Sîre*, s. 323-324, İbn Hişâm, *Sîre*, C. II, s. 62; Taberî, *Târîh*, C. II, s. 502; İsfahânî, *Eğânî*, C. XV, s. 122; İbn Hadîde, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hadîde Ensârî(ö. 783/1381), *el-Misbahü'l-mudî fi küttabi'n-nebiyyi'l-ümmi (s.a.v) ıla müluki'l-arz min Arabi ve Acemi*, 2c., tsh. Muhammed Azimüddin, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1985/1405, Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sahîbi-şerî'a*, I-VII, Dârü'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, [t.y.], C. III, s. 225; Süheylî, a.g.e., C. V, s. 300.

[94] Vâkîdî, *Meğâzi*, C. I, s. 286; İbn Sa'd, *Tabakât*, C. III, s. 6.

[95] Nüveyrî, Şehabeddin Ahmed b. Abdülvehhab b. Muhammed (733/1333), *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, I-XXXIII, Dârü'l-Kütübü'l-ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire, 1423, C. XX, s. 294; Kandemir, "Hind bint Utbe", *DİA*, C. XVIII, s. 64.

[96] Aycan, *Muâviye b. Ebî Süfyan*, s. 29.

[97] İbn İshâk, *Sîre*, s. 333.

dına (Hind) vurmaktan imtina etmiş,[98] bu çekincesi kendisine sorulduğunda Rasûlüllah'ın (s) verdiği kılıçla bir kadını öldürmek istemediğini dile getirmişti.^[99]

Uhud savaşında müşrikler karşısında Müslümanlar, yaklaşık yetmiş kadar şehit verdiler. Ardından Hind'in de aralarında bulunduğu müşrik kadınlar, bu şehitlerin naaşlarına Câhiliye döneminin kötü adetlerinden olan müsle^[100] yaptılar.^[101] Hind'in diğer müşrik hanımları, şehitlerin müsle yapılarak kesilen organlarından gerdanlık yapmalarını teşvik ettiği^[102] ve hatta bunları Mekke'ye de alıp götürdükleri rivayet edilmektedir.^[103]

c) Müslüman Oluşu

Bedir savaşında Kureyşliler, yaklaşık yetmiş kayıp vermiş, bir o kadar kişi de esir edilmişti. Bu esirler arasında Ebû Süfyân'nın oğlu Amr'ın yanı sıra Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb'in eşi Ebû'l Âs da bulunmaktaydı Allah Rasûlü (s), damadı Ebû'l As'ı serbest bırakırken ondan Zeyneb'i Medine'ye göndermesini talep etti.^[104] Ebû'l Âs, Mekke'ye dönünce, kardeşi ile birlikte Zeyneb'i babasının yanına. Medine'ye gönderecekti. Bu arada Zeyneb'in Medine'ye hicret etmek üzere gizlice hazırlandığının duyumunu alan Hind bt. Utbe, Zeyneb'e “*Amcamın kızı*” diyerek yol hazırlığı için yardım edebileceği teklifinde bulundu.^[105] Diğer yandan Zeynep, yolculuk planına zarar gelmesinden çekindiği için babasının yanına (Medine'ye) gitme gibi bir niyetinin olmadığını Hind'e söylemek zorunda kaldı.^[106] Hind bt.

[98] İbn Hişâm, *Sîre*, C. II, s. 69;

[99] Şâmî, *Sübül*, C. IV, s. 193; Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (ö. 990/1582), *Tarihü'l-hamis fi ahvâli enfesi nefis*, I-II, Darü Sâdır, Beyrut, [t.y.], C. II, s. 425.

[100] Müsle, gözdağı vermek, korkutmak, intikam duygularını dindirmek gibi sebeplerle canlı ya da ölü insan ya da hayvan uzuvlarını tahrip veya keserek yapılan değişimlerdir. “Kişini yaratılışını değiştirecek etkiler bırakan yaptırımlardır. Tarihte Batı ve Doğu toplumlarında çeşitli dönemlerde uygulanan müsle, zaman zaman Arap toplumunda da uygulanıyordu. Hz. Peygamber (s) tarafından bu kötü âdet tasvip edilmemiş, amcası Hz. Hamza ve diğer bazı şehidlere Uhud'da yapılan bu uygulama onu derinden etkilemiş, üzölmüştür. Müsle ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan Demircan-Yusuf Ziya Keskin, “Bedene İşkence Yöntemi olarak Müsle, Hz. Muhammed (s.a.v)'in Müsleye Yaklaşımı ve Bunun İslâm Kültürüne Yansımaları”, *Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Kurumsal Yapının Oluşumu*, Der. Adnan Demircan, Siyer Yayınları, 2015, s. 275-295.

[101] İbn İshâk, *Sîre*, s. 327; Süheylî, *Ravz*, C. VI, s. 15; Makrîzî, *İmta'*, C. I, s. 163.

[102] İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Fethüddin Muhammed b. Muhammed (ö. 734/1334), *Uyü-nü'l-eser fi fütünü'l-meğâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer*, I-II, thk. İbrahim Muhammed Ramazan, Darü'l-Kalem, Beyrut 1414/1993, C. II, s. 27; Kandemir, “Hind b. Utbe”, *DİA*, C. XIII, s. 65.

[103] Vâkîdî, *Meğâzi*, C. I, s. 286

[104] Aynur Uraler, “Zeyneb”, *DİA*, C. XLIV, s. 355-356.

[105] Taberî, *Târîh*, C. II, s. 469; Beyhâkî, *Delâil*, C. III, s. 155; Süheylî, *Ravz*, C. V, s. 133.

[106] İbnü'l-Kesîr, *Bidâye*, C. V, s. 261-262.

Utbe, “Erkeklerin arasında olan şeyler kadınların arasına girmez” sözüyle^[107] belki de akrabalık gayreti ile olumlu bir tavır sergilemiş olabilir. Diğer bir rivayette Zeyneb’in Mekke’den gidişine mukavemet gösteren müşriklerle ona eşlik eden Kinâne b. Ebî Rebî (Zeyneb’in kayınbiraderi) arasında çıkan kavgaya şahid olan Hind’in “*Bunlar babann (Hz. Muhammed) yüzünden*” diyerek Zeyneb’e serzenişte bulunduğu dile getirilmektedir.^[108]

Hind b. Utbe’nin Müslüman olması öncesindeki sürece ve Mekke’nin fethine kısaca temas etmek istiyoruz. Mekkeli müşriklerle Müslümanlar arasında 6/628 senesinde yapılan Hudeybiye anlaşması iki taraf arasında kısmen buzları erimesine sebep oldu. Anlaşmadan bir sene sonra yapılan “*Umretu’l-Kazâ*” maksadıyla Hz. Peygamber’in(s) Mekke’yi kısa süreli ziyareti öncesi Ebû Süfyân’ın kızı Ümmü Habîbe ile yaptığı evlilik ve kuraklığın hüküm sürdüğü bu süreçte Mekke’ye gönderilen hediyeler, aradaki düşmanlığın nispeten hafiflemesine vesile oldu. Kezâ, bu aşamada Halid b. Velîd. Amr b. Âs gibi müşriklerin önde gelenlerin müslüman olmaları da bu yakınlaşmaya işaret etmektedir. Diğer yandan Hind b. Utbe’nin oğlu Muâviye’nin, bu dönemde müslüman olduğu, ancak ailesinden gizlediği bazı kaynaklarda ifade edilse de birçoğu zayıf olan bu rivayetlere ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini belirtmek durumundayız.^[109]

Mekkeli müşriklerin müttefiki Benî Bekr’in, Müslümanların müttefiki olan Huzâ’a kabilesi üzerine sadırması Hudeybiye anlaşması gölge düşürünce, Ebû Süfyân’ın Medine’ye gelip anlaşmayı teyit etme çabası bir fayda vermedi.^[110] Hz. Peygamber (s) 8/630 yılının Ramazan ayında hazırladığı büyük bir ordu ile Mekke’yi fethetmek için yola çıktı. Ancak Mekke sâkinlerinin Hz. Peygamber’e (s) karşı koyabilecek gücü olmadığı için, durup beklemekten başka çarelerinin olmadığı aşikârdı. Bu süreçte Hind’in gördüğü bir rüyanın Mekke’liler tarafından olumsuz yorumlandığı Vakıdî tarafından zikretmektedir.^[111] İçinde buldukları durumun

[107] İbn Hişâm, *Sîre*, C. I, s. 654. Kaynaklarda geçen bu rivayetin, Hind’in birçok yakınına kaybettiği, öfke ve kin duygularını yoğun olarak hissettiği Bedir savaşından kısa bir zaman sonra gerçekleşmesi dikkat çekici bir durumdur.

[108] İsbahânî, Ebû Nu’aym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk b. Musa b. Mehrân (ö. 430/1038), *Marifetü’s-Sahâbe*; thk. Adil b. Yusuf b. ‘Azzâzî, Daru’l-Vatan, Riyad, 1419/1998, Beyhâkî, *Delâil*, C. III, s. 156.

[109] Muâviye’nin Hudeybiye anlaşmasında, ya da Kaza Umresi esnasında Müslüman olduğuna dair birçok farklı rivayetle ilgi ayrıntılı bilgi için bkz. Aycan, *Saltanata...*, s. 33-34-35.

[110] Şâmî, *Sübül*, C. V, s. 205.

[111] Hind rüyasında “*Hacun’dan (Mekke’de bir bölge) sel halinde akan kann Handeme’de (Mekke’de bir dağ) durduğumu*” görmüş ve bu rüya insanlar tarafından kötüye yorumlanmıştı. Vakıdî’de geçen diğer bir rivayete göre bu rüyayı gören Ebû Süfyân’dır. Bkz. Vakıdî, *Meğâzî*, C. II, s.785, 822.

vehametini kavrayan Mekke'nin lideri Ebû Süfyân b. Harb, İslâm ordusu henüz Mekke'ye girmeden önce derhal Hz. Peygamber'in yanına giderek bir görüşme yaptı ve müslüman olduğunu açıkladı.^[112] Onun herhangi bir mukavemet göstermeksizin, kayıtsız ve şartsız Hz. Muhammed'in (s) hâkimiyetine teslim oluşu, eşi Hind'in ciddi anlamda tepkisine sebep olmuştu.^[113] Hatta bu arada Hind'in eşinin sakalını çekiştirdiği, onun ne kadar kötü bir müzakereci olduğunu ifade ederek insanları onu öldürmeye teşvik ediyordu.^[114] Ebû Süfyân ise, Hind'in tepkisini aldırmandan durumun ciddiyetini insanlara izâh edip, uyarısına devam etti.^[115] Kezâ, Ebû Süfyân, "Kendine güvenmek seni aldatmasın" diyerek Hind'i sakinleştirmeye çalıştı. Hz. Peygamber'in (s) de "Ebû Süfyân'ın evi, Kâbe ve kendi evine girenlerin emniyette olduğu"nu insanlara duyurmaya devam ediyordu.^[116] Fakat Hind, ertesi gün müslüman olamaya karar verdiğini söylediğinde Ebû Süfyân sürede yaşanan bu değişimin sebebini merak ederek sordu. Hind de ona, "Vallahi, Allah'a bu geceki kadar ibadet edildiği görmemişim. Onlar (Müslümanlar) kıyam, rükû ve secdeler yaparak geceyi namazda geçirdiler" diyerek takdir duygusunu itiraf etti.^[117] Bundan, bir taraftan uzun yıllar Mekke ve Kâbe'den uzak kalan müslümanların özlemlerini giderdikleri, diğer yandan ibadetlerindeki hal, tavır ve coşkularıyla Hind'in ne denli etkiledikleri anlaşılmaktadır.^[118]

Hind beraberinde bazı Kureyşli kadınlar^[119] olduğu halde, farklı rivayetlere göre kardeşi Ebû Huzeyfe ya da Hz. Ömer yahut da Hz. Osman'ın yanında müslüman olduğu halde^[120] Hz. Peygamber'in (s) yanına^[121] peçe-

[112] Ebû Süfyân'ın ilk planda Hz. Abbas'ın teşvik ve biraz da zorlamasıyla müslüman olduğu ifade etmek daha isabetli görülmektedir. Ebû Süfyân'nın daha sonraki süreçte imanın kuvvetlendiği, Huneyn gazvesinde Müslümanların zor duruma düştüğü esnada söylediği kendi ifadelerine istinaden bu değerlendirilmede bulunabiliriz.

[113] Vâkıdî, *Meğâzî*, C. II, s. 822.

[114] Vâkıdî, *Meğâzî*, C. II, s. 822; İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, C. II, s. 219.

[115] Muhammed Gazâlî (ö. 1996), *Fıkhu's-Sîre*, Darü'l-Kalem, Şam 1427, s. 380.

[116] İbn Hibbân, *Sîre*, C. I, s. 331.

[117] İbnü'l-Kesîr, *Bidâye*, C. VII, s. 29.

[118] Kandelhevî, Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. İlyas b. Muhammed b. İsmâil (ö. 1384/1927), *Hayatü's-Sahâbe*, I-V, thk. Beşar Avvâd Ma'ruf, Müessesetü'l Beyrut, 1420/1994, C. II, s. 84.

[119] Makrîzî, *İmta'* C. I, s. 397.

[120] Kandemir, "Hind bint Utbe", *DİA*, C. XVII, s. 64.

[121] Hanımlar bey'atının Safa tepesinde erkeklerin beyatından sonra ya da Ebtah'ta olduğuna dair farklı rivayetler vardır. Makrîzî, *İmta'*, C. I, s. 398.

İi^[122] bir vaziyette gelmişti.^[123] O, Hz. Peygamber'e (s) "Ya Rasûlallah! Akrabalığı^[124] bana fayda vermesi için kendi zâtı için seçtiği dini güçlendiren Allah'a hamdolsun. Ya Muhammed! Ben Allah'a inanan ve Rasûlünü tasdik eden bir kadının" diyerek peçesini açtı ve "Ben Hind bt. Utbe'yim" ^[125] "Geçmişte olanları başıyla ki, Allah da seni başıslasın" dedi. ^[126] Allah Rasûlü (s) onu "Merhaba sana" diyerek selamladı. Hind "Allah'a yemin olsun ki Yeryüzünde bana çadır sahiplerinden olup da senin çadırından dolayı zelil olanlardan daha sevimli kimse yoktur. Allah'a yemin olsun ki, (bu gün) sabahladığımda, yeryüzünde bana, çadır sahiplerinden olup da senin çadırından dolayı aziz olanlardan daha sevimli kimse olmamıştır" dedi.^[127] Bunun üzerine Allah Rasûlü "Daha fazlası" diyerek gelen hanımlara Kur'an okudu ve onlardan biat aldı. Hanımlar arasından Hind, tokalaşmak istediğini söylediğinde, Allah Rasûlü "Benim bir kadına söylediğim söz, yüz kadına söylediğim söze denktir" buyurarak tokalaşmadan^[128] biatlerini aldı.^[129] Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber (s) Hind'in elini yırtıcı hayvana benzettiği için (kınasız olduğu için) biat almadı, bilahere değiştirdikten (kına yaptıktan) sonra onun biatını kabul etti.^[130]

[122] Hind Mekke'in fethi esnasında "Demi heder edilenler" arasındaydı. Bu kişiler, Hz. Peygamber ve Müslümanlara farklı sebeplerle zarar vermeye çalışmıştı. Sayılarının on kadar olduğu söylene de bu konuda tez çalışması yapmış Bayram Savaş'ın tespitlerine göre "Demi Heder Edilenlerden" yedisi öldürülmüş, on ikisi affedilmiş toplam on dokuz kişi zikredilmektedir. Demi heder edilenle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Savaş, *Mekke Feth'inde Demi Heder Edilenler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

[123] Hind'le birlikte gelerek Müslüman olan hanımların on kadar olduğunu ifade eden Vâkidi şu isimleri zikreder; Ümmü Hakîm bt. Hâris b. Hişam b. İkrime b. Ebî Cehil'in eşi), Begüm bt. Muaddel (Şafvan b. Ümeyye'nin Eşi), Fatma bt. Velid b. Muğîre, Hind bt. Münebbih b. Haccâc (Abdullah b. Amr b. As'ın Annesi). Aynı rivayete göre Hind ve diğer hanımlar beyat için geldiğinde Hz. Peygamber (s), yanında kızı Fatmâ, eşi ve Abdumuttalib oğullarından bir grup olduğu halde Ebtah (Mekke ile Mina arasında bir yer) bölgesinde bulunuyordu. Bkz. Vâkidi, *Meğâzî*, C. II, s. 850; İbnü'l-Kesîr, Hz. Peygamber'in (s) Safâ tepesinde kadınlardan biat aldığını rivayet etmektedir. İbnü'l-Kesîr, *Bidâye*, C. VI, 216.

[124] Asabiyet olgusuna yapılan vurgu dikkat çekicidir.

[125] Taberî, *Târîh*, C. III, s. 62.

[126] Taberî, *Târîh*, C. III, s. 62

[127] Beyhâkî, *Delâil*, C. V, s. 101; İbn Hadîde, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hadîde Ensârî, (ö. 783/1381), *el-Misbâhü'l-mudî' fi küttâbi'n-nebiyyi'l-ümmî (s.a.v) ilâ mü'lûki'l-arz min Arab ve Acem*, II, nşr. Muhammed Azimüddîn. Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1405/1985., Beyhâkî, *Delâil*, C. 1, s. 121.

[128] Makrîzî, Hz. Peygamber'in hanımlarla bey'atleşme şekilleri ile ilgili şu rivayetleri zikreder: Hz. Peygamber (s) elinin üstüne konulan bir elbisenin üzerine hanımlar elini koymuşlardı. Diğer bir kavle göre su dolu bir kaba önce Hz. Peygamber (s) elini sokmuş, daha sonra hanımlar aynı kaba ellerini sokarak bey'at gerçekleşmişti. Makrîzî, *İmta'*, C. I. s. 398.

[129] Vâkidi, *Meğâzî*, C. II, s. 850; İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 188.

[130] Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemaledîn Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf (ö.742/134), *Tezhîbü'l Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, I-XXXV, thk. Beşar Avvâd Marûf, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1400/1980, C. XXXV, s. 245; Kandemir, "Hind Bint. Utbe", *DİA*, C. XVIII, s. 65.

Hind bt. Utbe'nin de aralarında olduğu bir grup hanımın bey'atlarını arz ederken, Allah Rasûlü onlara Mümtetine 60/12 ayetini okuyarak, önemli bazı konuları hatırlatmış, hatta onlardan söz almıştı. Zikri geçen hususlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, iftira atmamak,^[131] olarak ifade edilmektedir.^[132] Allah Rasûlü, hırsızlık yapılmamasından bahsedince Hind, "Ya Rasulullah (eşim) Ebû Süfyân cimri bir adamdır. Onun malından kendim ve çocuklarım için almamda herhangi bir sakınca var mıdır?" diye sordu.^[133] Allah Rasûlü, "Maruf olmak (yani ölçüyü fazla kaçırmamak şartıyla(alabilirsin))" diye cevap verdi.^[134] Hz. Peygamber (s) "çocuklarını öldürmezler" ifadesini kullandığında Hind, Bedir'de öldürülen yakınlarını imâ ederek "Bizde çocuk mu bıraktın?"^[135] diye serzenişte bulundu.^[136] Bu esnada orada hazır bulunan Hz. Ömer'in, Hind'in bu sözleri üzerine dengesi kaybedecek şekilde güldüğü, Allah Rasûlü'nün ise sadece temessüm ettiği^[137] rivayet edilmektedir.^[138] Hz. Peygamber (s) "Zina etmezler" buyurunca Hind'in, "Hiç hür kadın zina eder mi?" diyerek bu kötü fiilin Câhiliye anlayışında özgür hanımlara yakışmadığına dikkat çekmektedir.^[139]

Rivayete göre Hind bt. Utbe'nin eşi Ebû Süfyân'dan bir gün sonra müslüman olduğu, Allah Rasûlü'nün onların evliliklerini önceki nikahları üzere devam ettirdiği ifade edilmektedir.^[140] Hind bt. Utbe müslüman olduktan sonra evine döndüğünde, evinde bulunan putları parçalamış ve "Biz sizin yüzünüzden çok aldanmışız" diyerek geçmişe dönük pişmanlığını dile getirmiştir.^[141] Cariyesi ile, ateş üstünde kızartılmış iki oğlak ve bir deri

[131] Taberî, *Târîh*, C. III, s. 62.

[132] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 189

[133] İbn Sa'd diğer bir rivayette orada bulunan Ebû Süfyân'ın "Malımdan geçmişte aldığın şeyler sana helal olsun" dediği rivayet etmektedir. Allah Rasûlü'nün yaş gıda maddeleri için izin verip, kuru gıda maddelerini bu izne dâhil etmedi. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 189.

[134] Beyhâkî, *Delâil*, C. V, s. 100; Makrîzî, *İmtai'l-esmâ'*, C. XIII, s. 391.

[135] "كُنَّا رُئِينَاهُمْ صَغَارًا وَتَعْلِيمًا (۱) كِبَارًا", "Küçükken biz terbiye ettik, Büyükken siz öldürdünüz", İbnül-Kesîr, *Bidâye*, C. VII, s. 59.

[136] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 189.

[137] İbnü'l-Kesîr, *Bidâye*, C. VII, s. 59.

[138] Taberî, *Târîh*, C. III, s. 62.

[139] İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 189.

[140] Halebî, Ebü'l-Ferec Nureddin Ali b. İbrâhim b. Ahmed Halebî, (ö. 1044/1635), *es-Siretü'l-Halebiyye*, I-III, Dârü'l-Ma'ârif, Beyrut 1427, C. III, s. 138.

[141] Vâkîdî, *Meğâzî*, C. II, s. 871.

kaba koyduğu sütü, Hz. Peygamber'e (s) ikram etmek üzere gönderdi.^[142] Cariye, hanım efendisinin "koyunların bu dönem az kuzuladığı için ancak bu kadar gönderdim" şeklindeki jestini iletince, Hz Peygamber (s) Hind'in koyunlarına bereket duasında bulunmuştur.^[143]

Yaşının ilerlediği dönemlerde Halid b. Velîd ve Ebû Hureyre'nin, Hind'i ziyaret ettiklerinde, Halid "Sanki O bir Arap atı gibiydi ve Onun yerinde bir erkek oturuyordu" demek suretiyle ondan ne denli etkilendiklerini dile getirmiştir.^[144]

d) Yermük Savaşında

Hind b. Utbe İslâm döneminde de diğer Müslüman hanımlarla savaşa katılmıştır. 15/636 (kimi rivayetlere göre de 13/634) yılında Rumlara karşı yapılan Yermük savaşında Hind'in de aralarında bulunduğu Müslüman hanımların aktif rol aldıkları, hatta kendisinin "Ey Müslümanlar sünnetsizleri kesin kılıçlarımızla!" diyerek askerleri cesaret verdiği rivayet edilmektedir.^[145] Vefat etmesinden birkaç yıl önce Hind'in, bu şekilde savaş meydanında olması hala cesaret ve metanetini muhafaza ettiğini akla getirmektedir.

e) Ticaretle meşguliyeti

Câhiliye döneminde hanımların ticârî hayatta ne ölçüde yer aldıklarına dair bilgimiz, ne yazık ki belli başlı örnekleri dışında, oldukça sınırlıdır. Bunlar arasında Hz. Hatice gibi, elinde bulunan sermayeyi bir takım araçlar vasıtası ile kazanca dönüştüren az sayıda hanımın yanı sıra, el emeğini üretime dönüştürenler de söz konusudur. Hz. Peygamber'in (s) hicret sonrası oluşturduğu İslâm toplumunda miras, ticaret, mehir, ganimet gibi farklı sebeplerle kadının ekonomik hayata belki de daha fazla girmesi, varlık ve infak sahibi olmasının imkânı doğmuştu.

İslâm öncesi dönemde Hind bt. Utbe'nin herhangi bir ticarî faaliyette bulunup bulunmadığını tespit edemesek de, Hz. Ömer halife iken Beytül-mâl'den 4.000 dirhem borç aldığı ve bunu ticarete kullandığı bilin-

[142] Hind'in koyunlarının çoğalması (bereketlenmesi) Hz. Peygamber'in mucizeleri arasında zikredilmektedir. Makrîzî, *İmta'* C. IV. s. 393.

[143] Vâkıdî, *Meğâzî*, C. II, s. 868. Hz. Peygamber'in duasının bereketiyle kısa bir süre içinde koyunlarının yavrulayarak çoğaldığı, Hind bt. Utbe'nin kendilerini İslâm'la şerefliendiren Allah'a hamdettiği gelen rivayetler arasındadır Makrîzî, *İmta'*, C. II. s. 398

[144] İbn Hamdûn, Ebu'l-Me'ali Bahaeddin Muhammed b. Hasan b. Hamdun (ö. 562/1167), et-Tezkiratü'l-Hamdûniyye, I-X, thk. Bekr Abbas-Ihsan Abbas, Dârü Sâdır, Beyrut 1996, C. IX, s. 149.

[145] Rıza Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996, s. 233.

mektedir.^[146] Kelb kabilesinin bölgesine gidip, yaptığı alış-veriş sonucunda zarar etmiş, Medine'ye döndüğünde Ebû Süfyân kendisine bu ticareti hakkında sorunca “Allah bilir” diyerek durumunu gizlemek zorunda kalmıştı. Hind, Halife Ömer'e giderek ticarete giriştiğini ve bundan zarara uğradığını şikayet edince, Halife ona “*Borcun bana olsaydı*^[147] *almazdım, ne var ki Müslümanların mahdır*” diyerek borcunu ödemesini istemişti.^[148] Diğer yandan bazı rivayetlere göre bu dönemde Hind'in, Ebû Süfyân'dan boşanmış olmasına rağmen, yine de Hz. Ömer'in onun borcunu eski eşine ödettirdiği belirtilmektedir.^[149]

3) Şairliği

Câhiliye dönemi de dâhil olmak üzere Arap toplumunda öteden beri şiirin önemi büyüktü. Yazılı kültürün nispeten zayıf olduğu, buna karşılık sözlü kültürün zirveye eriştiği, özellikle şiirin duygu ve düşünceleri aktarmada etkin kullanıldığı da bilinmektedir. Bu anlamda en az erkekler kadar kadın şairlerin de edebî maharetlerini sergiledikleri kaynaklara yansımıştır. Şiiri hüzünden, sevince hayatın her aşamasında kullanan şâirelerden biri de Hind b. Utbe'dir.[150] Eşi Ebû Süfyân b. Harb'in satın aldığı bir cariye hakkında bir şiir yazınca, o da cariyeyi iade etmek durumunda kalmıştı.^[151] Ayrıca Hind b. Utbe'ye ait bazı veciz ifadeler de kaynaklara yansımıştır. Bunlar arasında; “Savaş sonrası savaş maliyetlidir”^[152], “Güç yeten şeyin hesabı olmaz/Güzel kadın ayna ister”^[153] bunlara örnek olarak zikredilebilir.

Hz. Peygamber'in (s) sahabisi olmuş meşhur şair hanımlardan Hansâ kabileler arası savaşlardan birinde kardeşini kaybetmiş olduğu için kendisinden “*en büyük musibete uğramış kadın*” olarak bahsediliyordu. Hind b. Utbe de kardeşini, babasını, amcasını Bedir'de kaybetmekle daha büyük musibete muhatap olduğu iddası ile Câhiliye döneminin ciddi buluşmalarına şâhid olunan Ukaz panayırında Hansâ' ile biraraya gelmişlerdi. Bu

[146] Kandemir, “Hind bint Utbe”, *DİA*, C. XVIII, s. 65.

[147] Şavaş, *Kadın*, s. 74,75.

[148] İbn Esîr, *Kâmil*, C. II, s. 438.

[149] Şavaş, *Kadın*, s. 75.

[150] İbn Hişâm, *Sîre*, C. II, s. 91, 92, 168.

[151] Şavaş, *Râşid*, s. 115.

[152] Huşenî, *İmlâ*, s. 229.

[153] Huşenî, Ebû Zer b. Ebû'r Rukeb Mus'ab b. Muhammed (Ebî Bekir) b. Mes'ûd b. el-Ciyânî el-Endülüsî, (ö. 604/), *el-İmlâu'l-Muhtesar fi şerhi garîbi's-Siyer*, nşr. Paul Brunel, Dârü'l Kü-tübü'l-İlmiyye, Beyrut, [t.y.], s. 204.

buluşmada en yakınlarının kaybını yaşayan iki kadın dertleşerek, karşılıklı mersiyeler okumuşlardı.^[154]

4) Vefatı

Mes'ûdî, Hind bt. Utbe'nin, Hz. Ebû Bekir'in babası Ebû Kuhâfe ile aynı sene vefat ettiğini bildirmektedir.^[155] Mamafih onun ölüm tarihi olarak Hz. Ömer'in hilafeti döneminde h14. yıl zikredilse de kimi müellifler Hz. Osman'ın hilafetini bildirir.^[156] İbn Asâkir, Halife Ömer'in, Yezid b. Ebû Süfyân'nın vefatını, hem babası Ebû Süfyân'a hem haber vermek ve hem de taziyede bulunmak evini ziyaret ettiğini, evde eşi Hind'i gördüğünü, ona Ebû Süfyân'ın nerede olduğunu sorduğunu, onlara oğlu Yezid'in Şam'da hayatını kaybettiğini ve fakat diğer oğlu Muâviye'yi onun yerine vali tayin ettiğini bildirdiğini nakleder.^[157] Öyle anlaşılıyor ki, bu bilgiler ışığında Hind'in vefat tarihi ile ilgili kesin olarak bir şey söylemek mümkün olmasa da Hz. Osman'ın halifeliği ya da ondan birz az önce vefat etmiş olması daha makul görünmektedir.

Sonuç

İslâm tarihi, Câhiliye döneminden itibaren kendine özgü yapısıyla dikkat çeken farklı kimliklere tanık olmuştur. Geçmişte birçok toplumda olduğu gibi İslâm öncesi Arap toplumunda kadın, hadiselerin arka planında, netlikten uzak bilgilerle tanımlana gelmiştir. Hind bt. Utbe, Câhiliye kültüründe doğup büyümüş, İslâm davetiyle muhatap olmuş, hangi konumda olursa olsun etkin, gözünü budaktan sakınmayan, ait olduğu çevrede, pozisyonda rengini belli eden tavırları ile özgüveni oldukça yüksek bir kadın profili çizmektedir. Onun bir kadın olarak, Mekke aristokrasisinde yaşadığı dönemde ses getiren, doğru ya da yanlış yaptıklarıyla ilgi odağı haline gelmesinde etkili faktörler arasında, karakteri, yetiştiği ortamın etkisi de kuşkusuz büyüktür. Hemen her insan gibi o da yaşadığı çevrenin yanı sıra karşılaştığı olaylardan elbette bağımsız olarak düşünülmemelidir. Babası Utbe b.Rebî'a, eşi Ebû Süfyân, oğlu Muâviye gibi kendi dönemlerinde temayüz eden şahsiyetlerle olan yakınlığı ona pek çok müktesebât sağlamakla birlikte, cesaret, asalet ve özgüven

[154] İsfahâni, *Eğâni*, C. IV, s. 401.

[155] Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 345/956), *et-Tenbîh ve'l İşrâf*, tsh. Abdullah İsmail Sâvî, Dârü's-Sâvî, Kahire, [t.y], s. 249.

[156] İbn Abdilberr, *İsti'ab*, C. IV, s. 1923.

[157] İbn Asâkir, *Târîh*, C. LXV, s. 252.

olgusunun Hind'in fitrî özelliği olduğu şüphe götürmeyen bir gerçektir. Uhud savaşındaki pozisyonu ile müslüman olduğu Mekke'nin fethi sürecindeki konumuyla alakalı değerlendirilmeler, hesaba katılması zorunlu ipuçlarını içermektedir. Son tahlilde, Hind bt. Utbe, görece erkek egemen Arap toplumunda kendine güvenen, bireysel ve toplumsal olaylarda fikir beyan etmekten çekinmeyen, doğruları için mücadele eden, kimi uygulamalarıyla uç noktalara savrulan, diğer teşkilatçı bir yapıya sahip bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Dileğimiz odur ki; bundan sonra yapılacak Siyer alanına katkı sağlayacak araştırmalarla, Câhiliye'den İslâmî döneme uzanan süreçte kadın profilleri, dikkat çeken yönleriyle ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaya devam eder.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm

Adem Apak, "İslâm Öncesi Arapların Ulûhiyet Anlayışında Kâhinlerin Yeri", *Câhiliye Araplarının Ulûhiyyet Anlayışı*, Ed. M. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul, 2015.

Algül, Hüseyin, "Hamza", *DİA*, C. XV, s. 500-502.

Aycan İrfan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *DİA*, C. XXX.

Aycan İrfan, *Saltanata giden yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, Ankara Okulu, Ankara, 2014.

Bâcûrî, Abdullah b. 'Afîfî (ö. h.1364), *el-Mer'etü'l-'Arabîyyetü fî Câhiliyyetihâ ve İslâmihâ*, I-III, Mektebetü's-Sekâfe, Medine 1350/1932.

Başaran, Selman, "Ebû Huzeyfe", *DİA*, C. X, s. 159.

Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (ö. 279/892), *Ensâbü'l-Eşrâf*, I-XV, thk. Süheyl Zekkâr-Riyad Zirikî, Beyrut, 1417/1996.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sahibi's-şerî'a*, I-VII, Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, [t.y.].

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî (ö. 256/870), *Sahîhü'l-Buhârî*, Muhammed b. Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, [y.y.], 1422.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî Leysî (ö. 255/869), *el-Osmâniyye*, thk. ve şerh: Abdüsselam Hârûn, Dârü'l-Cil, Beyrut, 1991.

Cevâd Ali (ö. 1408), *el-Mufasssal fî tarihî'l-'Arab kable'l İslâm*, I-XX, Dârü's-Sâkî, [y.y.] 1422/2001.

Çelebi, İlyas Çelebi, "Kâhin", *DİA*, C. XXIV, s. 171.

Demircan, Adnan, "Utbe b. Rebî'a", *DİA*, C. XLII, s. 235-236.

- Demircan, Adnan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
- Demircan, Adnan-Keskin, Yusuf Ziya, “Bedene İşkence Yöntemi olarak Müsle, Hz. Muhammed (s.a.v)’in Müsleye Yaklaşımı ve Bunun İslâm Kültürüne Yansımaları”, *Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Kurumsal Yapının oluşumu*, Der. Adnan Demircan, Siyer Yayınları, 2015, s. 275-295.
- Diyarbakrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (ö. 990/1582), *Tarihü'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, I-II, Darü Sâdır, Beyrut, [t.y.].
- Endelûsî, Ebû'l-Hasen Ali b. Musa b. Sa'îd Mağribî (h. 685), *el- Mürkisat ve'l-Mutribat*, [y.y.], [t.y.].
- Gazâlî, Muhammed (ö. 1996), *Fıkhu's-Sîre*, Darü'l-Kalem, Şam 1427.
- Hâkim, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî' Muhammed Hâkim en-Nisâburî (405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, I-IV, thk. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990/1411.
- Halebî, Ebû'l-Ferec Nureddin Ali b. İbrâhîm b. Ahmed Halebî, (ö. 1044/1635), *es-Siretü'l-Halebiyye*, I-III, Dârü'l-Ma'ârif, Beyrut 1427.
- Halife b. Hayyat, Ebû Amr eş-Şeybani (ö. 240/854) *Tabakatü halîfe b. Hayyatrivaye Ebî İmran Musa b. Zekeriyâ Yahyâ et-Tüsteri li-Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ezdi :Tabakatü'r-ruvât*. thk. Süheyl Zekkar, Dâru'l- Fikir,[y.y.], 1993.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
- Hamidullah, Muhammed, “Hayber”, *DİA*, C. XVII, s. 21.
- Harman, Ömer Faruk, “Kâhin”, *DİA*, C. XXIV, s.170.
- Huşenî, Ebû Zer b. Ebû'r Rukeb Mus'ab b. Muhammed (Ebî Bekir) b. Mes'ûd b. el-Ciyânî el-Endülûsî, (ö. 604/), *el- İmlâu'l- Muhtesar fi şerhi garîbi's-Siyer*, nşr. Paul Brunel, Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, [t.y.].
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemaleddin Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî Nemîrî, (ö. 463/1071), *el-İsti'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, I-IV, thk. Ali Mahmut Becâvî, Dârü'l-Cil, Beyrut 1992/1402..
- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, (ö. 328/940), *el-İkdü'l-Ferîd*, I-VIII, Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1404.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Haşimî el-Bağdadî (ö. 245/860), *el-Muhabber*, tsh. Ilse Lichtenstadter Dârü'l-Afâkı'l-Cedîde, Beyrut, [t.y.].

- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Haşimî el-Bağdadî (ö. 245/860), *el-Münemmak fi Ahbâri Kureyş*, tsh. Hurşîd Ahmed Fâruk, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1945.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, I-VIII, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Mua'vviz, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- İbn Hamdûn, Ebu'l-Me'alî Bahaeddin Muhammed b. Hasan b. Hamdun (ö. 562/1167), *et-Tezkiratü'l-Hamdûniyye*, I-X, thk. Bekr Abbas-İhsan Abbas, Dârü Sâdır, Beyrut 1996.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî, *es-Sikât*, Dâiratü Me'ârifî'l-Osmâniyye, Haydarabâd, 1393/1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (ö. 354/965), *el-İhsân fi Takrîbi Sahihi İbn Hibbân*, I-XVIII, Müe'ssetü'r-Risâle, Beyrut 1988.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî Ebû Hâtim Dârimî el-Bustî (ö. 354/965), *es-Sîretün-Nebeviyye ve Ahbâru Hulefâ*, I-II, el-Kütüb Sekâfiye, Beyrut, 2014
- İbn Hîşam, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik (ö.218/833), *es-Sîretü'n-Nebevî*, I-IV, thk. Muhammed Ali Kutub, Beyrut, 1992,.
- İbn İshâk Muhammed b. İshak b. Yesâr b. Muttalibî el-Medenî (ö. 151/767), *es-Sîretü'n-Nebeviye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mizyâdî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zührî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-VIII, thk. Ali Muhammed, thk. Muhammed Abdukadir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990/1410.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullâh (ö. 571/1176), *Târîhü Medîneti Dımaşk*, I-LXXX, thk. Ömer b. Garâme el-Amrî, Dârü'l-Fikr Beyrut 1995.
- İbn Hadîde, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hadide Ensârî, (ö. 783/1381), *el-Misbâhü'l-mudî' fi küttâbi'n-nebiyyi'l-ümmî (s.a.v) ilâ mülûki'l-arz min Arab ve Acem*, I-II, nşr. Muhammed Azimüddîn, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1405/1985.
- İbn Seyyidinnâs, Ebü'l-Feth Fethüddin Muhammed b. Muhammed (ö. 734/1334), *'Uyunü'l-eser fi fünûni'l-meğâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer*, I-II, thk. İbrahim Muhammed Ramazan, Darü'l-Kalem, Beyrut 1414/1993.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Müdhîş fi 'Ulumi'l-Kur'an ve'l-Hâdis ve'l-lüğa ve 'Uyuni't-tarîh ve'l-va'z*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985/1405.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Müntezam fî târihi'l-ümem ve'l-mülûk*, I-XIX, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992/1402.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm (ö. 630/1233), *el-Kâmil fî't-Târîh*, I-X, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1997.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm (ö. 630/1233), *Üsdü'l-ğabe fî ma'rifeti's-sahâbe*, I-VIII., thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud, Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994.
- İbnü'l-Kesîr, Ebü'l-Fida' İmâdüddin İsmail b. Ömer b. el-Kesir el-Kureşî, el-Basrî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XXI, thk. Abdullah b. Abdullah b. Muhsin b. Türkî, Dârü'l-Hicre, Beyrut, 2004.
- İsbahânî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed ishak b. Musa b. Mehran (ö. 430/1038), *Marifetü's-Sahabe*; thk. Adil b. Yusuf b. Az-zâzî, Daru'l Vatan, Riyad, 1419/1998.
- İsfahânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebü'l-Ferec (ö. 357/967), *el-Eğânî*, I-XXV, Dârü İhyai't-Türasi'l-'Arabî, Beyrut, 1415.
- İsfahânî, Ebû Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râğib, *Muhâdarâtü'l-üdebâ ve Mühâverâtü's-şu'arâ ve'l belâğa*, I-II, Şirketu Darü'l-Erkâm b. Ebî'l Erkâm, Beyrut, 1420.
- Kandehlevî, Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. İlyas b. Muhammed b. İsmâil (ö. 1384/1927), *Hayatü's-Sahâbe*, I-V, thk. Beşar Avvâd Ma'ruf, Müessesetü'l Beyrut, 1420/1994.
- Kandemir, M. Yaşar, Hind bint Utbe, *DİA*, C. XIIIIV, s. 64-65.
- Makdîsî, Muhtâr b. Tâhir, (ö. 355/966), *el-Bed' ve't-târîh*, I-VI, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Por Said, [t.y].
- Makrîzî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir (ö. 845/1442), *İmtâ'ü'l-esmâ' bimâ li'n-nebî mine'l-ahvâl ve'l-emvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*, I-XV, thk. Muhammed Abdülhâmid en-Nemîsî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999..
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 345/956), *et-Tenbîh ve'l İşrâf*, tsh. Abdullah İsmail Sâvî, Dârü's-Sâvî, Kahire, [t.y].
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemaleddin Yûsuf b. Abdurrahman b. Yusuf (ö.742/134), *Tezhîbü'l Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*, I-XXXV, thk. Beşar Avvâd Marûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1400/1980.
- Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), *Tefsîr-i Kebîr*, thk. Abdurrahman Şet-tâte, Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1423.

- Mübarekfurî, Safiyyürrahmân *er-Rahîkü'l-Mahtûm*, Dârü'l-Hilâl, Beyrut 1985
- Nehrevânî, Ebü'l-Ferec Mu'âfâ b. Zekerıyyâ b. Yahyâ Mu'âfâ (ö. 390/1000), *el-Celîsü's-sâlihü'l-kâfi ve'l-enîsü'n-nâsîhü's-şâfi*, thk. Abdülkerîm Sâmî Cündî, Dârü'l- Kütübi'l-İlmiyye Beyrut 2005
- Nesaî, Ebü Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Aliyyi'l- Horasânî (ö. 303/915), *el-Müctebâ mine's-Sünen: es-Sünen es-Suğrâ li'n-Nesâî*, thk. Abdulfettâh Ebü Ğudde, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, Halep 1986/1406.
- Nüveyrî, Şehabeddin Ahmed b. Abdülvehhab b. Muhammed (733/1333), *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb, I-XXXIII*, Dârü'l-Kütübi'l-ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire, 1423
- Özşenel, Mehmet “Sâlim Mevlâ Ebü Huzeyfe”, *DİA*, C. XXXVI, s. 49-50.
- Sallâbî, Ali Muhammed Muhammed. *ed-Devletü'l-Ümeviyye: 'avâmilü'l-izdihâr ve teda'iyâtü'l-inhiyâr*, I, II, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1429/2008, C. I, s. 54.
- Savaş, Bayram, *Mekke Feth'inde Demi Heder Edilenler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Savaş, Rıza, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed (ö. 581/1185) *er-Ravzü'l-Ünüf fi Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li'bni Hişâm*, I-VII., thk. Ömer Abdüsselam Selamî 2000, Darü'l-İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 2000.
- Şahin Utku, Nihal, “Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1, sayı: 44, s. 263-290.
- Şâmî, Ebü Abdullah Şemseddin Muhammed b. Yûsuf b. Ali (ö. 942/1536), *Sübülü'l-hüdâ, ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-'ibâd*, 1I-XII., thk. Şeyh âdil Ahmed Abdulmevcüd-Ali Muhammed Muavviz, Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, Sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul, 2013, s. 144.
- Taberî, Ebü Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (ö. 310/923), *Tarihü't-Taberî (Tarihü'l-ümem ve'l-mülûk)*, I-XI, Haz. 'Ureyb b. Sa'd el-Kurtûbî, Dârü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1387.
- Uraler, Aynur, “Zeyneb”, *DİA*, C. XLIV, s. 355-356.
- Vâkidî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkid es-Sehmî el-Medenî (ö. 207/823), *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğâzi*, I-III, thk. Marsden Jones, Darü'l-İlâmî, Beyrut, 1989.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348), *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. I-XV, thk. Beşar Avvâd Maruf, Dârü'l-Garbi'l-İslâm, [y.y.], [t.y.], C. II, s. 166.

Zübeyrî, Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr, (ö. 236/851) *Nesebu Kureyş*, nşr. Lefi Brovençal, Darü'l Ma'rife Kahire, [t.y.],

BENÎ KURAYZA YAHUDİLERİNİN CEZALANDIRILMASI

GÜNGÖR AKSU
DOKTORA ÖĞRENCİSİ
İSTANBUL Ü. SOS. BİL. ENSTİTÜSÜ

ÖZET

Hız. Peygamber, Mekke döneminde müşrikler ile mücadele etmiş, Mekkelilerin artan baskıları neticesinde de kendisine inananlar ile birlikte Medine'ye hicret etmiştir. Medine'ye hicret ettikten sonra ise Medine'de bulunan üç büyük Yahudi kabilesi Benî Nadîr, Benî Kaynuka ve Benî Kurayza ile dinî, siyasî ve askerî mücadeleler vermiştir. Benî Nadîr ve Benî Kaynuka kabileleri Hız. Peygamber ve Müslümanlar ile yaptıkları anlaşmalara riayet etmemişler ve ihanetleri sonucunda Medine'den sürgün edilmişlerdir. Benî Kurayza ise Hendek Savaşı'nda müşrikler ile anlaşarak Müslümanları zor durumda bırakması ve Müslümanlar ile aralarındaki barışı bozarak savaş durumuna geçmelerinden ötürü erkeklerinin idam, kadın ve çocuklarının esir edilmeleri şeklinde cezalandırılmıştır. Bizler de bu çalışmamızda Benî Kurayza Gazvesi ve cezalandırılmalarını ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Benî Kurayza, Hendek, Evs, Sa'd b. Muâz, Ceza, Tevrat, Kur'an-ı Kerim.

Abstract

The Prophet had fought with the idolaters during the period of Mecca, and he migrated to Medina with his believers because of increasing pressure of the Mecca. After immigration to Medina, he gave religious, political and military struggles with Benî Nadîr, Benî Kaynuka and Benî Kurayza, three Jewish tribes in Medina. Benî Nadîr and Benî Kaynuka tribes, they did not abide by the agreements with the Prophet and Muslims, and were punished from Medina due to their betrayal. On the other hand, Benî Kurayza was penalized in the Battle of Hendek in agreement with the pagans, leaving the Muslims in a difficult position and enslaving the men and women and their children due to the war with the Muslims. In this study, we will try to address the punishment of Gazve (War with the Prophet) of Benî Kurayza.

Keywords: Banu Kurayza, Ditch, Avs, Sa'd b. Muâz, Criminal, Torah, The Holy Quran.

Giriş

Az. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret ettiği dönemde Medine toplumunu oluşturan topluluklar içerisinde Yahudiler de bulunmaktaydı.^[1] Yahudi topluluklarının başında Benî Kaynuka, Benî Nadîr ve Benî Kurayza kabileleri gelmekteydi. Konumuzu ilgilendiren Kurayza kabilesi Medine'nin Müzeynib ve Mehzûr bölgesinde meskûn idiler.^[2] Hz. Peygamber, hicretin akabinde Medine'de bulunan bütün toplulukları kapsayacak şekilde bir anlaşma yapmıştır. Kurayza kabilesi de bu anlaşmaya Evs kabilesinin müttefiki olarak katılmıştır.^[3] Tarihe Medine Vesikası olarak geçen bu anlaşmanın bütün maddeleri çalışmamızın kapsamına girmediğinden ele alamamaktayız.^[4] Çalışmamız, bu anlaşma içerisindeki bir madde üzerine yoğunlaşmamızı gerektirmektedir. Bu maddeye göre "Yahudilerin mal ve can güvenliği ile din hürriyeti garanti altına alınacak ve Medine herhangi bir taarruza uğradığı zaman bütün topluluklar müdafaa için birbirine yardımcı olacaklar, Yahudiler Müslümanlara düşman olan Kureyş kabileleri ile ittifak yapmayacaklardır."^[5] Fakat Yahudiler bu sözleşmeye sadık kalmayarak Müslümanlara düşmanlık etmişler ve düşman ittifaklarda yer almışlardır. Yaptıkları düşmanca faaliyetler se-

[1] Medine'deki Yahudi toplulukları için bkz. Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, Kuramer Yay., İstanbul 2016, s. 85-99.

[2] Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, s. 93.

[3] Câsim Avcı, "Benî Kurayza", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 431.

[4] Medine vesikası olarak bilinen anlaşmanın bütün maddeleri için bkz. Hamîdullâh, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, Ankara 2004, s. 177-182.

[5] Hamîdullâh, *İslâm Peygamberi*, s. 181.

bebiyle bu üç kabileden ilk olarak Benî Kaynuka, daha sonra Benî Nadîr Medine'den sürgün edilmiştir.^[6]

Benî Kaynukā ve Benî Nadîr'in Medine'den Sürgün Edilmesi

Medine'deki büyük Yahudi kabilelerinden ilk olarak Benî Kaynuka sürgün edilmiştir. Hz. Peygamber'in hicretinden sonra Medine Vesikası olarak bilinen anlaşmaya Hazrec kabilesinin müttefiki olarak katılan Benî Kaynuka, Bedir savaşının Müslümanlar tarafından kazanılmasından sonra Müslümanlara açıktan düşmanlık etmeye başlamıştır. Onların bu tutumu üzerine Hz. Peygamber, Kaynukalıların pazarlarına giderek Kureyş'in başına gelenin onlarında başına gelmemesi için uyarılmış ve onları İslâm'a davet etmiştir. Kaynuka Yahudileri ise Hz. Peygamber'in teklifini kabul etmemişler, ayrıca Bedir'in Müslümanları kandırmaması gerektiğini eğer kendileri ile savaşılırsa durumun onlar için iyi olmayacağı yönünde Hz. Peygamber'i tehdit etmişlerdir.^[7] İki taraf arasında bu gerginlik sürerken Müslüman bir kadını Kaynuka çarşısında bir Yahudi tarafından tacize uğrayıp, yardım istemesi sonucu orada bulunan bir Müslüman tacizci Yahudi'yi öldürmüştü. Çevrede bulunan diğer Yahudilerde tacizciyi öldüren Müslüman'ı öldürerek, anlaşmanın bozulmasına neden olmuşlardır.^[8] Hz. Peygamber Kaynukalıların yaptığı bu son eylemden dolayı hicretin ikinci yılı olan 624'de onları kalelerinde kuşatmıştır. On beş günlük kuşatma sonunda Kaynuka Yahudileri teslim olmak zorunda kalmışlardır. Teslim olanlar içinde eli silah tutanların öldürülmesi için emir veren Hz. Peygamber'e Abdullah b. Übey gelerek eski müttefikleri için af dilemiştir. Abdullah b. Übey'in ısrarı sonucu Hz. Peygamber onlara Medine'den sürgün cezası vermiştir. Ticaret ve zanaatla uğraşan Kaynuka Yahudileri bütün mallarını geride bırakarak Filistin taraflarında Ezri'ât bölgesine yerleşmişlerdir.^[9]

[6] Câsim Avcı, "Benî Kurayza", XXVI, 431.

[7] İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mizyadî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009, s. 323; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Muhammed Fehmî-Hayri Saîd, Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire 2003, III, 5; Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'l-Megâzi*, thk. Muhammed Abdülkâdir-Ahmed Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, I, 165.

[8] Vâkıdî, I, 166.

[9] Vâkıdî, I, 167-168; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümm ve'l-Mülük* (thk. Muhammed Ali Beyzâvî), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012, II, 48-50; İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasen İzzeddîn, *el-Kâmil fi'l-Târih*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, II, s. 33-34; Câsim Avcı, "Benî Kaynuka", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, s. 88; Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, s. 93.

Benî Nadîr kabilesi ise Medine vesikasına Eys kabilesinin müttefiki olarak dâhil olmuştu. Medine'deki Yahudi kabileleri içerisinde en kalabalık grup olan Benî Nadîr^[10], Benî Kaynuka'nın Medine'den sürgün edilmesinden ve liderlerinden Ka'b b. el-Eşref'in öldürülmesinden sonra Müslümanlara karşı düşmanlığını ortaya çıkarmıştır. Benî Nadîr'in Medine'den sürgün edilmesinde, Hz. Peygamber'e suikast tertip ettiklerini bildiren iki rivayet karşımıza çıkmaktadır. İlk rivayete göre, 625 yılında meydana gelen Bi'r-i Ma'ûne olayından sağ kurtularak durumu Hz. Peygamber'e bildirmek üzere Medine'ye dönen Amr b. Ümeyye, kendilerine pusu kuran müşriklerden zannederek Benî Âmir kabilesine mensup iki yeni Müslüman'ı öldürmüştü.^[11] Öldürülen Müslümanların diyetlerinin ödenmesi gerektiğinden Medine anlaşmasına göre Yahudilerinde diyete iştirak etmeleri gerekmektedir. Bir grup sahabî ile Benî Nadîr bölgesine gelen Hz. Peygamber, onlardan diyet için hisselerine düşen miktarı talep etmiş fakat Yahudiler Hz. Peygamber'e suikast tertip ederek cevap vermişlerdir. Hz. Peygamber'in sahabî ile bir duvar dibinde oturuyorken üzerine büyük bir taş yuvarlayıp Hz. Peygamberi öldürmek istemişler, fakat Yahudiler arasında farklı bir hareketlenme sezen Hz. Peygamber, oradan ayrılarak Yahudilerin suikast planını uygulayamamalarını sağlamıştır.^[12] Diğer rivayete göre ise Mekkeli müşriklerden Hz. Peygamber'i öldürmek üzere aldıkları bir öneri sonucu Hz. Peygamber'e, İslâm'ı kabul etmeleri için üç arkadaşıyla gelerek kendilerinin çıkaracağı üç haham ile tartışmasını istemişler, üç haham yerine bir suikast ekibi hazırlamışlardır.^[13] Bu plandan Medineli bir kadın sayesinde haberdar olan Hz. Peygamber yoldan geri dönmüştü.^[14]

Hız. Peygamber, Benî Nadîr Yahudilerinin bu planları sonucunda aralarındaki anlaşmayı bozduklarından dolayı Medine'yi terk etmeleri için onlara on gün süre vermişti. Benî Nadîr, Medine'yi terk etmeye hazırlanırken Abdullah b. Übey'in telkinlerine aldanarak yerlerinde kalmışlardı. 625'te Hz. Peygamber, Benî Nadîr kabilesini kalelerinde kuşattı. On beş günlük kuşatma sonucu Benî Nadîr, daha fazla dayanamayarak, eşyaları ile Medine'den ayrılma talebinde bulunmuşlardı. Hz. Peygamber bu talebi kabul

[10] Nadîr Özkuyumcu, "Benî Nadîr", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, s.275.

[11] İbn İshâk, *Sîre*, s. 382; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 114; Vâkıdî, *Meğâzî*, 308; Taberî, *Târih*, II, 83; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 64-65; Belâzürî, *Fütühü'l-Büldân*, thk. Abdülk dir Muhammed Ali), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2000, s. 18.

[12] İbn İshâk, *Sîre*, s. 382; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 309; Taberî, *Târih*, II, 84; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 65.

[13] Nadîr Özkuyumcu, "Benî Nadîr", XXXIII, s.275.

[14] Nuh Arslantaş, *Hız. Muhammed Döneminde Yahudiler*, s. 199.

ederek Medine'den ayrılmalarına izin vermiştir.^[15] Benî Nadîr Yahudilerinin bir kısmı Hayber'e, diğer bir kısmı da Şam taraflarına yerleşmiştir.^[16]

Benî Kurayza Gazvesi

Benî Kaynuka ve Benî Nadîr kabilelerinin Medine'den sürgün edilmesinden sonra Müslümanlar ile yapılan anlaşmaya bozmayan Benî Kurayza Medine'de kalmıştı. Fakat onların Müslümanlar ile yaptıkları anlaşmaya sadık kalmaları uzun sürmemiştir. Benî Kurayza, Medine Vesikasında belirtilen maddeye aykırı olarak Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara olan düşmanlıklarını Hendek Savaşı'nda açığa vurmuş, Müslümanlar ile olan anlaşmayı bozarak müşrikler ile ittifak kurmuşlardı.^[17] Medine'den sürgün edilip Hayber'e yerleşen Benî Nadîr Yahudileri Müslümanlar aleyhine faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Mekke'ye bir heyet göndererek Müslümanlara karşı ittifak kurarak onları Medine'ye saldırmaya teşvik etmişlerdir.^[18] Benî Nadîr liderlerinden Huyey b. Ahtab çabaları sonucu Mekkeli müşrikler, Gatafân, Fezâre, Esed ve Süleym gibi farklı kabilelerden destek alarak büyük bir ordu kurmayı başararak 627 yılında Medine önlerine gelerek Müslümanları kuşatmışlardır.^[19] Medine önlerine gelen Müşrik ordusu Medine'nin hendek ile savunmaya alındığını görünce zor durumda kalmışlardır. Hendek Medine'yi savunmada Müslümanlara ciddi bir avantaj sağlarken, Müşrikleri sıkıntıya düşürmüştür. Hendeği geçme teşebbüslerinin başarısız olması ve kuşatmanın uzaması Müşrikleri lojistik olarak da sıkıntıya düşürmüştür.^[20] Onların bu durumunu gören Huyey b. Ahtab, Benî Kurayza Yahudilerine gelerek müşriklere yardım etmeleri ve Müslümanlar ile olan anlaşmalarını bozmaları hususunda anlaşmaya çalışmıştır. Kurayza Yahudileri ilk etapta Huyey'in bu teklifini kabul etmemelerine rağmen onun baskılarına daha fazla dayanamamaları Müslümanlar ile yaptıkları anlaşmayı bozarak Müşrikler ile ittifak yapmayı kabul etmişlerdir.^[21]

Bu ittifak Müslümanları zor durumda bırakmış ve Hz. Peygamber, onlardan gelebilecek bir saldırıyla iki ateş arasında kalmamak için Medine

[15] İbn İshâk, *Sîre*, s. 383; İbn Hişâm, *Sîre*, III,115; Belâzürî, *Fütûh*, s. 18.

[16] İbn İshâk, *Sîre*, s. 383; İbn Hişâm, *Sîre*, III,115.

[17] İbn İshâk, *Sîre*, s. 397-398.

[18] İbn Hişâm, *Sîre*, III, 131; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 379; Taberî, *Târih*, II, 90.

[19] İbn Hişâm, *Sîre*, III, 132; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 380; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 70; Taberî, *Târih*, II, 91.

[20] Hamîdull h, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Nazire Erinç Yurter, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, s. 89

[21] Vâkıdî, *Meğâzî*, 389-390; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 71; Taberî, *Târih*, II, 93.

içinde de bir askerî birlik görevlendirmişti. Hendek Savaşı'nın devam ettiği bir safhada Gatafan kabilesinin ileri gelenlerinden olan Nu'aym b. Mes'ûd'un Müslüman olması ile savaşın seyrini değiştiren bir durum ortaya çıkmıştır. Nu'aym b. Mes'ûd, Hz. Peygamber'den gelen talimat ile Müslüman olduğunu açıklamayıp, Kurayza Yahudileri ile müttefikleri Kureyş'in arasını açmak için faaliyet yürüterek başarılı olmuştur. Nu'aym'ın faaliyetleri sonucu iki müttefik topluluğun arası açılmış^[22] ve Mekkeli Müşrikler kuşatmayı kaldırarak Medine önlerinden çekilmek zorunda kalmışlardır^[23] Hz. Peygamber, Hendek Savaşı'nda müşriklerin hezimete uğratılmasından sonra öğle vaktine yakın bir zamanda Medine'ye dönerek, Hz. Âişe'nin yanına gelmiş,^[24] silahlarını çıkarmış^[25] ve başını yıkayarak istirahate çekilmiştir.^[26] Kaynaklarımız Hz. Peygamber bu hal üzere iken Cebrâil'in gelerek^[27]: “Ey Allah'ın Rasûlü! Allah sana derhal Benî Kurayza üzerine yürümeni emrediyor.” şeklinde Allah Teâlâ'nın emrini tebliğ ettiğini belirtmektedir.^[28] Hz. Peygamber'in de bu emir üzerine zırhını

[22] Nu'aym b. Mes'ûd, Hz. Peygamber'in talimatıyla Müslüman olduğunu gizleyerek, Benî Kurayza ile müşriklerin arasını bozmak için diplomasi trafiği yürütmüştür. İlk olarak Kurayza Yahudilerine giden Nu'aym, Kureyş ve Gatafan kabilelerinin savaşta başarılı olamayıp geri dönme ihtimallerinin olduğunu, böyle bir durumda Kurayzalıların Müslümanlara karşı koyabilecek bir güçlerinin olmadığı söylemiştir. Müşriklerin onların yanından ayrılmamaları için ise Kurayza Yahudilerine Müşriklerden rehine istemelerini tavsiye etmişti. Kurayza Yahudileri Nu'aym'ın bu tavsiyesini yerinde bulmuşlardır. Kurayza Yahudileriyle yaptığı bu konuşmadan sonra Nu'aym, Müşriklere gelerek, Kurayza Yahudilerinin Müslümanlar ile yaptıkları anlaşmayı tekrar düzeltmek için kendilerinden rehinelere isteyebileceklerini, bu rehinelere de anlaşmayı tekrar tesis etmede kullanmak üzere Müslümanlara teslim edeceklerini söylemiştir. Savaşın devam ettiği bu süreçte, Müşrikleri Kurayza Yahudilerinin kendilerinden rehinelere istemeleri üzerine Nu'aym'ın dediklerinin doğru olduğunu anlamışlar ve rehine teklifini reddetmişlerdir. Kurayza Yahudileri ise Müşriklerin rehine vermemeleri halinde ise onlarla ortak olarak savaşmayacaklarını bildirmişlerdir. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 409-411; İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001, II, 65.

[23] İbn İshâk, *Sîre*, s. 404-405; Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 409-411; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 73.

[24] Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 3; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 70; Belâzürî, *Fütüh*, s. 20.

[25] İbn Ebî Şeybe, Ebûbekir Abdullah, *Kitâbü'l-Meğâzî*, thk. Abdülaziz b. İbrahim, Dârü İsbiliye, Riyad 1999, s. 264; İbnü'l-Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mahmûd Ömer ed-Dimyâdî, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2011, s. 436.

[26] Belâzürî, *Fütüh*, s. 20; Hendek savaşının zor geçmesi ve Müslüman birliklerin yorgun olması ilk etapta Hz. Peygamber'in Kurayza kabilesi üzerine yürümesi düşüncesini ertelemiştir kanaatindeyiz. Zira Hz. Peygamber'in zırhını çıkarıp istirahate çekilmesi de bu duruma işaret etmektedir.

[27] İbn İshâk, *Sîre*, s. 409; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 144; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 3; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 70; Taberî, *Târîh*, II, 98.

[28] İbn İshâk, *Sîre*, s. 408; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 70; Belâzürî, *Fütüh*, 20; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 75; İbnü'l-Kesîr, *Sîre*, s. 346; Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhibbüddîn el-Hatîb- Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Matba'atü's-Selefiyye, Kahire 1400, *Meğâzî*, 30.; Müslim, Ebû'l-Hüseyn Haccac b. Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Yahya İsmail, Darü'l-Vefâ, İskenderiye 1998, Cihad, 65.

giyinip silahlarını kuşandığını da belirten kaynaklarımız, Abdullah İbn Ümmü Mektûm'un Hz. Peygamber tarafından Medine'de vekil bırakıldığını, Bilâl-i Habeşî'ye "İşiten ve itaat eden kimse ikinci namazını Benî Kurayza yurdundan başka yerdekılmasın" emrini ashaba duyurulması görevinin verildiğini ifade etmektedirler.^[29] Duyurunun ardından da Hz. Ali'yi çağırıp sancağını ona vererek öncü birliklerin başında, Benî Kurayza yurdunu kuşatması için önden göndermiştir.^[30]

Hz. Ali Hz. Peygamber'in emri üzerine süratle Benî Kurayza'yı kuşatmak üzere harekete geçmiş, Kurayza Yahudilerinin kalelerinin dibine kadar ilerleyerek sancağı buraya dikmiştir.^[31] Hz. Peygamber'in sancağının kalelerinin önüne dikildiğini gören Yahudiler, kalelerinden Hz. Peygamber'e ve müminlere kötü sözler söylemeye başlamışlar, Hz. Peygamber ve zevcelerine dil uzatmışlardır.^[32]

Yahudilerden Hz. Peygamber'e ve ehline yönelen kötü sözleri işiten Hz. Ali, sancağı Ebû Katâde'ye bırakarak ana ordu ile birlikte gelmekte olan Hz. Peygamber'in yanına gelmiştir. Yahudilerin söylediği sözlerin Hz. Peygamber'i üzeceğini düşünen Hz. Ali "Ey Allah'ın Resûlü! Şu pis insanların yanına gitmeniz gerekmez" demek suretiyle Hz. Peygamber'in bu sözleri duymasını istememiştir. Hz. Peygamber Hz. Ali'ye neden ileri gitmesini istemediğini sorduğunda^[33] Hz. Ali, Yahudilerin Ehl-ibeyt aleyhinde sarf ettikleri kötü sözleri söylemekten çekinerek susmuştur. Hz. Peygamber "öyle sanıyorum ki, sen onlardan benim hakkımda kötü sözler işitmişsin" buyurunca Hz. Ali "evet ey Allah'ın Resûlü!" cevabını vermiştir. Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye "Mûsâ Peygamber Yahudilerden bundan daha ağırı ile karşılaşmış ve daha fazla üzülmüştür" buyurmuştur.^[34] Bu konuşmanın ardından Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye "görevinin başınadön! Allah düşmanları beni gördüklerinde söylemiş oldukları sözlerin hiçbirini söyleyemeyeceklerdir" buyurmuştur. Bu buyruk ile Hz. Ali tekrar va-

[29] İbn İshâk, *Sîre*, s. 409; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 4; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 70; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, thk. Saîd Kerim, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1987, s. 106.

[30] İbn İshâk, *Sîre*, s. 409; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 4; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 70; İbn Hibbân, *Sîre*, s. 148; Buhârî, *Sahîh*, Meğâzî 30; Müslim, *Sahîh*, Cihad, 69.

[31] İbn İshâk, *Sîre*, s. 409; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 5.

[32] Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 5; Taberî, *Târîh*, II, 98.

[33] İbn İshâk, *Sîre*, s. 409; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 144.

[34] İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 73.

zife mahalline dönmüş, peşinden de Hz. Peygamber Benî Kurayza kalesi önlerine gelmiştir.^[35]

Hz. Peygamber onların kalelerinin önüne gelerek, Yahudi ileri gelenlerine seslenmiş, Yahudiler kalenin burçlarına çıkarak “Ey Eba’l-Kâsım ne istiyorsun?” diyerek karşılık vermişler: Hz. Peygamber de onlara, “Ey maymunların kardeşleri! Allah’ın rahmeti sizden uzak olsun^[36], nihayet Allah sizi hakir kıldı mı? Azabını üzerinize indirdi mi?^[37] demek ki siz benim için kötü sözler sarf ediyorsunuz öyle mi?” demiştir.^[38]

Hz. Peygamber’den bu sözleri işiten Yahudiler, “Mûsa’ya indirilen Tevrat üzerine yemin olsun ki, biz senin için kötü konuşmadık. Ey Ebâ’l-Kasım! Sen bundan önce bize bu şekilde ağır kelimeler kullanmadın”^[39] şeklinde cevap vermişlerdir. Hz. Peygamber, bu türlü hitap etmesinin sebebinin kendisi hakkında söyledikleri çirkin sözler olduğunu onlara hatırlatmıştır. Bu diyalogdan sonra Hz. Peygamber Kurayza Yahudilerine iki teklif sunmuştur. Onları İslâm’a davet etmiş; fakat onlar yanaşmamışlardır. Onları Allah’a ve kendisine itaat ederek teslim olmaya çağırılmış, fakat Yahudiler bu teklifi de kabul etmemişlerdir.^[40]

Yahudilerin Hz. Peygamber’in tekliflerini kabul etmemeleri üzerine kuşatma başlamıştır. Benî Kurayza kalesi, 36’sı süvari olmak üzere üç bin kişilik bir kuvvetle kuşatma altına alınmıştır.^[41] Kuşatma on beş^[42] veya yirmi beş^[43] gün boyunca sürmüştür. Kuşatma boyunca Müslümanlar Benî Kurayza kalesini baskı altında tutmuştur. Kuşatmayı Muhammed b. Mesleme şu şekilde ifade etmektedir: “Kurayza Yahudilerini sıkı bir şekilde kuşattık, kuş uçurtmadık. Bizimle çarpışmayı bırakmadıkça onlardan el çekmedik ve karargâhımıza dönmedik. Kuşatmanın uzaması ve gittikçe şiddetlenmesi onları sıkıntıya düşürdü.”^[44]

Kuşatma baskısının arttığı esnada Hz. Ali’nin “Ey inananlar ordusu! Vallahi ağzıma bir tane tadacak şey koyup tatmayacağım ya da onların

[35] İbn İshâk, *Sîre*, s. 409; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 144.

[36] Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 6; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 73.

[37] İbn İshâk, *Sîre*, s. 409; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 144; Taberî, *Târîh*, II, 98.

[38] Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 6.

[39] İbn İshâk, *Sîre*, s. 409; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 144; Taberî, *Târîh*, II, 98.

[40] Mustafa Asım Köksal, *Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, Şamil Yayınları, İstanbul 1995, V, 329.

[41] İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 70.

[42] İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 71.

[43] İbn İshâk, *Sîre*, s. 410; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 145.

[44] Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 7.

kalelerini fethedeceğim” şeklinde yemin edip^[45] arkadaşlarını şevklendirmesi ve Müslümanların kuşatma şiddetini artırması üzerine Yahudiler teslim olmaktan başka çarelerinin kalmadığını anlamışlardır.^[46]

Kurayza Yahudileri Hz. Peygamber’den haklarında hüküm vermek ve o hükme göre teslim olmak üzere hakem seçme talebinde bulunmuşlar, Hz. Peygamber de Yahudilerin talebini kabul ederek ahabından istedikleri kişiyi hakem olarak seçmelerine müsaade edeceğini belirtmiştir. Yahudiler sahabe arasından Sa’d b. Muâz’ı^[47] seçmişler ve onun vereceği hükme göre teslim olacaklarını Hz. Peygamber’e iletmişlerdir.^[48] Hz. Peygamber de Sa’d b. Muâz’ın hakemliğini kabul etmiştir.^[49]

Hakemlik müessesesi, gerek İslâm öncesi gerekse İslâm döneminde Hicaz bölgesi toplumlarında yaygın bir şekilde başvurulmuş bir mercii idi. Hakemler, kabile veya farklı bölgelerde ileri görüşlü, feraset ve adalet sahibi, tecrübe birikimi olan saygın insanlardan seçilirlerdi. Sadece şahıslar arasında değil kabileler arası ihtilafların kaba kuvvete başvurulmadan çözülmesine de yardımcı olurlardı.^[50] İslâm döneminde Kur’ân-ı Kerim’de Arapların bu geleneğine temas edilerek Müslümanlar arasında hakemlik rolü Hz. Peygamber’e verilmiştir.^[51] Araplar arasında kullanılan hakemlik müessesesine Yahudilerinde aşına oldukları bilinmektedir. Yahudiler Medine döneminde aralarındaki bazı ihtilaflardan dolayı Hz.

[45] İbn Hişâm, *Sîre*, III, 148; Köksal, *Hız. Muhammed ve İslâmiyet*, V, 335.

[46] Kurayza Yahudileri teslim olma aşamasına gelene kadar birçok defa Hz. Peygamber’e başvurarak kendi istedikleri şartlar doğrultusunda teslim olmak ve barış yapmak istediklerini belirtmişler; fakat teklifleri Hz. Peygamber tarafından kabul görmemiştir. İbn İshâk, *Sîre*, s. 409-411; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 145-147; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 7-10.

[47] Sa’d b. Muâz o dönemde Evskabilelerinin liderleri arasında bulunmaktaydı ve Evskabileleri Kurayza Yahudilerinin müttefiki idi. Yahudiler, eski dostlukları sebebiyle haklarında olumlu bir hüküm vereceğine inandıkları için onu hakem olarak seçmişlerdir. Hüseyin Algül, “Evs”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 541.

[48] Kurtubî, hakem konusunda farklı bir bilgi vermektedir. Ona göre, Yahudiler, Hz. Peygamber’in vereceği hükme razı olarak kalelerinden indiler. Evsliler, Hz. Peygamber’e gelerek “Ey Allah’ın Rasûlü! Sende bilirsin ki Kurayzalıları bizim müttefiklerimizdi. Hazreçlilerin anlaşmaları olan Benî Nadîr hakkında Abdullah b. Übey b. Selûl’un isteğini kabul etmiştin. Bizim senden istediğimiz Hazreç için verdiğin karardan aşağı olmasın.” Dediler. Hz. Peygamber, Evslilerin bu talebi üzerine onlara şu cevabı verdi: “Ey Evsliler! Kurayzalıları hakkında sizden birinin hüküm vermesine razı olmaz mısınız?” Onlar: “Oluruz” cevabını verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “O vakit bu görevi Sa’d b. Muâz’a veriyorum” diye buyurmuştur. Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ânKur’ân*, ter. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yay., İstanbul 2002, XIV, 45.

[49] İbn İshâk, *Sîre*, s. 413; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 148; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 13; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 73.

[50] Ahmet Akgündüz “Hakem”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 171; Arap geleneğinde önemli hakemler için bkz. Cevâd Ali, *el-Mufassal fî Târîhi’l-Arab Kable’l-İslâm*, Dârü’l-İlm li’l-Melâyin, Beyrut 1970, V, 635-653.

[51] Nisâ, 4/65.

Peygamber'e başvurarak onu, ihtilafları çözüme konusunda hakem tayin etmişler; fakat onun verdiği hükmü kabul etmeyerek, kendilerinin seçtiğini hakemin hükmüyle amel etmeyerek tenkit edilmişlerdir.^[52] Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettikten sonra tesis ettiği sözleşmede de Medine içindeki topluluklar arasındaki ihtilafları çözüme hakemlik sorumluluğunu üstlendiği görülmektedir. Medine sözleşmesinin 23.^[53] ve 42.^[54] maddelerinde belirtildiği üzere Medine'deki ihtilafa konu olan bütün durumlarda Hz. Peygamber'in tek yetkili mercii olduğu belirtilmişti ki bütün topluluklar Hz. Peygamber'in hakemlik statüsünü kabul etmişlerdir.

Sa'd b. Muâz Hendek Savaşı'ndayalandığı için tedavi görüyordu. Hakem seçildiği kendisine bildirildiğinde Evslilerinyardımıyla bir merkebe bindirilerek Hz. Peygamber'in yanına gelmek üzere yola çıkmıştır. Evs kabilesinin ileri gelenleri geçmişte müttefik oldukları Kurayzakabilesi hakkında iyi bir hüküm vermesi yönündetelkinlerde bulunmalarına rağmenSa'd b. Muâz onlara herhangi birkarşılık vermemiştir.^[55]

Sa'd b. Muâz geldiğinde Hz. Peygamber ona "Kurayza Yahudileri seni hakem seçerek vereceğin hükmüne göre teslim olmayı kabul etmişlerdir. Onlarınakıbeti hakkında hüküm vermek sana aittir." buyurmuştur.^[56]

Sa'd b. Muâz böyle önemli bir durumda hüküm vermekten çekinmiş; ancak Hz. Peygamber'in "Onların hükmünü söyle" buyurması üzerineSa'd b. Muâz Evslilere dönerek "Yahudiler için vereceğim hükmü, Allah'a yemin ederek kabul edecek misiniz? Yahudiler hakkındaki hükmüme razı mısınız?" diye sormuş? Evsliler, "Evet, sen buraya gelmeden biz senin hükmüne razı idik" cevabını vermişlerdir. Evslilerin cevabından sonra Sa'd b. Muâz, sahabeyle yakın bir yerde oturan ve hükmün açıklanmasını bekleyen Hz. Peygamber'e dönerek vereceği hükme razı olup olmadıklarını sormuş? Hz. Peygamber de, sahabeyle birlikte "evet" cevabını vermiştir.^[57]

[52] Mâide, 5/42-43.

[53] Bu maddeye göre "üzerinde ihtilafa düşülen bir konu Allah'a ve Rasülü'ne götürülecektir. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 180.

[54] Bu madde de ise "bu sahifede gösterilen kimseler arasında ortaya çıkmasından korkulan her türlü öldürme ya da tartışma olaylarının Allah'a ve Rasülü Muhammed'e götürülmesi gerekir. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s.181.

[55] İbn İshâk, *Sîre*, s. 414; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 148; İbnü'l-Kesîr, *Sîre*, s. 349.

[56] Asım Köksal, *H. Muhammed ve İslâmiyet*, V, 350.

[57] İbn İshâk, *Sîre*, s. 414; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 148; Vâkîdî, *Meğâzi*, II, 15; Taberî, *Târîh*, II, 101; Kadî Hüseyin b. Muhammed Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamis* (thk. Abdull h Muhammed Halîfî), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009, I, 497.

Benî Kurayza Hakkında Verilen İnfaz Hükümü ve Uygulanması

Sa'd b. Muâz, Hz. Peygamber ve sahabenin rızasını aldıktan sonra Kurayza Yahudilerine gelerek silahlarını bırakıp teslim olmalarını istemiştir. Yahudiler hakem olarak seçtikleri Sa'd b. Muâz'ın isteğini yerine getirerek teslim olmuşlardır.^[58] Sa'd b. Muâz, hükümünü Yahudiler teslim olduktan bir süre sonra açıklamıştır. Sa'd b. Muâz, Kurayza Yahudileri hakkında:

-Elleri silah tutan ve ergenlik dönemini geçen erkeklerinin öldürülmesine,

-Yahudilerin mal ve mülklerinin Müslümanlar arasında ganimet olarak taksim edilmesine,

-Kadınların ve çocukların esir edilmesine hükmetmiştir.^[59]

Sa'd b. Muâz bu hükümü açıklayınca Hz. Peygamber ona "Ey Muâz Allah'ın göklerde verdiği hükümü verdin" buyurmuştur.^[60] Sa'd b. Muâz'ın verdiği hüküm Yahudi şeriatında da bulunuyordu. Yahudiler kendi şeriatlarında da bulunan bu hüküm karşısında herhangi bir itirazda bulunamamışlardır. Tevrat'ta bulunan bu hükümü ileride açıklamaya çalışacağız.

Kurayza Yahudileri Tevrat'ta belirtilen bu hüküm karşısında itiraz edememişler, takdir edilencezanın, işledikleri suçün olduğunu kabullenmişlerdir.^[61] Hükümün yerine getirilmesi için Kurayza Yahudilerinin erkekleri elleri bağlı bir şekilde Üsâme b. Zeyd'in evinin bulunduğu bölgeye, kadınlar ve çocuklar ise Remle bt.Hâris'in evinin bulunduğu bölgeye götürülmüşlerdir. Esirlerin toplanma mahallerine getirilme işlemini ise Muhammed b. Mesleme yapmıştır.^[62] İdam edilecek Kurayza erkeklerinin sayısı konusunda üç farklı rivayet mevcuttur:

-Birinci rivayete göre 600 veya 700 kişi^[63]

-İkinci rivayete göre 400 kişi^[64]

[58] Asım Köksal, *Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, V, 351.

[59] İbn İshâk, *Sîre*, s. 414; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 148; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 15; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 73; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 266-267; Taberî, *Târîh*, II, 101; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (thk. *Abdullah Abdülmuhsîn et-Türki*), Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsât, Riyad 1418, VI, 83; Buhârî, *Meğâzî*, 30; Müslim, *Cihad* 64; Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu'l-Kebîr*, (thk. BeşşârAvvâd), Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1996, c. 3, 238-239.

[60] İbn İshâk, *Sîre*, s. 414; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 149; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 15; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 71; Taberî, *Târîh*, II, 101; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 71; İbn Kesîr, *Sîre*, s. 345; Müslim, *Sahih*, *Cihad*, 64-69.

[61] İbn İshâk, *Sîre* s. 415; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 149; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 16; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 92.

[62] Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 15.

[63] İbn İshâk, *Sîre*, s. 415; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 149; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 71; Taberî, *Târîh*, II, 101; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 76.

[64] İbn Kesîr, *Sîre*, s. 349.

-İbnİshâk'taki bir rivayete göre 800 ile 900 kişi.^[65]

Vâkıdî'de bulunan bir rivayet, ilk sırada verdiğimiz 600-700 kişi olduklarını belirten rivayeti kuvvetlendirmektedir. Bu rivayete göre; Benî Nadir liderlerinden olup Hendek savaşını organize ettiği bilinen Huyey b. Ahtab, Müşriklere, Kurayza Yahudilerinin savaşabilecek ölçüde olan erkeklerinin sayısını 700-750 arası olduğunu belirtmektedir.^[66]

Hz. Peygamber'in emriyle esirlere iyi davranılmış ve ihtiyaçları karşılanmıştır.^[67]

Sa'd b. Muâz'ın hükmü açıklaması sonra Medine çarşısında Hz. Peygamber'in emriyle büyük bir hendek açılmıştır. Hz. Peygamber de ashabıyla yüksekçe bir yere çıkarak, Yahudi erkeklerinin hükmün icra edilmesi için kazılan hendeğin bulunduğu alana getirilmesini izlemiştir.^[68]

Hz. Peygamber, Yahudilerin verilen hükme göre cezalarının infazı görevini Hz. Ali ve Zübeyr b. Avvâm'a vermiştir.^[69] Yahudilerin ileri gelenlerinden Ka'b b. Esed ve Huyey b. Ahtab, infaz alanına getirildiğinde Hz. Peygamber Huyey'eyaptıkları anlaşmayı^[70] hatırlatarak "Ey Huyey! Senin anlaşmaya şahit tuttuğun Allah, ahdini yerine getirdi^[71], Ey Allah düşmanı! Allah bana seni yenmek fırsatını verdi mi?" buyurmuş, Huyey de "Evet verdi; fakat ben vallahi sana olan düşmanlığımda hatalı değilim" şeklinde karşılık vermiştir. Huyey'in karşılığı sonrası Hz. Peygamber'in emri ile boynu vurulmuştur. Daha sonra ilk olarak Yahudi ileri gelenleri olmak üzere, Kurayza Yahudilerinin boyunları vurulmaya başlanmıştır.^[72] Hz. Ali ve Zübeyr b. Avvam'ın Yahudi erkeklerinin boyunlarını vurma işlemi gündüz başlayıp, yakılan hurma dallarının ışığında ertesi günün sabahına kadar devam etmiş ve vazifeleri bitince de hendeğe doldurulan cesetler toprak ile kapatılmıştır.^[73]

[65] İbn İshâk, *Sîre*, s. 415; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 149.

[66] Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 389.

[67] Nuh Arslantaş, *Hiz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, s. 223.

[68] İbn İshâk, *Sîre*, s. 415; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 149; Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 15; Taberî, *Târîh*, II, 101; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 76.

[69] Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 16; Taberî, *Târîh*, II, 104.

[70] Hz. Peygamber ile Huyey b. Ahtab arasında yapılan anlamaya göre Huyey, Hz. Peygamber'in düşmanlarından hiçbirine yardım etmemeyi kabul etmiş ve bu sözüne de Allah'ı şahit göstermiştir. Bkz. Asım Köksal, *Hiz. Muhammed ve İslâmiyet*, V, 360.

[71] Belâzürî, *Fütûh*, s. 21.

[72] İbn İshâk, *Sîre*, s. 415-418; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 149-151.

[73] Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 16-19; Taberî, *Târîh*, II, 103; Köksal, *Hiz. Muhammed ve İslâmiyet*, V, 362.

Kurayza Yahudilerinden Rufa'a b. Semev'el gibi eman verilerek kurtulanlarda olmuştur.^[74] Müslümanlar beni Kurayza kuşatmasında iki şehit vermişlerdi. Bunlar Hallâd b. Süveyd ve Ebî Sinan b. Mihsan'dır.^[75]

Kurayza oğullarından erkekler haricinde 1000 kadar kadın ve çocukta esir alınmıştı.^[76] Bunların işleri ile ilgilenmek üzere de Hz. Peygamber tarafından Abdullah b. Selâm görevlendirilmişti.^[77] Bu esir kadın ve çocukların bir kısmı Hz. Osman ile Abdurrahman b. Avf tarafından satın alınmış,^[78] kalanlar ise Sa'd b. Zeyd tarafından satılmak üzere Necd bölgesine gönderilmiştir. Satılan esirlerden gelen gelir ile at ve silah satın alınmıştır.^[79]

Savaşın sonunda Benî Kurayza Yahudilerinden önemli miktarda ganimet ele geçirilmiştir. Savaş araç gereci olarak 1500 adet kılıç, 300 civarında zırh, 2000 mızrak ve 1500 kalkan ele geçirilmişti. Bunların yanında çok sayıda ev aleti ve eşyası ile büyük ve küçükbaş hayvanda ganimet olarak alınmıştı. Kurayza Yahudilerinin küpler içerisinde sakladığı yüklü miktarda şarap ise imha edilmişti.^[80]

Kur'ân-ı Kerim ve Tevrat'a Göre Benî Kurayza'nın Cezalandırılması

Buraya kadar olayın nasıl cereyan ettiğini belirtmeye çalıştık. Çalışmamızın başlığına uygun olarak Kur'ân-ı Kerim ve Tevrat'ta bu duruma nasıl temas edildiğine ve cezanın dayandırıldığı ayet ve bablara değinmeye çalışacağız.

Kur'ân-ı Kerim'de Benî Kurayza Yahudilerinin akıbeti ile ilgili Ahzâb Suresinin 26 ve 27. ayetlerini görmekteyiz. Bu ayetlere göre: "Allah, kitap ehlinde olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku verdi. Onların bir kısmını öldürüyor bir kısmını da esir ediyordunuz. Allah sizi onların topraklarına, diyarlarına, mallarına ve ayak basmadığınız arazilerine vâris kıldı. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir"^[81] buyrulmaktadır.

[74] İbn Hişâm, *Sîre*, III, 151; Taberî, *Târîh*, II,103; Arslantaş, *Hız. Muhammed Döneminde Yahudiler*, s. 224.

[75] Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 19-20; Taberî, *Târîh*, II, 103.

[76] Makrîzî, Ebû Muhammed, Takıyyüddîn Ahmed b. Ali, *İmtâ'u'l-esmâ bimâ li'n-nebiyyimine'l-Ahvâl ve'l-emvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemisi, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999, I, 253.

[77] Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 13; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 71.

[78] Nuh Arslantaş, *Hız. Muhammed Döneminde Yahudiler*, s.225.

[79] İbn Hişâm, *Sîre*, III, 152.

[80] Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 13; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 71.

[81] Ahzâb, 33/26-27.

Yahudilerin Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara Medine'deki hâkimiyetlerini kaybetmeleri sebebiyle düşmanca tavır takınmakta gecikmedikleri bilinmektedir. Medine Sözleşmesi'nde kabul ettikleri esaslara riayet etmeyerek Hz. Peygamber'i ve Müslümanları yok etmek için tavır takınmışlar, Tevrat'a ve Yahudi şeriatına aykırı olmasına rağmen müşriklerle işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir.^[82] Fakat düşmanlıkları sebebiyle Benî Kaynuka ve Benî Nadîr kabileleri sürgün cezasına, Benî Kurayza kabilesi ise daha şiddetli olarak erkeklerinin idam; kadın ve çocuklarının ise esir edilmesi şeklinde cezalandırılmıştır.^[83] Yukarıda verdiğimiz ayetler ile Kurayza Yahudilerinin başına gelen durum açıklığa kavuşturulmuştur.

Konumuzun asıl içeriği olan Kurayza Yahudilerinin cezalandırılmaları noktasındaki hükmün Tevrat'a göre verildiği görülmektedir. Benî Kurayza, diğer iki kabilenin başına gelenlerden ders çıkarmamış ve kendi kitapları esas alınarak cezalandırılmışlardır. Tevrat'ta bulunan bu hüküm şu şekildedir: "Bir şehre harp için yaklaştığında onları barışa davet et. Barış teklifini kabul eder ve kapılarını açarsa şehir halkı hepsi senin esirindir ve sana hizmet edeceklerdir. Fakat barış teklifini kabul etmezler ve seninle savaşılırsa Tanrın Rab sana o şehri teslim edince erkeklerin hepsini kılıçtan geçir. Kadınları, çocukları ve hayvanları ve şehirde olan her şeyi ganimet olarak al."^[84] Kurayza Yahudileri hükmün başında bulunan barış esasını çiğnemişlerdir. Hz. Peygamber, Hendek Savaşı esnasında, Yahudilerin anlaşmayı bozarak Müslümanlara saldıracakları haberi yayılmaya başlayınca Sa'd b. Ubâde, Sa'd b. Muâz ve Abdullah b. Revâha'yı onlara göndererek durumu tetkik ettirmiştir. Heyet, Kurayza Yahudilerinin bölgesine geldiklerinde, Yahudiler anlaşmayı bozduklarını "Allah'ın Rasûlü olduğunu iddia eden de kimdir? Muhammed ile aramızda bir anlaşma yoktur" diyerek ilan etmişlerdir. Böylece Yahudiler, Hz. Peygamber ve Müslümanlar ile yaptıkları anlaşmayı bozarak aynı zamanda aralarındaki barışı da bozmuş oldular.

Hendek Savaşı'ndan sonra Hz. Peygamber'in kalelerine yönelmesi üzerine, kalelerine çekilerek kapılarını kapatmışlar ve savaş durumu almışlardır. Böyle yaparak hüküm içinde bulunan "Fakat barış teklifini kabul

[82] Kurayza Yahudileri putlara tapan müşriklerle birlikte Müslümanlarla savaşarak, Tevrat'ın putperestlere nefret ile bakmayı bildiren hükümlerine uymamışlardır. Tabbara, Afif Abdülfettâh, *el-Yehûd fi'l-Kur'ân*, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1986, s. 73-74.

[83] İbnü'l-Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, (çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul 1986, XII, 6496-6498.

[84] *Kitab-ı Mukaddes*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1972, Tesniye, Bab: XX, 10-15.

etmezler ve seninle savaşılırsa” ifadesinde belirtildiği üzere hareket etmişler ve barışa yanaşmamışlardır.

Yukarıda belirttiğimiz üzere 15 veya 25 günlük bir kuşatma sonucunda Kurayza Yahudileri seçecekleri hakemin vereceği hüküm üzere teslim olmayı kabul etmişlerdir. Sa'd b. Muâz'ın verdiği bu hüküm onun Yahudi şeriatına da aşına olduğunu göstermektedir. Süleyman Ateş verilen bu hüküm konusunda “Kurayza oğullarına uygulanan hüküm, işte Tevrat'ın hükmüdür. Bir kavme kendi mukaddes kitaplarının hükmünü uygulamak, zulüm değil adalettir “diyerek hüküm noktasında Yahudilere adil davranıldığını belirtmektedir.^[85]

Oryantalistlerin Gözüyle Kurayza Yahudilerinin Cezalandırılması

Kurayza Yahudilerinin cezalandırılmaları meselesinde farklı bir çok değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerin önemli bir kısmı, Kurayza Yahudilerinin ihanetini göz ardı etmiş ve başta Hz. Peygamber olmak üzere Müslümanları katliam yapmakla suçlamışlardır.^[86] Bu görüşte olan oryantalistlerin aksine Kurayza Yahudilerinin böyle cezalandırılmalarını, müşriklerle işbirliği yapmalarına ve Müslümanlar ile olan anlaşmalarına ihanet etmelerine bağlayanlarda olmuştur.

Hz. Peygamberi katliam yapmakla suçlayanların başında Carl Brockelmann gelmektedir. Benî Kurayza'nın ikiyüzlü davranmasından dolayı cezalandırılmalarını Brockelman, Hz. Peygamberin ibret olması için Kurayzalılardan 600 erkeği katlettirdiğini, kadın ve çocukları da köle olarak sattırdığını ifade etmektedir.^[87] William Muir ise siyasi gerekçesi ne olursa olsun Benî Kurayza'ya verilen cezanın barbarca olduğunu belirtmektedir.^[88] Bernard Lewis Benî Kurayza'nın ihanetine hiç değinmeden sürgün edilen Benî Kaynuka ve Benî Nadîr üzerinden bir kıyas vermektedir. Lewis, Benî Kaynuka ve Benî Nadîr'e İslâm'a girme ya da sürgün teklif edildiğini, onların sürgünü kabul ettiklerini, Benî Kurayza'ya ise Müslüman olma

[85] Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1990, VII,152.

[86] Ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, s. 226-232; İsmail Hakkı Atçeken, “Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet'te Yahudiler”, İSTEM, Konya 2004, sy. 4, s. 122-125.

[87] Carl Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1964, I, 24.

[88] Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, s. 226-227.

yada ölüm arasında tercih yapmalarının teklif edildiğini, Kurayzalıların da ölümü tercih ettiklerini belirtmektedir.^[89]

Bunların yanında Benî Kurayza'nın cezalandırılması meselesine objektif yaklaşıma çalışan oryantalistlerde vardır. A. J. Wensick "Hangisi olursa olsun en medenî diyebileceğimiz devletler dahî Kurayzalıların yaptıkları ihanet sebebiyle Hz. Muhammed'in verdiği cezayı verebilir. Hz. Muhammed'in daha önce Benî Nadîr Yahudilerine af ve hoşgörü göstermesine, Benî Nadîr, müthiş hendek kuşatmasını organize etmekle karşılık vermiştir. Aynı af ve hoşgörüyü Benî Kurayza'ya göstermek büyük tehlikelere katlanmak demek olacaktı" diyerek verilen cezanın yerinde olduğunu belirtmektedir.^[90]

M. G. S. Hodgson'un Kurayza Yahudilerine verilen cezanın değerlendirmesi açısından önemlidir. "Kurayza Yahudileri kuşatmanın başında tarafsız kalmışlar; fakat daha sonra müşriklerle görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Medine'den sürgün edilen Yahudilerin, güçlü bir müşrik ordusu koalisyonun oluşumunda etkin olarak Medine'nin kuşatılmasını göz önünde bulunduran Hz. Muhammed, Kurayza Yahudilerinin sürgün edilen diğer Yahudi kabileleri gibi sürgün edilmesine izin vermemiştir. Aksine şartsız teslim olmalarını istemiştir. Birçok kadîm halkta olduğu gibi Arap geleneğinde de düşman esir edildiğinde kadın ve çocukları esir edilir, yetişkin erkekler güvenilir olmamalarından dolayı öldürülür veya fidye almak için bir müddet tutulurdu. Hz. Muhammed, müşrik kuşatmasını göz önünden bulundurarak ne fidye ne de sürgün edilmelerine izin vermemiş, idam edilmelerini emretmiştir" diyerek, ihanetin cezasını eski Arap geleneğinde de mevcut olduğunu belirtmiştir.^[91]

İsrail Welfenson ise duruma dini açıdan bir açıklama getirmiş, Yahudilerin, tevhid inancına sahip olan Müslümanlar karşısında Mekkeli müşrikler ile işbirliği yapmalarının Yahudi inanç ilkelerine göre hatalı olduğunu belirtmekle birlikte Tevrat'ın putperestlere karşı nefret ile bakmayı emreden ayetlerine de ters olduğunu ifade etmektedir.^[92]

Beni Kurayza Yahudilerinin cezalandırılması hususunda oryantalistlerin Müslümanların karalayıcı ifadeleri karşısında Müslüman araştırmacılar da farklı yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Bunların başında W.N. Arafat'ın

[89] Lewis, Bernard, *İslâm Dünyasında Yahudiler*, çev. Bahadır Sina Şeker, İmge Yayınları, Ankara 1996, s. 20.

[90] Hamîdullâh, *İslâm Peygamberi*, s. 488.

[91] Marshall G. S. Hodgson, *İslâm'ın Serüveni*, çev. İzzet Akyol vd.), İz Yay., İstanbul 1993, I, 131.

[92] İsrail Welfenson, *Tarihü'l-Yehûd fî bilâdi'l-Arab fi'l-câhiliyye ve sadri'l-İslâm*, Mısır 1927, s. 142.

Kurayza Yahudilerinin idam edilme olayının sonradan uydurulduğu görüşü gelmektedir. Arafat, Kur'ân-ı Kerimde bu olaya teferruatlı yer verilmemesine işaret ederek, İbn İshâk'dan gelen rivayete ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğine işaret etmiştir. Kurayza Yahudileri hakkındaki cezalandırma rivayetinin olayın gerçekleşmesinden yaklaşık 145 yıl sonra İbn İshâk'tan rivayet edilmesi üzerinden hareket eden Arafat, İbn İshâk sonrası tarihçilerin bu rivayeti sorgulamadan aldıkları eleştirmekte, İmam Mâlik'in İbn İshâk'ı zayıf kabul ettiğini de belirtmektedir. İddiasını birçok yönden delillendirmeye çalışan Arafat, İslâm'da cezalandırma ilkesinin yalnızca ihanet edenleri ve isyana katılanları kapsadığını, isyana katılmayanların cezalandırılmasının Kur'ân-ı Kerim'de ifade edilen adalet ilkeleri ile çeliştiğini de ifade etmiştir.^[93]

Nuh Arslantaş hoca ise Arafat'ın bu tutumuna karşı, oryantalistlerin Hz. Peygamber ve Müslümanlara yönelik haksız eleştirilere karşı savunmacı bir yaklaşım ile rivayetleri kabul etmemenin doğru bir tavır olmadığını belirtmiştir. İmam Malik'in İbn İshâk hakkında söylediği söz üzerinden İbn İshâk'ın kaynaklık değerini azaltmayacağını da ifade eden Arslantaş hoca, son olarak Kur'ân-ı Kerim'de sadece Kurayza Yahudilerinin cezalandırılmasının değil, Hz. Peygamber'in savaşlarını konu alan birçok ayette sayı verilmediğini de ifade ederek Arafat'ın görüşlerini eleştirmiştir.^[94]

Mehmet Azimli de Arafat'a yakın görüşler belirtmiş, Kurayza Yahudilerinin tamamının değil, Müslümanlara ihanet edip ederek suçlu duruma düşenlerin cezalandırılmış olduğunu, bunların dışında kalanların bir kısmı esir olarak bir kısmı da bağışlanarak Medine'de yaşamaya devam ettiğini vurgulamıştır.^[95]

Sonuç

Mekke'den Medine'ye hicret eden Hz. Peygamber, burada başta Benî Kaynuka, Benî Nadîr ve Benî Kurayza olmak üzere pek çok Yahudi unsuru ile karşılaşmıştır. Medine'de yeni bir düzen kurmaya başlayan Hz. Peygamber Medine'nin savunulması başta olmak üzere birçok konuda Yahudileri kapsayan anlaşmalar ve hükümler tesis etmiştir. Hz. Peygamber, hainlik etmedikleri müddetçe Yahudilere iyi davranmış, dini yaşamlarında onla-

[93] Ayrıntılı bilgi için bkz. W. N. Arafat, "Medine Yahudileri ve Benî Kurayza Hikâyesi Üzerine Yeni Bakışlar", çev. Şaban Öz, İslâmî Araştırmalar Dergisi, c. XVII, sy. 2, s. 139-144;

[94] Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, s. 232; ayrıca bkz. Nuh Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 81-98.

[95] Mehmet Azimli "Benu Kurayza Kuşatması ve Sonucu Hakkında Bazı Düşünceler", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir 2008, sy. 2, s. 30-31.

rı özgür bırakmasının yanında gerek ekonomik anlamda gerekse sosyal anlamda onlara bir baskı uygulamamıştır. Yahudiler, Müslümanların hicretten sonra gittikçe güçlenmeleri sonucunda Medine'deki üstünlüklerini Müslümanlara kaptırmanın etkisi ile zamanla Hz. Peygamber'e düşmanlıklarını ortaya çıkarmaya başlamışlardır. Hz. Peygamber ile yaptıkları anlaşmalara sadık kalmayan Yahudiler, Müslümanlara düşmanlık etmenin yanında Müslümanlara düşman olan Mekke müşrikleri ile ittifak yapmaktan da kaçınmamışlardır. Yaptıkları düşmanca faaliyetler sebebiyle bu üç kabileden ilk olarak Benî Kaynuka, daha sonra Benî Nadîr Medine'den sürgün edilmiştir. Müslümanlar ile yapılan anlaşmaya bir müddet sadık kalan Benî Kurayza ise gerçek yüzünü Hendek Savaşında ortaya koymuş, Müslümanlara ihanet ederek İslâm ordusunun zor durumda kalmasına neden olmuştur. Hz. Peygamber'in harp stratejisi gereği Müşrikler ile Kurayza Yahudilerinin arasını açma teşebbüsü başarıyla sonuçlanarak müşrik ordusunun Medine önlerinden çekilmesiyle Hz. Peygamber Benî Kurayza Yahudileri üzerine yönelmiştir. Kurayza kuşatması, Yahudilerin seçecekleri bir hakemin hükmüyle teslim olma kararıyla sona ermiştir. Hakem tayin edilen Sa'd b. Muâz, sürgün cezasına çarptırılan Benî Kaynuka ve Benî Nadîr'in aksine, yaptıkları ihanetin büyüklüğü sebebiyle Benî Kurayza Yahudileri hakkında erkeklerinin infaz, kadın ve çocukların esir edilmesi hükmünü vermiştir. Hz. Peygamber'in Benî Kaynuka ve Benî Nadîr Yahudilerine af ve hoşgörü göstermesine rağmen onlar Hendek kuşatmasını organize etmişlerdi. Böyle bir durumda bu iki kabileye gösterilen af ve hoşgörünün Benî Kurayza'ya gösterilmesi durumunda daha büyük tehlikelerle karşı karşıya kalınması ihtimal dâhilinde idi. Durumun önemi binaen Kurayza Yahudileri, sürgün edilen Benî Kaynuka ve Benî Nadîr kabilelerinin aksine yaptıkları ihanetin cezasını kendi şeriatlarında olan bir hükme göre çekmek durumunda kalmışlar, bundan dolayı herhangi bir itirazda bulunamayarak verilen hükme razı olmuşlardır.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm

Akgündüz, Ahmet, "Hakem", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997.

Algül, Hüseyin, "Evs", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995.

Arslantaş, Nuh, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudileri*, Kuramer Yay., İstanbul 2016.

- Arslantaş, Nuh, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, İz Yay. İstanbul 2011.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1990.
- Atçeken, İsmail Hakkı, "Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet'te Yahudiler", *İstem Dergisi*, "Asr-ı Saâdet" Özel Sayısı, Konya 2004.
- Avcı, Câsim, "Benî Kurayza", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002.
- Azimli, Mehmet, "*Benu Kurayza Kuşatması ve Sonucu Hakkında Bazı Düşünceler*", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir 2008.
- Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, (thk. Abdülkâdir Muhammed Ali), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk- Muhibbüddîn el-Hatîb- Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Matba'atü's-Selefiyye, Kahire h. 1400.
- Brockelmann, Carl, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1964.
- Cevâd Ali, *el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1970.
- Diyarbakırî, Kâdı Hüseyin b. Muhammed, *Târîhu'l-hamîs*, thk. Abdullâh Muhammed Halîlî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, Ankara 2004.
- Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, (çev. Nazire Erinç Yurter) Beyan Yayınları, İstanbul 2012.
- Hodgson, Marshall G. S., *İslâmın Serüveni*, çev. İzzet Akyol vd., İz Yayıncılık, İstanbul 1993.
- İbn Ebî Şeybe, Ebûbekir Abdullah, *Kitâbü'l-Meğazî*, thk. Abdülaziz b. İbrahim, Dârü İsbîliyye, Riyad 1999.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen İzzeddîn, *el-Kâmil fî't-Târih*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1987
- İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mizyadî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, thk. Saîd Kerim, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n- Nebeviyye*, thk. Muhammed Fehmî- Hayri Sa'îd), Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire 2003.

- İbnü'l-Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. Mahmûd Ömer ed- Dimyâdî), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2011.
- İbnü'l-Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (thk. Abdullah Abdülmuhşîn et-Türkî), Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsât, Riyad 1418.
- İbnü'l-Kesîr, Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1986.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001.
- Kitab-ı Mukaddes*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1972.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l- Kur'ân*, ter. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul 2002.
- Köksal, Mustafa Asım, *H. Muhammed ve İslâmiyet*, Şamil Yayınları, İstanbul 1995.
- Lewis, Bernard, *İslâm Dünyasında Yahudiler*, çev. Bahadır Sina Şeker, İmge Yayınları, Ankara 1996.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Ali, *İmtâ'u'l-esmâ bimâ li'n-nebiyyimine'l-Ahvâl ve'l- emvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*, thk. Muhammed Abdülhamîd en- Nemisî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Haccac b. Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Yahya İsmail, Dârü'l- Vefâ, İskenderiye 1998.
- Özkuyumcu, Nadir, "Benî Nadîr", *DİA*, İstanbul, 2007.
- Tabbâra, Afif Abdülfettâh, *el-Yehûd fi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, Beyrut 1986.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ali Beyzâvî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2012.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu'l-Kebîr*, thk. BeşşârAvvâd, Dârü'l- Ğarbü'l-İslâmî, Beyrut 1996.
- Vâkîdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'l-Meğâzî*, thk. Muhammed Abdülkâdir- Ahmed Atâ, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- Welfenson, Ebu Zaib İsrail, *Târîhü'l-Yehûd fi bilâdi'l-Arab fi'l-câhiliyye ve sad-ri'l- İslâm*, Mısır 1927.

*Özcan Hıdır, İnsan Yayınları, 2019 (2. Baskı)
İstanbul, 495 sayfa.*

Batı'da Hz. Muhammed İmaji

KİTAP TANITIMI

ALİ TEKKOYUN
ARŞ. GÖR.
DOKUZ EYLÜL Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ

B

atı'nın İslam'a ve özellikle Avrupa'da yaşayan Müslümanlara yönelik yaklaşımına dair çeşitli eserler kaleme alan Sayın Prof. Dr. Özcan Hıdır'ın *Batı'da Hz. Muhammed İmajı* adlı son çalışması dokuz ana bölümden oluşmaktadır.

Kitabın “Batı'da İslam ve Hz. Peygamber Algısı Üzerine Genel Bakış” adlı birinci bölümünde Prof. Dr. Özcan Hıdır, ilk olarak Batı'nın İslam'a ve Hz. Peygamber'e yönelik tasavvurunun tarihten günümüze kadar uzanan izlerini sürmektedir. Batı'nın İslam ile karşılaşmasından itibaren başlayan karşılıklı bir etkileşimin yanı sıra, zamanla ortaya çıkan çatışma ve rekabetten söz etmekte ve “Ortaçağ'dan bu yana siyasi ve ideolojik sâiklerin de yardımıyla, İslam'ı, Hz. Peygamber'i ve Müslümanları 'barbar', 'şiddet yanlısı/savaşçı', 'şehvetperest', 'pagan' ve 'heretik' olarak niteleyen 'sapkın' bir yargı oluştuğunu” dile getirmektedir (s. 29). Bu noktada, mezkur yaklaşımların sadece, Hıristiyan topraklarının İslam fetihleriyle ele geçirilmesinden dolayı Batılıların buna sadece düşmanca reaksiyon göstermeleriyle açıklanamayacağını ifade etmektedir. Akabinde “*dönemin din ve bilim adamlarının İslam dini hakkında sapkın ve tahrif edilmiş din; Hz. Peygamber'in de heretik biri olduğu imajını inceliklerle işlediklerini*” (s. 30) belirten Hıdır, İslam'ın zuhurundan itibaren Orta Çağ boyunca Batı dünyasının en temel sorununun, “*ilk elden kaynaklara dayalı, güvenilir bilgilerden mahrum olmalarından*” kaynaklandığını vurgulamaktadır. Ancak, devam eden pasajlarda Hıdır'ın sunduğu kaynak ve anekdotlardan, meselenin gerçekte “güvenilir kaynak/bilgi” sorunu olmadığı; asıl meselenin kendi inancından başka ‘hak din’ tanımayan kilisenin, yine ilahi ve hak din iddiasıyla ortaya çıkan,

bununla da yetinmeyip hâkim olduğu coğrafyalarda yaşayan insanları ve toprakları kiliseden kopartan İslâm'ı bir "rakip" olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu manada kilisenin tutumunu, elbette reaksiyoner bir tavır olarak okumak mümkündür. Aynı şekilde, Hıdır'ın zikrettiği karşılıklı etkileşimin ilk tezahürü olarak, kroniklere bakıldığında özellikle din adamlarının bu 'nev-zuhûr' dine dair yaklaşımlarının olumsuz ve dinî terminolojiden beslenen kavramlarla (şeytan, şeytanın oğlu, deccal vb.) net bir şekilde ifade edildiği görülmektedir. Bu, mevcut olanın (kilisenin) yeni olana (İslam'a) karşı hâkimiyet alanını (gerek toprak gerekse inananlar/müntesipler yönüyle) koruma dürtüsünün bir yansıması olsa gerektir. Benzer şekilde, İslam coğrafyasında bulunan Hıristiyan din adamlarının/seyyahların kaleme aldıkları, İslam'a ve Hz. Muhammed'e ağır ithamlar sarf ettikleri, Hıdır'ın da kaynak olarak kullandığı, Di Cesari'nin *The Pseudo-Historical Image of the Prophet Muhammad in Medieval Latin Literature* adlı eserde de müşahede edileceği gibi, İslam'ın ilk yıllarına tekabül eden metinlerde görülmektedir. Dolayısıyla İslam'ın ortaya çıktığı ilk dönemlerde genelde İslam'a, özelde Hz. Muhammed'e yönelik itham ve hakaretler, kilisenin savunmacı, koruyucu ve korkutucu dili olarak görmek mümkündür. Bir başka ifadeyle, nerede durup, nereden baktığımızla izah edilebilir bir durum söz konusudur. Fakat asıl olan, Hıdır'ın da ısrarla üzerinde durduğu gibi, anlama çabası ve ilmî anlayış, bize nesnel bakmayı, olanı olduğu gibi tespit etmeyi telkin edecektir. Zira bu tür problemlerin sadece bu yöntemle doğru teşhis edilerek analiz edilebileceği kanaatindeyiz.

Müellif, öncelikle kitabın başlığında yer alan *Batı* ve *İmaj* kavramları üzerinde durmaktadır. Hıdır, sadece coğrafi bir tanımdan ziyade "belirli bir zihniyeti, dünya görüşünü, tarih ve medeniyet anlayışını" ifade eden ve "Yahudi-Hıristiyan, Roma-Yunan ve hümanist bir temelde şekillenen" bir kültür ve siyasetin adı haline gelen Batı'nın (s. 41), "öteki" olarak gördüğü "Doğu"nun, zuhurundan sonra "rakip/düşman" olarak algılamaya başladığı İslam'a ve onun peygamberi Hz. Muhammed'e (s. 41) dair imajını/algısını ortaya koymaya çalışmaktadır. Nitekim "bir nesnenin veya objenin gerçeğinden farklı olarak algılanması" (s. 42) olan bu imaj, Hz. Peygamber'in gerçekliğini değil, görünüşünü, daha açık ifadeyle "onu farklı bir şekilde göstermek, farklı normlara dökmek, esas alınan malzemeyi çarpıtmak ve anlam kaymaları oluşturmak" (s. 42) yoluyla yanlış bir peygamber tasavvuru inşâ anlamına gelmektedir. Bu minvalde Hıdır, henüz M. VIII. yüzyılın ortalarında Hz. Muhammed'e yüklenen

“sahte peygamber” imajının, bir sürecin sonunda günümüzde “şiddet yanlısı”, “terörist” ve “şehvet düşkünü/pedofil” imajına dönüştüğünü dile getirmektedir (s. 42). Bu düşünceden hareketle yazar, Müslümanların üzerine düşen en önemli görevlerden birinin, Hz. Peygamber’i Batı insanına doğru bir şekilde anlatmak olduğunu belirtmektedir. Yazar, her ne kadar yaptığı analizlerle özellikle “Batı” kavramının mahiyeti ve kapsamı hakkında bir tanım ortaya koymuş olsa da kitabın tamamına yansıyan bir kavram kargaşası da gözden kaçmamaktadır. Elbette bu kavram kargaşası, haklı olarak, “Batı” kavramının, hem coğrafi (Kıta Avrupası), hem zihnî (zaman içinde Rasyonalist, Pozitivist, Reformist ve diğer akımların beşiği olması), hem de dinî (mensubiyet ve inkâr bakımından yahut Hristiyanlık içindeki mezhep farklılıkları bakımından) yönlerini haiz olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, tarihî düzlem nazarından bakıldığında, İslam’ın zuhur ettiği dönem için Batı kavramını kullanmanın, Hıdır’ın kastını tam olarak karşılamadığını söyleyebiliriz. Bu dönem için, Batı kavramının yerine “Kilise ve/veya Hristiyan dünyası” tabirini kullanmak kanatimizce daha isabetli olacaktır. Ayrıca “Batılı” tanımlamasının, tek tipleştirici bir duruma yol açabilme tehlikesini de göz ardı etmemek gerekir ki bize göre, Kıta Avrupasının İslam’ın zuhurundan günümüze kadar geçirdiği zihnî, fikrî ve dinî seyir buna izin vermeyecektir.

İkinci bölümde “Batı’da Hz. Peygamber’e Yönelik Metodolojik Yaklaşımlar”ı ele alan Hıdır, ilk olarak Batılı yazarların Siret kaynaklarına yaklaşımlarını irdelemektedir. Genelde İslam’ın birincil kaynaklarına dair Batılı araştırmacıların “şüpheli” bir tavır takındıklarının altını çizen yazara göre; John Edward Wansbrough, Uri Rubin, David Samuel Margoliouth ve Patricia Crone gibi bazı *Rasyonel/Analitik* metodun temsilcisi Revizyonist oryantalistler, bir taraftan kaynakları sahipsiz görmezlerken (s.50), diğer taraftan söz konusu kaynaklarda yer alana tarihsel rivayetleri ve malumatı, İslam ve Hz. Muhammed aleyhine kullanmaktan da geri durmamaktadırlar. Bu grubun temsilcileri olan oryantalistler için söz konusu ilk kaynaklar, gerçekliği olmayan ya da var olan bazı gerçeklerin üzerine inşa edilen kurguların neticesinde ortaya çıkmışlardır.

Ardından Revizyonistlere karşı bir tavır olarak gelişen *Gelenekselci/Tradisyonalist* gruptan söz eden yazar, mevcut kaynaklarda aktarılan bilgilerden hareketle bir Hz. Muhammed algısı ortaya koymaya çalışan bu metodun, “bilimsellikten uzak/dogmatik” bir anlayış ortaya koyması sebebiyle revizyonistler tarafından tenkit edildiğinin altını çizmektedir (s. 51). Bu arada yazarın, René Guénon, Frithjof Schoun, Toshihiko Izutsu

ile Müslüman müelliflerden Martin Lings ve Seyyid Hüseyin Nasr gibi isimleri de bu gelenekselci yaklaşımın altında zikrettiğine işaret etmek gerekir. Bunlara karşılık, var olan bir fenomenin kendi içinde değerlendirilmesini esas alan ve Josef van Ess gibi oryantalistlerin temsil ettiği fenomenolojik yaklaşım, revizyonistlerin metodlarına ciddi eleştiriler getirmektedir (s. 52).

Bu izahlardan sonra Batılı araştırmacıların “skeptik/tarihî tenkit” yöntemiyle, Müslümanların “ontolojik-epistemolojik” bakış açıları arasında derin farklar olduğunu ifade eden Hıdır, Müslüman araştırmacıların özellikle sîret disiplinine yaklaşımları noktasında bir metot eksikliğinin bulunduğu dikkat çeker. Bu arada yazarın kendi ifadelerinde göze çarpan “Müslüman âlim ve araştırmacıları” ve “İslam dünyası” tarafından “sîret denildiğinde akla genelde savaşlar gelmiş, sadece kronolojik sıralamayla analizden yoksun olarak vakalar nakledilmiştir” (s. 53) şeklindeki sözleri, zaman ve dönem noktasından izaha muhtaçtır. Zira, genel bir ifade tarzı olarak kullandığı “Müslüman âlim ve araştırmacılar” tarafından ve “İslam dünyası”nda, çağdaş tarih anlayışlarının her daim zemin bulduğunu gözlemlemek mümkündür. Sadece günümüzde ve Türkiye’de Siyer araştırmacılarının yazıp çizdiklerine ve konuştuklarına bakılsa, durumun öyle olmadığı vuzuha kavuşacaktır. Bu bağlamda müstakil Siyer metodolojisi çalışmaları ile Siyer anlatımında hem Kur’an ve Hadis merkezli hem de eleştirel yaklaşımla eserler kaleme alan birçok isim hem ülkemizden hem de İslam dünyası içerisinde zikredilebilir. Muhtemelen müellif, Hadis disiplini alanında yoğunlaşması nedeniyle, genelde İslam Tarihi özelde ise Siyer alanında yapılan yeni bazı önemli çalışmaları gözden kaçırmış olabilir. Ne var ki, Hıdır’ın Siyer metodolojisi konusundan önce belki de asıl üzerinde durması gereken noktalardan biri, İslam dünyasında son zamanlarda kendini daha yoğun bir şekilde hissettiren mahalle baskısı ve oto-sansür mekanizmasının varlığı olmalıdır. Zaman zaman yazarın, haklı olarak eserinde şikayet ettiği hurafeci/masalıcı/efsanevî tarih anlatısı ve anlayışını, geleneksel dairenin merkezine yerleştiren bir zihniyetin müntesipleri/temsilcileri, “günümüz çağdaş tarih anlayışları”nı esas alan metodolojileri neredeyse yok saymakta; bu metotları uygulayan ve geliştirmeye çalışan âlim ve araştırmacıları tenkit ötesi derecede ve hak etmedikleri sıfatlarla etiketlemekte ve baskılamaktadır. Maalesef, bu durum müellifin de eksikliğini vurguladığı çağdaş Siyer metodolojilerinin ve sahih bir Hz. Peygamber portresinin ortaya konulmasına engel teşkil etmektedir. Diğer yandan, Hıdır’ın inter-disipliner çalışmaların

eksikliği ve gerekliliği noktasındaki yerli tespitine (s. 55) ise katılmamak mümkün değildir.

“Tarihte Batılı Yazarların Hz. Peygamber’e Bakışındaki Değişim Dönemleri” başlıklı üçüncü bölümde yazar, *Bilgisizlik ve İnkâr Dönemi* olarak adlandırdığı İslam’ın zuhurundan itibaren özellikle M. XII. yüzyıl öncesi dönemin, İslam’a ve Hz. Muhammed’e yönelik imajını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunu yaparken yazar; İslam ve Hz. Peygamber hakkında birincil kaynakların kullanılmadığı, İslam’ın Hıristiyanlık’tan kopmuş sapkın bir mezhep kabul edildiği ve hatta bu minvalde kara propogandasının yapıldığı, yine Hz. Muhammed’in benzer şekilde heretik olarak nitelendirildiği ve hakarete varan birçok olumsuz sıfatlarla anıldığı bu dönemin, M. XII. yüzyılda Kur’ân-ı Kerim’in Latince’ye çevrilmesine dek sürdüğüne işaret etmektedir. Ardından, tercüme sonrası süreçte İslam’a yaklaşımda kısmi de olsa müspet izlere rastlandığını kaydetmekte; bu anlamda öne çıkan William of Malmesbury, Freising of Otto ve Kardinal Nicolas de Cusa gibi isimleri zikretmektedir.

Akabinde “*Reformasyon ve Aydınlanma Döneminde Hz. Peygamber İmajı*”-nı ele alan Hıdır, Kıta Avrupası’nda etkili olmaya başlayan ve özellikle entelektüel çevrelerde yayılmaya başlayan kilise ve kilisenin otoritesine karşı gelişen duruşun, İslam’a ve dolayısıyla İslam Peygamberi’ne olan bakışı, önceki dönemlere nispetle daha olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir. Bu dönemde İslam’a bakışın temelinde siyasi etkenlerin ağırlık kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira İslam’ın, *Türklerin dini*; Kur’ân’ın, *Türklerin Kitabı* ve Hz. Muhammed’in, *Türklerin Peygamberi* olduğuna dair algı, Osmanlı İmparatorluğu’nun Kıta Avrupası ile cereyan eden siyasi münasebetlerinin bir sonucudur. Sözü edilen Reformasyon ve Aydınlanma sürecinde başta siyaset, felsefe, edebiyat olmak üzere farklı alanlarda kalem oyantın yazar ve düşünürlerin isimlerini zikreden yazar, bu dönemde özellikle eserleri entelektüel çevrelerde itibar gören İbn Sinâ, İbn Rüşd, Gazâli gibi Müslüman âlimlerin etkisiyle, İslam’a ve Hz. Muhammed’e dair algılarda önemli değişimlerin kaydedildiğini çeşitli örneklerle okuyucuya sunmaktadır. Buna rağmen, Hz. Muhammed’in peygamberliği konusunda Yuhanna ed-Dımeşki’nin *sahte peygamber* söyleminin nesilden nesile tevarüs ettiği hususunu ısrarla vurgulayan müellif, ortaya çıkan olumlu düşüncelerin Hz. Muhammed’in şahsiyetinde yoğunlaştığının altını çizmektedir.

Yazar, bundan sonra “*Oryantalistik Dönem*” olarak adlandırdığı M. XIX. yüzyıldan 1950 yılına kadar olan süreçte Hz. Peygamber ve İslam’a dair yazılar kaleme alan oryantalistlerin eserlerine değinmekte, geçmişten tevarüs edilen olumsuz düşünce ve görüşlerin aynen devam ettiğini; ancak bu süreçte William Montgomery Watt, David Samuel Margoliouth gibi oryantalistlerin, nispeten ciddi anlamda olumlu görüş serdeden eserler yazdıklarını ifade etmektedir. Ne var ki, bu dönemde George Sale, Rahip Pfender, Sir William Muir gibi şarkiyatçılar eliyle, Kur’ân’ın Hz. Muhammed tarafından telif edilen ve/veya önceki kutsal eserlerden derlemiş bir kitap olduğu iddiası, İslam’ın orijinalliği meselesine doğru evrilmiştir. Bu dönemin karakteristik özelliği, İslam’a ve Hz. Muhammed’e yaklaşımın bilimsel metodlar üzerine inşa edilmesidir. Bu bağlamda İslam’ın *Muhammedîlik/Muhammedanizm* olarak adlandırılması da bu yaklaşım tarzının bir ürünüdür. Ayrıca bu dönemde, Hz. Muhammed’in “getirdiği mesajın, dönemin dinî ve sosyo-kültürel atmosferinden etkilenerek oluşturulduğu” (s. 111) meselesi üzerine kurgulanması, her ne kadar Hıdır kavramsal olarak açıkça zikretmese de, *tarihselci yaklaşımın* neşet ettiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Bu dönemde, Müslümanların topraklarının başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerce sömürülmesi ve işgal edilmesi, bu bölgelerde oryantalist faaliyetlerin doğal olarak artmasına yol açmıştır. Bu hususta zikredilmesi gereken bölgelerin başında, İngilizler adına sömürü faaliyetlerinin yoğunlaştığı Hint Alt Kıtası gelmektedir. Nitekim yazar, bu ve benzer sömürge bölgelerinde gerçekleştirilen oryantalist faaliyetlerin literatürün zenginleşmesinde ciddi manada etkili olduğunu ifade etmektedir.

Daha sonra 1950 *Sonrası Döneme* sözü getiren yazar, bilgi ve iletişim kaynaklarının çoğalarak yaygınlaştığı ve günümüze kadar sürdürülebilecek bu dönemin, Sir Richard William Southern’in ifadesiyle “gelecek hakkında perspektif sunma dönemi” olarak da adlandırılabileceğini dile getirmektedir (s. 123). Soğuk Savaş dönemine vurgu yapan müellif, İslam’a yaklaşımda sosyo-politik gelişmelerin etkisine değinmektedir. Maxime Rodinson’un 1961 tarihli *Mahomet* adlı eseri, Hz. Muhammed’in hayatını sosyalist gözle okuyan bir çalışma olarak kayda geçerken; Hıdır, yine İslam dünyası içerisinde Ali Şeriatî ve Mustafa Sibaî gibi düşünürlerin de benzer yaklaşımla eserler verdiğini belirtmektedir. Yazara göre bu dönemin en bariz özelliği, Batı’da yaşayan Muhammed Hamidullah, Muhammed Esed, Seyyid Hüseyin Nasr, Martin Lings ve Taha Ramadan

gibi Müslüman âlimlerin Hz. Peygamber'e dair çalışmalarını Batı dillerinde yayımlamalarıdır.

Son olarak *Tarihte Yahudilik-Hristiyanlık ile İslam Arasındaki Temel Tartışma Konusu Olarak Hz. Peygamber* alt başlığı ile Hz. Muhammed algısının dinî temellerine temas eden Hıdır, özellikle Hristiyanlar tarafından Hz. Peygamber'in Hz. İsa ile mukayese edilerek değerlendirilmeye çalışıldığına işaret etmektedir. Nitekim böyle bir mukayese, Hz. İsa'ya yüklenen ilahi şahsiyet ve ona atfedilen mucizeleri ile Hz. Muhammed'in beşeriliği ve mucizesinin olmayışının karşılaştırması anlamına gelmektedir. Mamafih, özellikle Mutezili âlimler tarafından hazırlanan Hristiyanlığa reddiyelerin ehemmiyeti üzerinde duran ve İslam'ın Hristiyanlara anlatılması konusunda bunların büyük katkıları sunduğunu belirten Hıdır, buna mukabil Hristiyanların Hz. İsa'nın şahsiyetinden ve mucizelerinden hareketle Hz. Muhammed'in peygamberliğinin mümkün olmadığını savunduklarını; bu iddianın temelinde ise günümüze kadar ulaşan Hz. Muhammed'in peygamber olmadığı fikrinin yattığını belirtmektedir.

Bu noktada, ilgili bölüm de dâhil olmak üzere, göze çarpan bazı hususlara temas etmek istiyoruz. Müellif, ısrarla Hristiyanların İslam'a ve Hz. Peygamber'e dair bilgi eksikliği olduğunu; M. XII. yüzyılda ilk Kur'ân tercümesiyle ilk el kaynaklara ulaşıldığını; o döneme kadar "bilinçli cehalet" içinde olmayı tercih ettiklerini vurgulamaktadır. Ancak, İslam'ın zuhur ettiği dönemden itibaren cereyan eden tarihî olayların seyrine ve yine yazarın ifadelerine bakarak durumun farklı olduğu görülebilir. Hristiyanların İslam ile karşılaşmalarının (müspet ya da menfi) Hz. Peygamber devrine tekabül ettiği aşikârdır. Nitekim Hz. Peygamber'in Arap yarımadası dışında hüküm süren devlet başkanlarına yazdığı davet mektuplarından bahisle, ilk temasların diplomatik yollarla kurulduğunu ifade edebiliriz. Ayrıca Mûte ve Tebük gazveleriyle Hz. Peygamber dönemine tekabül eden karşılaşmaları zikredebiliriz. Râşid Halifeler ve Emeviler dönemleri ile Abbasilerin ilk yıllarında bu karşılaşmanın hem diplomatik yollarla hem de askerî mücadeleler şeklinde sürdüğü malumdur. Aynı zamanda, Avrupa Kıtası topraklarında M. VIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren varlık bulmaya ve hâkimiyet alanını genişletmeye başlayan Endülüs Emevilerini de bu karşılaşma içinde değerlendirmemiz gerekir. Bütün bunları birlikte değerlendirdiğimiz zaman, meselelerin sadece ilk el kaynaklar olmadığını söylemek mümkündür. Kaldı ki, özellikle Abbasilerin ilk dönemlerinde, Mutezile âlimleri ile Hristiyan

din adamları arasında yürütülen tartışma meclisleri de meselenin salt kaynak temelli olmadığına işaret etse gerektir.

Kendi hâkimiyet alanını tehdit eden, hatta ele geçiren Müslümanlara karşı, kiliseyi ve kilisenin tavrını merkeze almadan yapılacak her okuma, Batı'daki Hz. Muhammed imajının doğru anlaşılmasının önünde engel teşkil edecektir. Zira Orta Çağ dönemi siyasetinin din merkezli olduğunu, devletlerin siyasetini, iş ve ilişkilerini dinî otoriteyi esas alarak şekillendirdiğini, hatta hukuk, ekonomi, edebiyat, sanat gibi hemen her alanda dinin en belirleyici unsur olduğunu görmeksizin yapılacak yorumlar, elbette eksik kalacaktır. Dolayısıyla, İslam'ın zuhur ve intişar ettiği dönem itibariyle Hristiyan dünyasının kendisine rakip/düşman olarak gördüğü bu yeni harekete yaklaşımı, "ben-merkezli" olmak üzere kimi zaman kendini savunmacı, kimi zaman saldırgan yüzüyle ortaya çıkmıştır. Elbette Hıdır'ın haklı olarak ısrarla üzerinde durduğu olumsuz imajın nesiller boyunca tevarüs etmiş olması meselesi, bazı istisnalar dışında kuşkusuz bir hakikattir. Kanaatimiz odur ki, özellikle "sahte peygamber" algısı, ortak bir söylem olarak tek bir kaynağı/odağı işaret etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'e yöneltilen diğer ithamlara da bakılacak olursa, bunların hemen hepsinin dinî altyapısı olan söylemler olduğu görülecektir. Burada şunu ifade etmek gerekir ki, eleştiri olarak ortaya koyduğumuz ifadelerden, Hıdır'ın bunları eserinde tamamen görmezden geldiği anlamı çıkarılmamalı, bilakis bunları merkeze taşımadığı ve asli unsur olarak masaya yatırmadığı anlaşılmalıdır.

Yazar, dördüncü bölümde "Orta Çağ Dönemi Batı'da Hz. Peygamber'e Dair Temel Bilgi Kaynakları"nı ele almaktadır. Çoğunluğunun Hristiyanlığa mensup ve nüfuz alanı geniş olan müelliflerin eserlerini incelediğini belirten Hıdır, "Hz. Peygamber imajının, biçim ve söylemdeki bazı değişikliklerle birbirini nasıl etkilediği, tekrar edip günümüze aktararak 'süreklilik' arzettiğini" (s. 143) ortaya koymaya çalışmaktadır. İslam'a ve Hz. Peygamber'e atıf yapılan eserlere bakıldığında en erken tarih olarak M. 620 yılına tekabül eden Stephanus Alexandrinus'un eserindeki "kendilerini peygamber ilan eden sahte peygamber"lerden olabileceği (s. 144) ifadesi, Hristiyan dünyası tarafından Hz. Muhammed'e atfedilen imajın belki de ilk işareti kabul edilebilir. Yazar, M. VII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren XVIII. yüzyıla kadar ağırlıklı olarak kilise ile doğrudan bağlantılı din adamları, seyyah ve edebiyatçıların kaleme aldıkları yaklaşık altmış kadar esere değinmektedir. Eserlere bakıldığında dikkati çeken husus olarak; her çağın ruhunu yansıtan bir İslam ve Hz. Peygamber imajın-

dan söz etmek mümkündür. Kilisenin baskıcı ve otoriter dönemlerinde Hz. Muhammed'e hem şahsiyeti hem de nübüvveti üzerinden insafsızca ve oldukça ağır ifadeler sarf ederken; Aydınlanma ve Reformasyon dönemleri ve sonrasında şahsiyetinin kimi zaman övüldüğü, nübüvvetinin ise "acaba/ama" gibi ifadelerle olumsuzlandığı müşahede edilmektedir. Dikkate değer bir başka önemli nokta, M. 818 yılında ölen Thephanes the Confessor'un *Chronographie* adlı kroniğindeki M. 622 yılına ait olayları anlattığı bölümde, Hz. Peygamber'in vefatına değinmesi ve bununla ilgili çok tafsilatlı bilgiler vermesidir (s. 163). Bu, yukarıda da temas ettiğimiz üzere, bilgi eksikliğinden değil; bilinçli bir bilgi kirliliğinden kaynaklansa gerektir.

Beşinci bölüm olan "Batı'da Hz. Peygamber İmajında Öne Çık(arıl)an Başlıca Tipolojiler" başlığı altında Hz. Muhammed'e isnad edilen çoğunluğu olumsuz tipolojilere değinen Hıdır, "vahiy, Hz. Peygamber'in samimiyeti ve güvenilirliği, ölüm ve âhiret, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi diğer dinlerin Hz. Peygamber üzerindeki sözde etkisi, Hz. Peygamber'in yasama gücü yahut şâri' (kanun koyucu) olma vasfı, askerî dehası yahut mistik eğilimleri, marazî durumu ve şehveti" (s. 211) gibi konuların bu tipolojilerin kaynağı olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber'e yönelik nitelermelere bakıldığında çağın ruhuna uygun düşen ve bölgesel tecrübelerin bir sonucu olarak olumsuzlukların Hz. Muhammed'e yamanmaya çalışıldığı görülecektir. Nitekim İslam'ın zuhuruna tekabül eden Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde bu nitelermeler yoğun olarak, deccâl, sahte peygamber, anti-christ gibi dinî temelli iken, Reformasyon ve Fransız ihtilali sonrasında şehvet düşkünü, daha çağdaş zamanlarda ise pedofili olarak kendini göstermektedir. Diğer taraftan Ortaçağ-Latin döneminde Hz. Peygamber'e Sarazenlerin lideri denilmesi, yine ilk dönemlerde şiddet yanlısı bir peygamber olarak adlandırılması bu minvalde örneklerdir. Hıdır, ayrıca bu tipolojilerin oluşmasında Kitabı Mukaddes'teki eskatolojik-apokaliptik tevillerin rolüne de temas etmektedir.

"Hz. Peygamber İmajındaki En Temel İddia: 'Geçmiş Din ve Kültürlerin Hz. Peygamber Üzerindeki Etkisi'" başlığıyla eserin altıncı bölümünde müellif, İslam'ın orijinalliği ve Kur'an'ın Hz. Muhammed'in telifi olduğu fikri ve iddiası üzerinden yöneltilen eleştirileri ve bunların kaynağını sorgulamaktadır. Orta Çağ yazarları ve oryantalistlerce dile getirilen Hz. Muhammed'in içinde doğup büyüdüğü kültürel çevreden etkilendiği, böylece Yahudilik ve Hristiyanlığa ait öğretileri, Arap yarımadası ve Mekke'nin sosyo-kültürel ortamından edindiği tecrübeyle mezcederek, ortaya

Kur'an telifinin çıktığı iddiası, zamanla biraz daha yumuşamakla birlikte, hala gündemde yer bulmaktadır. Hıdır, Yahudi ve Hristiyan kültürünün etkisine dair iddialarını ortaya koyduktan sonra, bu hususta öne çıkan argümanları ve şahsiyetleri ele almaktadır. Nübüvvet öncesi bir tüccar olarak Şam'a yaptığı gibi seyahatler esnasında tanıştığı din adamlarından (özellikle Bahira ve Varaka bu minvalde sıklıkla zikredilmektedir) Yahudilik ve Hristiyanlığın öğretilerini öğrenerek bunları yeni din getirdiği iddiasıyla ilan ettiği, başlıca iddialardan biridir. Bu iki isim haricinde Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi dönemde ve Mekke-Medine coğrafyasında yaşayan çoğunluğu Hristiyan köleler olmak üzere, aralarında din adamları ve şairlerin de bulunduğu Hristiyan ve Yahudi şahsiyetlerden dinî bilgi ve tecrübeler edindiği de bazı oryantalistlerin dillerine doladıkları iddiaları arasındadır. Hıdır'a göre, bu mesnetsiz iddiaların temeli, yine Yuhanna ed-Dımeşki'ye (s. 295'te muhtemelen sehven Yahya ed-Dımeşki olarak geçmektedir) dayanmaktadır. Benzer bir diğer önemli iddia ise Haniflik üzerinden yürütülmektedir. Aloys Sprenger, William Meyer Bühl, Tor Andrea, Henri Lammens ve diğer bazı oryantalistler, Haniflik ile Hristiyanlık arasında bir bağ kurarak, Hz. Muhammed'in İslam'ı bu kültürden ürettiğine dair çeşitli tezler öne sürmüşlerdir. Bu iddiaların temellerini, savunucularını ve sıhhatini değerlendiren Hıdır, sonuç itibarıyla Hz. Peygamber'in dönemindeki bu ilişkilerin detaylarının dikkatli bir şekilde çalışılmaya muhtaç olduğu kaydını düşerek, oryantalistlerce dile getirilen Hz. Peygamber üzerindeki geçmiş din ve kültürlerin etkisinin objektiflikten uzak, abartılı ve artıniyetli olduğunu ifade etmektedir. Nitekim bu iddiaların pek çok çelişki içerdiğine işaret eden yazar, Hz. Peygamber'in Yahudi ve Hristiyanlarla yaptığı görüşmelerde onlara yönelik eleştirilerinin özgünlüğüne dikkat çekmektedir. Şu bir gerçektir ki, Hz. Peygamber, bir beşer olarak içinde yaşadığı çevre ve kültürleri muhakkak tanımış, İslam'a uygun olanları nübüvvet sonrası tasdik ederek devam ettirmiş; gayr-i İslami olanları terk etmiştir. Bununla birlikte kaynağı itibarıyla Allah'a dayanan hak dinlerin teori ve pratikte benzerlik içermeleri kaçınılmazdır. Zira İslam'ın temel iddialarından biri de muharref selef dinlerini ıslahıdır; yani önceki dinlerin doğrularını kabul ederken, tahrif edilmiş unsurlarını zaman, coğrafya, kültür, sosyal yapı vb. şartları da göz önünde bulundurarak tashih etmektir.

Kitabın yedinci bölümünde "XX. Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Batı'da Hz. Peygamber İmajı" nı ele alan Hıdır, ilk olarak 1950'lerden itibaren ağırlıklı olarak görülmeye başlayan Hz. Peygamber'e yönelik "olum-

lu-nispeten olumlu” imajı değerlendirmektedir. İlk dönemlerden itibaren Hz. Muhammed hakkında olumlu ifadeler kullanan isimlere değindikten sonra Hıdır, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle W. M. Watt başta olmak üzere, Norman Daniel, Kenneth Cragg, M. Rodinson ve Hans Küng gibi oryantalistlerin “yer yer objektif/insafı bir dil kullanmakla birlikte yer yer de son derece subjektif dille bazı görüşler” serdettiklerini ifade etmektedir (s. 358). Müteakiben yazar, Karen Amstrong, Martin Forward, Clinton Bennett, Douglas Kerr, Richard Henry Drummond gibi çağdaş oryantalistlerin Hz. Muhammed’e yönelik imajını ortaya koyan düşüncelerini paylaşmakta ve bunların Hz. Muhammed’i aslında bir peygamber olarak kabul ettiklerini belirtmektedir. Ancak Hıdır, burada önemli bir noktanın altını çizer; her ne kadar Hz. Muhammed’i peygamber olarak kabul eden oryantalistler olsa da, teolojik yaklaşım itibariyle onların peygamber telakkisi, İslam’ın peygamber telakkisinden farklılık arz etmektedir. Zira onlara göre Hz. İsa, son peygamber olduğu için, Hz. Muhammed de, tıpkı Protestanların Martin Luther’i niteledikleri gibi, bir aziz olarak kabul edilmelidir (s. 363). Hıdır’a göre bu olumlu yaklaşımın arkasında “İslam dünyası ve Müslümanlara yönelik ‘sömürge’ ve ‘misyonerlik’ gibi teo-politik bir amaç da bulunmaktadır” (s. 363).

Her ne kadar Hıdır, son dönemlerdeki olumlu-nispeten olumlu görüşlerin arttığını ifade etmekteyse de bu değişim-dönüşümün zihni serüvenini ortaya koymamakta; bununla birlikte onun, bu değişim-dönüşümün “sömürge” ve misyonerlik” amacını gölgelemek gibi bir ajanda taşıdığını ima ettiği anlaşılmaktadır. Kanaatimizce bu değişim-dönüşüm süreci müstakil olarak çalışılmaya muhtaç ise de, kısmen şunu söylemek mümkündür: Oryantalist olarak nitelenen isimler, kendilerini kilisenin baskısından, boyunduruğundan ne kadar azad ederler ve İslam’a ve Hz. Muhammed’e ne kadar objektif yaklaşırlarsa aynı derecede olumlu görüşler ortaya çıkmaktadır. Özellikle günümüzde bilgi ve belgenin kolay ulaşılabilir olması, bu süreci hızlandırmış, bu yöndeki görüşlerin artmasına imkan tanımıştır. Ama tabii ki, Hıdır’ın da belirttiği gibi, yüzyıllar boyunca oluşturulan negatif Hz. Muhammed algısını ortadan kaldırmak ve aşmak kolay olmamaktadır.

Nitekim Hıdır, olumlu görüş serdeden oryantalistlere temas ettikten sonra, tarihin tekerrürü meselesini gündeme getirerek olumsuz yaklaşım sürdüren isimler ile yakın tarihimizde ve günümüzde cereyan eden İslam karşıtı gelişmelere (Şeytan Ayetleri Kitabı, karikatür krizi, Papa 16. Benedict’in Regensburg konuşması gibi) değinmektedir.

“Genel Değerlendirme” olarak sunduğu sekizinci bölümde Hıdır, Batı'da İslam karşıtlığının niçin daha ziyade Hz. Muhammed üzerinden yapıldığını tartışmakta; teolojik nübüvvet anlayışı farklılığını belirterek Hz. Muhammed'in İslam'ın kurucusu olduğu algısından hareket edilerek Hz. Muhammed üzerinden İslam'ın hedef alındığını ifade etmektedir. Nitekim bu anlayışın bir tezahürü olarak daha ilk zamanlarda Hz Muhammed'in heretik/sapkın olduğu fikri yaygınlık kazanmıştır. Akabinde yazar, Hz. Muhammed'e yüklenen bu yanlı ve yanlış algının düzelmesi için neler yapılması gerektiğine dair bazı görüşler öne sürerken, bu önerileri arasında “sîret yazımı metodolojisi geliştirilmesi” (409-412) gerektiğine işaret ederek dokuz maddelik bir çerçeve çizmektedir. Bu konudaki değerlendirmeler, kanaatimizce, müstakil bir çalışmada ele alınması gerekmektedir.

Son olarak dokuzuncu bölümde “Tarihten Günümüze Batı'da Hz. Peygamber ile İlgili Çalışmalar” asırlara göre ve kronolojik olarak Kitaplar-Tezler, Makaleler-Kitap Bölümleri, Ansiklopedi Maddeleri ve Batı'da Müslümanlarca Yazılan Sîret Eserleri ile Hz. Peygamber Hakkında Batılı Araştırmalara Dair Müslümanların Bazı Çalışmaları şeklinde dört başlık altında okuyucu için listelenmiştir. Bu literatür bilgisine yer verilmesi, alanda çalışan/çalışacak araştırmacılara kaynaklık etmesi bakımından takdire şayandır.

Son söz olarak Hıdır'ın emek mahsulü çalışması, Batı'da Hz. Muhammed imajını ortaya koyma noktasında okuyucusuna büyük katkı sağlayacağını belirtmek samimi düşüncemizdir. Bu imajın oluşmasında geçirdiği tarihî serüveni takip etmek amacıyla İslam'ın zuhurundan günümüze kadar tüm aşamaları ele alma cesareti ve ciddiyetini taşıyan bu çalışma, literatür bakımından okuyucuya ve bu konuda çalışma yapan/yapacak araştırmacılara rehberlik yapacak düzeydedir. Bununla birlikte, ağırlıklı olarak sîret çalışmalarına vurgu yapıldığı halde, özellikle ülkemizdeki çağdaş sîret çalışmalarına başvurulmamış olması câlib-i dikkattir. Ayrıca, yukarıda kısmen işaret ettiğimiz üzere, eserde tarihçilik nosyonu yetersizliğini ima eden yerler de gözden kaçmamaktadır. Bu arada okuyucunun zihninde, oryantalistlerin Hz. Peygamber ve İslam algısına yönelik imajın tarihî serencamının değişim-dönüşüm evrelerinin sınırının çizilmesine ilişkin en azından bir deneme/öneri sunulmasına dair bir beklentinin oluştuğunu burada ifade etmek durumundayız. Kitabın, kimi basit kelime/isim hatalarının yanında, dipnot ve kaynakça ilişkisi bağlamında eksiklikleri bakımından dikkatli bir gözle yeniden redakte

edilmeye ihtiyaç duyduğu izahtan varestedir. Bütün bunlara rağmen, bu hacimli çalışmanın ehemmiyeti, kıymeti, muhtevası, kullanılan kaynakların niteliği ve niceliği cihetinden takdir edilmesinin lüzumu emeğe saygının ve kadirşinaslığın gereğidir.

VEFEYÂT

ASRİ ÇUBUKÇU BEY HOCAM

MUSTAFA AĞIRMAN
PROF. DR.
ATATÜRK Ü. İLAHİYAT FAK.

1 964 yılından beri tanıdığım Prof. Dr. Asri Çubukçu hocam, 21 Mayıs 2019 Salı günü vefat etti. Hocamızı, 22 Mayıs Çarşamba günü ikinci namazından sonra kıldığımız cenaze namazının ardından Bayburt Asrî mezarlığına defnettik. Cenaze namazında ve mezarlıkta kalabalık bir cemaat vardı. Öğrencileri, mesai arkadaşları, sevenleri ve dostları oradaydı. İkinci namazından önce Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Nasrullah Hacımüftüoğlu, cenazenin kaldırılacağı Bayburt Yeni Cami’de vaaz etti. İkinci namazından sonra hocamızın çok sevdiği öğrencisi ve Bayburt Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Selçuk Coşkun ile hocamızın Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mesai arkadaşı ve şu anda Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı olan Prof. Dr. Nasrullah Hacımüftüoğlu veciz birer konuşma yaptılar. İkisinden de Allah razı olsun, hocamızı çok güzel anlattılar. Mezarlıkta Erzurum ve Bayburt İlahiyat Fakültelerinin Kur’ân-ı Kerîm hocalarının okuduğu Yâsin-i Şerîf ve kısa sûrelerin ardından eski Bayburt müftüsü ve aynı zamanda hocamızın Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’nden öğrencisi Peyami Güngör hocanın yaptığı duanın ardından merhum hocamızı Yüce Allah’ın rahmetine tevdi edip, mezarlıktan ayrıldık. Mezarlık çıkışında hocamızın çok sevdiği iki oğlu İhsan ve Tayyib beylere ve yakınlarına başsağlığı dilekelerimizi ilettikten sonra Bayburtlu dostlarımızın “iftara kalın!” ısrarlarına rağmen Erzurum’a döndük. Çünkü teravîh öncesi ve sonrası programlarımız vardı.

Bilindiği üzere, Bayburt’ta her mahallenin bir taziye evi vardır. Hocamızın taziyesi hem Karasakal Mahallesi’ndeki taziye evinde hem de Atatürk Üniversitesi lojmanları içindeki Hoca Ahmed Yesevî Camii’nin altındaki mekânda

gerçekleştirildi. Merhum hocamızın doktora öğrencisi Prof. Dr. M. Hanefi Palabıyık ve çok yakın arkadaşlarından Prof. Dr. Naci Okçu, taziye mekânından ayrılmadılar; oğulları ve damatları ile birlikte taziye evinde hazır bulundular. Ben ise ayrıca hocamızın evine uğrayarak sevgili evlatları, damatları, kayın biraderi Muzaffer Kolağasıoğlu ve özellikle muhtereme hanımefendiye taziye dileklerimi ilettim. Teravîh öncesi uğradığım evde Kur’ân-ı Kerîm okurken çok duygulandım, gözyaşlarımı tutamadım. Elli beş senelik hâtıraları yâd ederek hep beraber ağladık. Hanımefendiye ve evlâdına sabr-ı cemil diledikten sonra teravîh namazına gittim. Hocamızın hayatta iken namazlarını kıldığı Hoca Ahmet Yesevi Camii’nde kendisine namazdan sonra dua ettim.

Asri Bey hocam fakültede mesai arkadaşları arasında ‘Asri Abi’, öğrenciler arasında da ‘Asri Baba’ olarak bilinir ve öyle tanınırdı. O, gerçekten bir baba ve gerçekten bir ağabey idi. Ben kendisini elli beş seneden beri tanıyan, hem bir öğrencisi ve hem de bir mesai arkadaşı olarak bu iki unvanın kendisine çok yakıştığını gönül rahatlığıyla ifade edebilirim. Biz öğrencileri Erzurum’dan cenazeye giderken yol boyunca onun babalığından ve ağabeyliğinden söz ettik. Doç. Dr. Mehmet Göktaş’ın kullandığı arabada ben, Prof. Dr. Osman Gürbüz ve Doç. Dr. İsmail Altun, mübarek Ramazan günü hocamızı hayırla yâd ederek, ona karşı son görevimizi yerine getirmek için Bayburt’a gidip geldik. Yol boyunca konuştuklarımızı siz değerli okuyucularım için şöyle özetleyebilirim:

Asri Bey hocam, beş vakit namazını camide, cemaat ile kılardı. Fakültede onu ders saatinde ders verdiği sınıfta, namaz vakti fakülte mescidinde, diğer zamanlarda da odasında kitap okurken veya ziyaretine gelenlerle çay içip sohbet ederken görebilirdiniz. Mesai saatleri içindeki namazlarını fakülte mescidinde, mesai saatleri dışındaki namazlarını da lojmanlar içindeki Hoca Ahmed Yesevi Camii’nde kıldığına hep şahit olmuşumdur.

Değerli meslektaşlarım! Asri Bey hocam, çoğunuzun bildiği gibi tam bir gönül adamıydı; sözü, sohbeti güzel idi. Bayburt’tan, Erzurum Lisesi’nden ve daha çok da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden hâtıralar anlatırdı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin bizim görmeye yetişemediğimiz emektar hocalarını Asri Bey hocamızdan defalarca dinleyerek sanki bizzat tanışmış gibi olduk. Hocamız, odasının kapısını kapatmazdı, devamlı açık tutardı. Ziyaretçisi çok olurdu. Çaycının ifadesine göre en çok çayı o ikram ederdi. Hocam çok cömertti. Asistanlığım zamanlarında Müslümanların yurt içi ve yurt dışı sıkıntlarına destek olmak için yardım toplama işlerini

ben yürütürdüm. En fazla yardım yapanların başında hocam gelirdi ve bu maddî desteklerinin duyulmasını da istemezdi.

Asri Bey hocam, çok okurdu, çok yönlü okurdu. “Hocam, gece-gündüz devamlı okuyorsunuz, hiç yazmıyorsunuz, ne zaman yazacaksınız” diyenlere latife olarak “Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de “ikra’=oku!” diyor, “üktüb=yaz!” demiyor, ben de bu sebepten dolayı devamlı okuyorum.” derdi. Hocamız, gerçekten iyi bir okuyucu olmakla birlikte yazanları takdir eder, “Bu yazılanların okunması lazım, ben de onu yapıyorum” diye latife ederdi.

Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne intisap ettiğim 1985 yılının Şubat ayında fakülteden otuz kişilik bir grupla Orta Doğu seyahati ve umre ziyareti için yola çıktık. Bu, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Irak’ı içine alan bir yolculuk idi. Erzurum’dan kiraladığımız bir otobüsle bir ay süren seyahatimizde beraber olduğumuz hocalarımızdan birkaçı rahmetli oldu. Hatırlayabildiğim kadarıyla Yunus Kaya hocamız vefat etti. Doç. Dr. Ruhi Özcan hocamız vefat etti. Prof. Dr. Hüseyin Avni Çelik hocamız vefat etti. Prof. Dr. İbrahim Canan hocamız vefat etti. Prof. Dr. Mevlüt Özler kardeşimiz vefat etti. Bunlar içinde en son rahmetli olan da Asri Bey hocamız oldu. Çok iyi tanıdığımı zannettiğim Asri Bey hocamı bu yolculukta daha yakından tanıma fırsatı buldum. Yolculuğun verdiği sıkıntılara aldırış etmeyen, kimseyi kırmayan, nezaketinden ve olgunluğundan taviz vermeyen, arkadaşının menfaatini kendi menfaatine tercih eden, elinde olanı çevresi ile paylaşan iyi bir yol arkadaşı olarak tanıdım onu. Haremeyn’deki edepli tavırları, huşû ve hudûu halen gözümün önündedir.

O, şimdi çok sevdiği Hz. Peygamber (sas) ve onun ashabına kavuştu. Zaten insan da dünyada bunun için yaşar. Bunu elde edenlerin arkasından ağıt yakmak değil, gıpta etmek gerekir. Hocam, biz size her daim gıpta ediyoruz, rahmetle şükranla yâd ediyoruz.

Ruhun şâd, mekânın cennet olsun!

HOCAM
PROF. DR. ASRİ
ÇUBUKÇU ÜZERİNE

M. HANEFİ PALABİYİK
PROF. DR.
ATATÜRK Ü. İLAHİYAT FAK.

Aocam, 1938 yılında Bayburt'ta doğmuş, ilköğrenimini Bayburt'ta; liseyi 1957 yılında Erzurum Lisesi'nde tamamlamıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni 1963 yılında bitirmiştir. 1972 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ne okutman olarak intisap edene kadar Yozgat, Kayseri ve Erzurum'da çeşitli okullarda öğretmen ve yönetici olarak çalışmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bilgi ve görgü artırmak için 1967-1969 arasında iki yılılığına Bağdat'a gönderilmiştir. Doktora derecesini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde "*Tarasûsî Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*" başlığıyla 1977 yılında tamamlamış, 1982 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yardımcı doçent, "*Bahrî Memlûklerde Dinî ve Adlî Kurumlar*" konusunda hazırladığı tezle 1983 yılında doçent, 1993 yılında da profesör olmuştur. Fransızca, Arapça ve Farsça bilmekte olup dört çocuk babasıdır. 2006 yılında aynı fakülteden emekliye ayrılmıştır.

Prof. Dr. Asri Çubukçu Hocamın bir tebliği ve ansiklopedi maddeleri dışındaki eserleri yayımlanmamış olup bunlardan erişebildiklerim şunlardır:

1. Tarasûsî Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1977
2. Bahrî Memlûklerde Dinî ve Adlî Kurumlar, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi)
3. İslam Kurumları Tarihi (Ders Notu)
4. İslam Devletlerinde Devlet Teşkilatı ve İlmî Faaliyetler (Ders Notu)
5. İslam Tarihi-Türk İslam Devletleri Tarihi (Ders Notu)
6. İslam Devletlerinde Şurta Teşkilatı (Makale)

7. Vefeyâtü'l-A'yân min Mezhebi Ebî Hanîfeti'n-Nu'mân (Makale)
8. Dımaşk Hanefi Kadu'l-Kudatları (Makale)
9. Ekmelüddin el-Bâbertî, Hayatı ve Eserleri (Makale)
10. Ekmelüddîn el-Bâbertî Hayatı ve Eserleri, *Ekmelüddîn Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu*, 28-30 Mayıs 2010, 2014, s. 15-21
11. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) maddeleri: DİA'nın remî web sayfasında verilen bilgiye göre, Prof. Dr. Asri Çubukçu, TDV İslâm Ansiklopedisi'nde toplam 58 madde veya madde bölümü kaleme almıştır. Bu arada hocamın katkıda bulunduğu ilim dalları; *İslam Tarihi ve Medeniyeti, Hadis, Türk Tarihi ve Medeniyeti*'dir. İlgili maddeler ve tanıtımları şöyledir:
- Âtike bt. Zeyd: Aşere-i Mübeşşere'den Saîd b. Zeyd'in kız kardeşi ve İslâmiyet'i ilk kabul eden şair kadın sahâbîlerden biri
- Avf b. Afrâ: Akabe Biatları'nda bulunan ve Bedir'de şehid olan medineneli sahâbî
- Baybars: Memlûkler döneminin meşhur emîri, fakihi ve tarihçilerinden
- Buâs: Medine'nin güneydoğusunda bulunan bir vahanın ve burada meydana gelen savaşın adı
- Çakmak, el-Melikü'z-Zâhir: Memlûk Sultanı (1438-1453)
- ed-Dav'ü'l-Lâmi': Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî'nin (ö. 902/1497) Hicrî IX. yüzyılın tanınmış kişileri hakkındaki eseri
- Devâtdâr: Bazı İslam devletlerinde başlangıçta hükümdarın divit takımından sorumlu olan, daha sonraki dönemlerde ise çok çeşitli ve önemli vazifeler üstlenen saray görevlisine verilen ad
- ed-Düererü'l-Kâmine: İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) VIII./XIV. yüzyılın meşhur adamlarına dair biyografik eseri
- Ebû Bekre: Sahâbî
- Ebû Cendel: Sahâbî
- Ebû Dücâne: Cengâver Sahâbî
- Ebû Hayseme el-Ensârî: Sahâbî
- Ebû Kays: Hz. Peygamber ile görüşen Arap şairi
- Ebû Kuhâfe: Hz. Ebû Bekir'in Babası, Sahâbî
- Ebû Lübâbe el-Ensârî: Sahâbî
- Ebû Ubeyd es-Sekafi: Hz. Ömer devri kumandanlarından
- Ebû Vâkîd el-Leysî: Sahâbî
- Eksem b. Sayfi: Câhiliye devri şair ve hatiplerinden
- Emîr-i Meclis: bazı islâm devletlerinde sultanla devlet adamlarının katıldığı önemli meclisleri tertip etmekle görevli kimse

el-Emîrû'l-Kebîr: Bazı İslâm devletlerinde nüfuzlu emîrlere, Memlûk-ler'de ise en kıdemli emîrlerle Atabekü'l-Asâkire verilen unvan.

Eş'as b. Kays: Cengâver Sahâbî

Fâtıma bint Hüseyin: Hz. Hüseyin'in kızı

Ferec: Memlûk Sultanı (1399-1412)

Furât b. Hayyân: Sahâbî

Habîb b. Mesleme: Suriye ve Anadolu fetihlerine katılan sahâbî

Halîl b. Şâhin: Memlûk devlet adamı, tarihçi

Halîme: Hz. Peygamber'in sütannesi

Hâris b. Nevfel: Sahâbî

Hâris b. Sımme: Uhud Gazvesi'nde Hz. Peygamber'in etrafından ayrılmayan sahâbîlerden biri

Hâşim b. Utbe: Kahramanlığı ile tanınan sahâbî

Hırâş b. Ümeyye: Sahâbî

Huveytıb b. Abdüluzzâ: Sahâbî

Huzeyme b. Sâbit: Zü'ş-şehâdeteyn diye tanınan sahâbî.

İbn Abdüzzâhir: Bahrî Memlûkleri döneminin ünlü kadı, münşî, şair ve tarihçisi.

İbn Dokmak: Hanefî fakihî ve tarihçi

İbn Gurâb: Sultan Berkuk ve oğlu Ferec döneminde önemli rol oynamış bir devlet adamı

İbn Halef: Fâtımîler'in Dîvân-ı İnşâ'nın önde gelen kâtiplerinden

İbn Menglî: Savaş sanatı ve avcılık konusundaki eserleriyle tanınan Memlûk kumandanı

İbn Nâzırû'l-Ceyş: Memlûklü devlet adamı

İbnü's-Sedîd, Fahreddin: Memlûkler dönemi devlet adamı

İbnü's-Sedîd, Kerîmüddin: Memlûkler döneminde Nâzırû'l-Hâs tayin edilen ilk görevli

İbnü's-Suk î: Hıristiyan tarihçi ve kâtip

İbrâhim: Hz. Peygamber'in küçük yaşta ölen oğlu

İyâz b. Ganm: Ünlü kumandan, sahâbî

Karaza b. Kâ'b: Valilik ve kumandanlık yapan sahâbî

Kâsım: Hz. Peygamber'in küçük yaşta ölen oğlu

Kürz b. Câbir: Sahâbî

Lâçin: Memlûk Sultanı (1296-1299)

Manzûr b. Zebbân: Sahâbî, muhadram şair

Mesleme b. Muhalled: Sahâbî, Mısır valisi

Meysere b. Mesrûk: Kumandan sahâbî

Muhammed b. Tuğç: İhşîdîler'in kurucusu ve ilk hükümdarı (935-946)
 Muhayyisa b. Mes'ûd: Sahâbî
 Muiz-Lidînillâh: Fâtımî halifesi (953-975)
 Nu'mân b. Mukarrin: Sahâbî
 Osman b. Ebü'l-Âs: Sahâbî
 Süleyman b. Surad: Sahâbî
 Sümâme b. Üsâl: Sahâbî

Birçok insan, biri hakkında konuştuğu zaman veya herhangi bir kimseden bahsederken bazen tek bir şeyi, bazen de onunla alakalı çok şeyi hatırlar ve bahseder. Bu, bazen bir kimsenin mezkûr şahısla alakalı hatırasının çok özel olması, ilgi ve alakasının derecesi bazen de paylaşımlarının yoğunluğuna göre değişmektedir elbette. Bazıları o kimsenin kendisine olan iyiliğinden; bazen birçok kimseye yönelik olan sohbetinden ve tavrından dolayı onunla ilgili, çok kimseden çok daha özel şeyler dinleyebilirsiniz. Ama benim burada söyleyeceğim, bir hocadan çok belki bir babadan bahsetmektir.

Bunun yanında “hocam” diye baksam da, en azından burada bahsedeceğim yönü itibariyle bir bilim adamı olarak yaptığı çalışmalara, öğrencilerine ve fakülteye yaptıklarından kısaca bahsetmeye çalışacağım.

Çok kimseden ısrarla duyduğum ve aynı kanaati de paylaştığım için öncelikle Asri Çubukçu dendiği zaman akla gelen en önemli hususların başında “dürüstlük”, “kibarlık”, “titizlik” ve hepsinin üzerinde “kitap ve kitap okuma” olduğunu özellikle hatırlatmak ve vurgulamak isterim. Öğrenciliğimizde hocamızın bize olan tavır ve bizimle olan münasebetleri, belki bizden evvelki öğrencilerinin de tesiriyle, onu “baba” olarak nitelendirmemizi sağlamıştır. Ne zaman “Asri Çubukçu” veya “Asri Hoca” ismi olsa yanında bu kelime eklenirdi: Asri Baba... Biz öğrenciyken kendi aramızda böyle derdik, ama asistan olduğum zaman gördüm ki fakültemizin hocaları da ondan bahsederken “Asri Baba” diye bahsediyorlardı.

Hocanın babalığı basit bir öğrenci babalığı, öğrenciye yönelik “baba davranışları” veya “babacan tavırlar” sergileyen biri olmaktan çok daha öte idi. Yardım isteyene el uzatmak, başı sıkıştığında yardıma koşmak, karşınızdaki insanların maddî ve manevî dünyasına üst düzeyde destek vermek, hocamın asla duyarsız kalamadığı, doğrudan veya dolaylı el uzattığı, elini uzatamazsa çok rahatsız olacağı hususlardı. Benim müşahede ettiğim durumlarda ve merhum hocamın çok rahatsızlık duyduğu, halledilmesi için kıvrandığı durumlarda fark ettiğim cihet, üst düzeyde

empati yapması ve sıkıntıyı derinden hissetmesidir. Bu kanaatimce, onun yaşadıklarından, gördüklerinden ve okuduklarından kaynaklanmaktaydı. Hülâsa hocam sıkıntı ve dertli olmanın ne olduğu çok iyi bilirdi.

Muhatabına büyük bir ciddiyetle ve üst seviyede saygı duymak, her türlü fikre kayıtsız şartsız açık olmak ve saygı duymak, birçok konudaki zengin bilgisinden dolayı o konuları tartışılabilirken yetenekte ve dirayette olmak onun en bariz hasletlerindendi. Fakat onunla muhatap olmayı becerebiliyorsanız, bu hocam için oldukça sıradan bir şeydi. Onun yanında çok rahat tartışabilirdiniz. Hatta boynuzu aşan laflar edebilir, koskoca âlimleri, büyük yazarları çok ağır bir şekilde tenkit edebilirdiniz. Hocamızın böyle durumlarda rahat tavrı ile dilinden dökülen sözler şunlar olurdu: *“Yaşınıza ve başınıza rağmen bu konuyu düşünmüşsünüz”, “Ne kadar güzel, bu konuda okumalarınız var!”* Bir lisans sınıfında bile bir öğrenciden bu tür bir davranış görse merhum hocam, konuyu ciddiye alır, hemen bunun üzerine gider, o konuda yazılan kitaplardan, o konuyla ilgili yazılan yazılardan okur, derhal duyduğunu bilgiye dönüştürdü. Çok ilginçtir ki, o derin bilgisine, kültürüne ve yaşına rağmen herhangi bir öğrenciden bir eser ismi duyar duymaz o kitabı kütüphanesine almayı, onu çok kısa sürede okumayı adet haline getirmişti. Bu duruma defalarca tanıklık etmişimdir. Nitekim ders esnasında sınıfta bir konuyu tartışırken haddi-hududu bilinmeyen çok sayıda itirazla karşılaşan hocam, muhatabını -mutlaka “siz” diye hitap ederek- ciddiye alır, itiraz ve iddiaları cevaplandırmaya çalışırdı. Tartışma esnasında hocam, bu tür öğrencilere çeşitli sorular sorarak bilgisini açığa çıkarmaya çalışırdı. Ancak sorduğu soruları, asla rencide edici şekilde öğrencinin üstüne gitme şeklinde değil, sadece onu konuşturmak ya da o mesele hakkında konuşmak, öğrencinin samimi kastının biraz daha açılmasını, konuyla ilgili düşüncesini tam anlamıyla ortaya koymaya yönelik olurdu. Sonra aldığı cevaplara uygun şekilde konuşur ve meseleyi değerlendirirdi. Eğer o esnada herhangi bir kitap ismi zikredilmiş ise ve o kitap hocamın hiç duymadığı veya okumadığı bir kitap ise ve eğer o konu ile ilgili bir malûmat edinmek gerektiğini düşünürse -bunun hiçbir istisnası yok- merhum hocam onu derhal kütüphanesine alır ve çok kısa sürede okurdu.

Asri Çubukçu Hoca denilince ilk aklıma gelen şeyin, şüphesiz kitap olduğunu yukarıda söylemiştim. Ben kitapçıya gider yeni çıkan kitapları alır poşetlere doldurur getirir, poşetten çıkardığım kitapları masasının üzerine koyar, *“Bunlara bir bakın hocam, seçip alacaklarımız dışında kalanları fazla geciktirmeden birkaç gün içinde geri götürüyüm”* derdim. Ancak hocamın

genelde tavrı hep aynı olur, önce tam ben ayağa kalkıp odadan çıkmaya teşebbüs ettiğim vakit cevabı, *“Nereye gidiyorsun, dur bunları birlikte seçelim, karıştıralım, inceleyelim sonra gidersin.”* olurdu. Yahut alıp getirdiğim tüm kitapların neredeyse hepsini satın alır, geri göndermek istemezdi. *“Hocam, bunlar bize doğrudan lazım değil, ben sadece incelemeniz ve görüp haberdar olmanız için getirdim.”* dediğim zaman da, *“Kitap bu yahu, geri gider mi hiç?”* derdi. Gerçekten olağanüstü derecede kitap tutkunuydu. Konu kitap olunca maddiyata hiç kıymet vermezdi. Merhum hocam bunu gerçekten çok severek, cân-ı gönülden yapardı. Ben de bunu keyifli ses tonundan, gizleyemediği neşesinden, hal ve tavırlarından anlardım. Bunu ‘laf olsun’ diye ve sırf içinde bulunduğu ortamın gereği olarak yapmaz, samimiyetini duruşuyla hissettirirdi. Kaldı ki olağanüstü zengin bir kütüphaneye sahip olmasına rağmen, emekli olduktan sonra dahi kitapçıları bırakmadı, hala çok fazla kitap almaya devam etti.

Hocamın gerçekten muazzam bir kütüphanesi vardı ve vefatından önce Bayburt kütüphanesine bağışlamıştı. Evvelce, *“Emekli olduğunuzda bu kadar kitabı ne yapacaksınız?”* diye sorduğumda, muhterem hocam her seferinde gülümseyerek bana aynı cevabı verirdi: *“Kitaplarıma asıl o zaman kavuşacağım!”*

Hocam ile emekli olduğu sularda, kitaplarını nasıl toplayıp tasnif edeceğimize, eve nasıl yerleştireceğimize dair konuşuyorduk. *“Hocam sizin adınıza bizim katta müstakil bir bölüm kütüphanesi veya ihtisas kütüphanesi açalım, hem siz burada oturur düzeninizi bozmazsınız. Hem odanızda çalışmayı sürdürürsünüz hem de herkes onlardan istifade etmeye devam eder. Zaten taşımak ve yerleştirmek de çok zor olacak. Böylece yeni bir düzen kurmakla uğraşmazsınız.”* türünden sözlerle kitaplarının fakültemizde kalması için âdeta dil döker, *“Kitaplarımızı burada kataloglarım, hatta evdekileri de getirelim, böylece daha düzenli olur.”* diye eklerdim. Hocam da o muazzam kütüphanesini gözünü kırpmadan bölüm içinde kullanmaya daima hazır olduğunu söylerdi. Ne var ki dönemin dekanı, maalesef buna izin vermedi. Hocam da gelişmeleri tahmin ediyor olacak ki bu konu üzerinde pek ısrarcı olmadı. Son tahlilde hocamın cevabı şu idi: *“Beni lütfen kitaplarımdan ayırmayın! Asıl bundan sonra onlara kavuşacağım.”*

Merhum hocamın gerçekten öylesine bir kitap okuma özlemi ve doyumsuzluğu vardır ki, “onun kitaba olan sevgisi ve saygısı, yazmasına bile engel olmuştu!” desem yeridir. Hocamla bir şeyler konuşup tartıştıktan sonra hemen iştiyakım yükselir, ona “Hocam, bunları yazın, niçin yaz-

mıyorsunuz?” gibi ifadeler sarf ettiğim zaman hocam, *“Okunacak o kadar kitap var ki gerek yok!”* şeklinde adeta kaçamak yapardı.

Bendenizin okumalarının çok hızlı ve zengin olduğu süreçte, son dönemlerin entelektüel açıdan büyük ve önemli isimlerin bazı eserlerini okuyup, hocamla tartışırken, hocamın o hususlarda, o kişilerden çok daha iyi ve güzel şeyler söylediğine, çok daha iyi örneklemeler getirdiğine defalarca şahit olmuşumdur. *“Hocam, bunları yazıya geçirelim, keşke bunları yazsanız!”* dediğimde yine hep aynı cevabı alır dururdum, *“Gerek yok, yazılanlar var işte, onları okuyalım.”*

Kuşkusuz hocamın kalemi güçlü, üslûbu da hoş idi. Herhangi bir meseleyi kaleme aldığı zaman -ansiklopedi maddeleri ya da yazmış olduğu ders notları gibi- derinliğinin sözlü ifadelerine yansırı. Yazılarını gerek Osmanlı terim ve terkiplerini son derece güzel ve yerinde kullanması gerekse mantıksal örgüsü itibarıyla son derece sağlam kurgulardı. Hocam aynı titizliği tenkitlerinde de gösterirdi.

Her kim olursa olsun, hocam, birinin okuyup değerlendirmesi için kendisine teslim edilen -tez veya makale gibi- bir metni, en kısa zamanda okuyup sahibine teslim ederdi. Ancak eğer siz hocayla konuşur, tartışır-sanız, yani hocanın bilgi dağarcığını kurcalayıp açığa çıkaracak girişimlerde bulunursanız ondan çok şey öğrenebileceğiniz zengin bir akademik dünyaya kapı aralardınız.

Öte yandan hocam daha halen roman okurdu; eski okuduğu klasikleri ve meşhurları tekrar okurdu. İyi bir yazar olmanın şartı, kuşkusuz dili iyi kullanmaktan geçer. Hocam bunu çok söylerdi. Ben de onun hem konuşmalarında hem de az da olsa yazdıklarında bunu görürdüm. Nitekim fakültemizde düzenlenen seminer ve konferanslarda hocam çok az konuşur, hatta hiç konuşmaz sadece soru sormakla yetinirdi. Fakat hocam açıklanmasını istediği meseleyi sorarken ben, onun aslında birçok hususa itiraz edebileceğini uzaktan hissedirdim. Buna rağmen hocam itirazda bulunmaz, hatta çoğu zaman da susmayı yeğlerdi. Sorduğu sorulara karşı aldığı cevaplarda çok üstelemezdi. Ancak genelde tatmin olmadığı anlaşılırdı. Konferans veya seminerden sonra yukarıda odasına geçip, tekrar konuyu müzakere ederken hocamdan her zaman ilgi çekici yorum ve analizler duyardım. Bazen hocamın sorduğu sorudan hareketle bir konunun üzerine gidip konuştuğumuz zaman hocamın aslında söyleyecek ne kadar çok söze ve derinliğe sahip olduğunu görürdüm.

Hocamın odasını sık sık ziyaret ederdim. Bu ziyaretlerim esnasında bazı meslektaşlarımın ilmî tartışmalar yaptığını tanık olurdum. Bu tartışma-

lara bazı hocalarımız tepki gösterirken, merhum Asri Bey Hocam hemen müdahale eder ve çok rahat bir tavırla, *“Ne var ki bunlarda! Hiçbir şey yok. Elbette bunları düşünecek ve konuşacağız. Bunu bizden başka kim yapacak?”* demek suretiyle ilgili konuyla alakalı duymuş ya da okumuş olduğu bazı anekdotları ısrarla bize hatırlatır ve yorumlardı. Ama asla ve kat’â, *“Sakın ha! Şöyle düşünemeyiz, böyle söyleyemeyiz, bunlar şuna ters, buna ters, falancanın filancanın görüşüne uygun değil!”* türünden kimi ‘bilimsel ortamlarda’ maa-lesef örneklerine çokça rastladığımız ifadelere yer vermezdi.

Merhum hocam fikir ve düşüncelerinin referansını tamamen Kur’an ve Sünnet’ten alır, onlara özenle ters düşmemeye gayret gösterirdi. Başka hiçbir şey ona “din” telakkisi olarak görünmez, tüm konuşulup yazılanların “yorum” ve “dinî” olduğunu, ama “din” olmadığını söylerdi. Bugünden geriye dönüp baktığım zaman, aslında hocamın bu zihniyetinin beni geliştirdiğini ve benzer duruşu benim de öğrencilerime yansıttığımı fark ediyorum. Neden sonra anladım ki, aslında bir öğrenciyi en çok geliştirecek tutum, böyle bir hocanın odasına girip çıkmak, onunla konuşmak, onunla çalışmaktır.

Hocamın akademik yükünü azaltmak ve ona yardım etmek için bir şeyler yapmaya gayet gösterirdim. Ama hocam bunlara hiç izin vermezdi. Mesela hocam yazılı kâğıtlarını okumayı asla sevmezdi. Çünkü kâğıtlar üzerine notlar alır, analizler yapar, bu da onun çok zamanını alırdı. Hatta hocam daha önceleri sınıfta yazılı kâğıtlarını öğrencilere dağıtır, herkesin kendi kâğıdını görüp incelemesini sağlardı. Sonraki dönemlerde -muhtemelen biraz da seviye düşüklüğünden dolayı olsa gerek- kâğıt okumaktan iyice hoşlanmaz olmuştu. Ben de sevmezdim ama *“Hocam, sınavları ben okuyayım, cevaplarını biliyorum ya da cevap anahtarını hazırlayalım ona göre okuyayım.”* derdim. Hocam, *“Öyle şey olur mu, git sen kendi kitaplarını oku, çalış!”* derdi.

Hocamın birçok tavrı aslında öğrencilerine akademik duyarlılığı hissettirmek, onların bilimsel ve problematik düşüncelerini sağlamaya çalışmaktı. Ama çoğu zaman bunun yansımalarını alabildiğini hiç düşünmezdim. Fakat o bunu hiç usanmaksızın yaparken diğer taraftan aslında mesajını bize veriyordu.

Ben hocamla bir araya geldiğim zamanlarda onu çok konuşturup dinlemeyi hedeflerken, aksine o beni konuşturur ve her zaman olduğu gibi dinlemeyi tercih ederdi. Hocamın olağanüstü bir dinleme yeteneği vardı. Sizi kabul etmezse, size çok şiddetle itiraz edecek olsa bile öyle bir dinlerdi ki zannedersiniz ki, sizinle aynı kanaatte. Buna mukabil itiraz ve açıklama-

mayı yaparken de o kadar nezih ve yumuşak itiraz ederdi ki, incitmekten de incinmekten de çok çekinir ve titiz davranırdı.

Velhasıl... Hocamı çok arıyorum, arayacağım. Allah ona çokça rahmet eylesin, mekânı cennet olsun.

PROF. DR.
AHMET ÖNKAL
(1952-2019)

İSMÂİL HAKKI ATÇEKEN
PROF. DR.
N. ERBAKAN Ü. İLAHİYAT FAK.

Muhterem hocam Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet Önkal, 22 Şubat 2019 Cuma günü aramızdan ayrıldı. Kendisini rahmet ve minnetlerle yâd ediyorum.

Ahmet Önkal, 1952 yılında Konya'nın Ahmet Dede Yediler Mahallesi'nde dünyaya geldi. İlk tahsilini Nakiboğlu İlkokulu'nda, orta ve lise tahsilini ise Konya İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. 1974 yılında Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun oldu. 1977 yılında Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'nde İslam Tarihi asistanlığına başladı. 1980 yılında asistanlığını tamamlayarak aynı enstitüye öğretim üyesi oldu. 1985 yılında "*Rasûlullah'ın İslam'a Davet Metodu*" adlı çalışmasıyla doktora derecesini aldı. 1987 yılında İslam Tarihi, İslam Uygarlığı ve Kültürleri Anabilim Dalında "doçent", 1994 yılında İslam Tarihi alanında "profesör" unvanını aldı. 2004 yılından 2011 yılına kadar yedi yıl süreyle Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığını yürüten Prof. Dr. Ahmet Önkal iyi derecede Arapça ve Fransızca bilmekteydi.

Siyer ve İslam Tarihi alanında çalışmalar yapan Prof. Dr. Ahmet Önkal hocanın en dikkat çeken çalışması "*Rasûlullah'ın İslam'a Davet Metodu*" adlı kitabıdır. Bu kitap ilk baskısının yapıldığı 1981 yılından itibaren kamuoyunda büyük ilgi gördü. Eserin son olarak 26. baskısı yapıldı. Bu çalışma, Türkiye Millî Kültür Vakfı tarafından jüri özel ödülüne layık görüldü. Ahmet Önkal'ın bu kitabının dışında yazdığı çeşitli kitap ve kitap bölümlerinin yanı sıra editörlük görevleri, birçok akademik dergide yayınladığı makaleler, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunduğu tebliğler ve ansiklopedi maddeleri bulunmaktadır. Özellikle Siyer alanında Türkiye'nin yetiştirdiği önde gelen ilmi şahsiyetlerden biri olan Prof. Dr. Ahmet Önkal, çok sayıda doktora ve yüksek lisans tez danışmanlığına imza atmak suretiyle

ilim dünyasına pek çok akademisyenin yetişmesinde büyük emekleri bulunan ve bu yönü ile de İslam Tarihi alanına katkı sağlayan bir akademisyendi. Ahmet Önkal, hayatını Hz. Peygamber'in(sas) doğru şekilde anlatılmasına ve anlaşılmasına adanmış bir ilim adamı idi.

PROF. DR. AHMET ÖNKAL'IN KİTAPLARI VE KİTAP BÖLÜMLERİ:

- 1- *Rasûlullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Hikmetevi Yayınları, 26. Baskı, İstanbul 2018.
- 2- *İbn Teymiyye Külliyyatı*, çevirenler: Ahmet Önkal- M. Sait Şimşek-İbrahim Sarmış, Tevhid Yayınları, İstanbul 1988.
- 3- *Liseler İçin İslâm Tarihi-1*, (M. Ali Kapar ile birlikte), Eğitaş Yayınları, Konya 1992.
- 4- *Hz. Peygamber ve Sevgi* (M. Ali Kapar, A. Turan Yüksel, İ. Hakkı Atçeken, M. Ba-haüddin Varol ile birlikte), Konya İlahiyat Derneği Yayınları, Konya 2008.
- 5- *Efendimiz: Hayatı, Güzel Ahlakı, Tebliğ Ettiği Dinin Temel Esasları*, Hüner Yayıne-vi, Konya 2009. (Bu kitap ayrıca Boşnakça, Makedonca ve Arnavutça'ya çevrilerek yayımlanmıştır.)
- 6- *Hz. Peygamber'in İzinde*, (Ahmet Önkal- Âdem Apak- Bünyamin Erul); ed. Bünyamin Erul, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2012.
- 7- *İslam Tarihi ve Medeniyeti: Raşid Halifeler Dönemi*, ed. Ahmet Önkal- Mehmet Ali Kapar, Siyer Yayınları, I-II, İstanbul 2018.
- 8- *İslâm Tarihi-1*, ed. Ahmet Önkal, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2018.
- 9- *İslâm Tarihi-2*, ed. Ahmet Önkal, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2018.

MAKALE VE TEBLİĞLERİ:

- 1- "Hz. Peygamber'in Tebliğindeki Temel Prensipleri", *Altınoluk Dergisi*, sayı: 24, Şubat 1998.
- 2- "Dini Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Çerçevesinde İmam-Cemaat İlişkileri", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu* (3-4 Kasım 2007), 2008, cilt: II, s. 575-588.
- 3- "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe", *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri* (1-5 Kasım 1993), 1995, cilt: I, s. 145-153.
- 4- "İslâm Tarihi Araştırmalarında Karşılaşılan Bazı Problemler", *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu*, (Samsun, 27-30 Haziran 1989), s. 75-79.
- 5- "Sâriye Olayı Üzerine bir Rivayet Araştırması", *İSTEM Dergisi*, 2005, cilt: III, sayı: 6, s. 9-50.
- 6- "Tahkim Olayı Üzerine Bir Değerlendirme", *İSTEM Dergisi*, 2003, cilt: I, sayı: 2, s. 33-68.
- 7- "Asr-ı Saadet'te Mescidin Önemi ve Yaptığı Görevler", *Diyanet İlmî Dergi*, 1983, cilt: XIX, sayı: 3, s. 49-55.

8- “Kaynakları Açısından Hz. Peygamber’in (sas) Tebliğ Metodu”, *Vahyin Nüzulünün 1400. Yılında Hz. Muhammed (sas) (Milletlerarası İlmî Toplantı)*, 2011, s. 541-552.

9- “Daha Verimli Bir Eğitim İçin İlahiyatçılara Düşen Görevler”, *Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu: 21-23 Ekim 1987, XXII*, 415 s, 1988, s. 120-126.

10- “Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahy-i Gayr-i Metluvv”, *Kur’an ve Sünnet Sempozyumu (1-2 Kasım 1997) Bildiriler*, 1999, s. 55-69.

11- “İslam Tarihçiliğinde Tarafsızlık Problemi” *İslami Araştırmalar*, 1992, cilt: VI, sayı: 3, s. 189-197.

12- “Tarih Boyunca Camilerin Fonksiyonları”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2013, sayı: 20, s. 22-25.

13- “İbn Sa’d’ın Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebîr’inin İslâm Kültüründeki Yeri ve Önemi”, *Bir Âlim Bir Eser: İbn Sa’d ve Tabakât Sempozyum Bildirileri (27 Nisan 2014)*, 2014, s. 95-123.

14- “Bir Siyer Kaynağı Olarak Buhârî: Kitâbü’l-Meğâzî Örneği”, *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2016, cilt: XI, sayı: 1-2, s. 73-80.

15- “Şiddet Bağlamında Hz. Peygamber’in İslam Karşıtı Şairlere Bakışı”, *Uluslararası Din ve Şiddet Sempozyumu: 23-25 Ekim 2015*, s. 601-626.

16- “Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretlerinin Örneğinde İslam Fetihlerinin Amilleri”, *12. Uluslararası Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, 6-7-8 Kasım 2015*, 2016, s. 24-35.

17- “Kişilik Tahlili Bağlamında Hz. Ömer’de Sorumluluk Duygusu”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, 2018, cilt: II, s. 595-609.

18- “Araplarda Ensâb İlmi ve İslâm Tarihi Açısından Önemi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1990, sayı: 3, s. 117-132.

19- “Ensâbla İlgili Eserler”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1991, sayı: 4, s. 55-72.

20- “Hz. Peygamber’in Ümmîliği”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, sayı: 2, s. 249-262.

21- “Hz. İbrahim’in Tebliğ Metodu”, ed: Ali Bakkal, *Hız. İbrahim (1. Hız. İbrahim Sempozyumu Bildirileri)*, 17-18 Ekim 1997, Şanlıurfa, 2007, s. 163-172.

TDV İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ İÇİN TE'LİF ETTİĞİ MADDE ve MADDE BÖLÜMLERİ:

1. Abdullah b. Hanzale
2. Abdurrahman b. Avf
3. Abdurrahman b. Semüre
4. Abdüluzzâ (Benî Abdüluzzâ)
5. Addâs
6. Adî b. Kâ'b (Benî Adî b. Kâ'b)

7. Ahnef b. Kays
8. Ahnes b. Şerîk
9. Akabe Biatları
10. Âkıl b. Bükeyr
11. Ak l b. Ebû Tâlib
12. Alâ b. Hadramî
13. Alâ b. Vehb
14. Alkame b. Ulâse
15. Âmir b. Abdullah
16. Âmir b. Lüey (Benî Âmir b. Lüey)
17. Âmir b. Tufeyl
18. Amr b. Abese
19. Amr b. Adî
20. Amr b. Âs
21. Amr b. Avf (Benî Amr b. Avf)
22. Amr b. Cemûh
23. Amr b. Hamık
24. Amr b. Sâbit
25. Amr b. Selime
26. Amr b. Zübeyr b. Avvâm
27. Anber (Benî Anber)
28. Arfece b. Herseme
29. Ayneyn
30. Bâhile (Benî Bâhile)
31. Bâhili, Abdurrahman b. Rebîa
32. Bahran Gazvesi
33. Batn-ı İdam Seriyyesi
34. Bekir b. Vâil (Benî Bekir b. Vâil)
35. Bekkâ (Benî Bekkâ)
36. Belî (Benî Belî)
37. Berâ b. Mâlik
38. Berâ b. Ma'rûr
39. Beşîr
40. Beytülmidrâs
41. Bi'rîmaüne
42. Buvât Gazvesi
43. Bürek es-Sarîmî
44. Büreyde b. Husayb
45. Ca'fer b. Ebûtâlib
46. Cami/1. Bölüm: Dinî ve Sosyo-kültürel Tarihi
47. Cârîye b. Kudâme
48. Cârûd b. Muallâ
49. Cedîs (Benî Cedîs)
50. Cezîme el-Ebraş
51. Cî'râne
52. Civâr
53. Cumah (Benî Cumah)
54. Cübeyr b. Mut'im
55. Cüheyne (Benî Cüheyne)
56. Cünâde b. Ebû Ümeyye
57. Cüreş
58. Cürhüm (Benî Cürhüm)
59. Cüşeyş ed-Deylemî
60. Cüzâm (Benî Xüzâm)
61. Dâr (Benî Dâr)
62. Deve/1. Bölüm
63. Dühât-ı Arab
64. Ebû Ubeyde b. Cerrâh
65. Erkam b. Ebû'l-Erkam
66. Hâlid b. Sinân
67. Hanzale b. Mâlik (Benî Hanzale b. Mâlik)
68. Hazrec (Benî Hazrec)
69. Hevze el-Hanefî
70. Hicret/1. Bölüm
71. Huzâa (Benî Huzâa)
72. Hücre-i Saâdet
73. İfâza
74. Karede Seriyyesi
75. Katan Seferi
76. Kayn (Benî Kayn)
77. Kays Aylân (Benî Kays Aylân)
78. Kedîd Seferi
79. Mustalik (Benî Mustali)
80. Münzir b. Sâvâ
81. Müseylimetü'l-kezzâb
82. Übey b. Halef
83. Velîd b. Utbe

İspanya (Endülüs, Cebel-i Târik 09.12.2011, Prof. Dr. M. Ali Kapar Hocamızla birlikte)

Merhum Ahmet Önkal Hoca, İslami hassasiyeti yüksek olan, nazik, merhamet sahibi, duygusal, mütevazı olduğu kadar konularda ise son derecede titiz ve münnekkit bir şahsiyetti. 1977 yılında Konya İmam Hatip Lisesi'ne başladığım yıldan itibaren Hayra Hizmet Vakfı Kütüphanesi'nde başlayan tanışıklığımız hocamın vefatına kadar 42 yıl boyunca devam etti. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencisi iken 1989 yılında hazırlamış olduğum "Hz. Osman'a Yapılan İthamlar" isimli lisans bitirme tezimin danışmanı Ahmet Önkal hocam idi. Yüksek lisans

ve doktora öğrenimim esnasında da danışmanım muhterem Ahmet Önkal Hoca oldu. Yüksek lisansta “Hz. Peygamber’in Yahudilerle Münasebetleri”, doktorada “Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik’in Halifeliği ve Şahsiyeti” adlı tezlerimi hazırlarken Ahmet Önkal hocamın ilmî konulardaki dikkatini, titizliğini, kaynaklara vukufiyetini yakından müşahede imkânım oldu. Bu süreçte Mehmet Ali Kapar hocamla birlikte Ahmet Önkal hocamdan hem aldığım derslerden hem de sekiz yıl devam eden danışmanlık sürecinde pek çok konuda istifade etme imkânı buldum. Merhum Ahmet Önkal’ın Siyer ve İslam Tarihi konuları ve kaynaklarına üstün vukufiyeti kadar, mükemmel Arapça’sı, ilmî konulardaki hassasiyeti, kaynaklardaki farklı rivayetleri karşılaştırmalı tahlilleri, ufuk açıcı değerlendirmeleri dikkat çekici olmuştur. Öğrencilerine ilmî araştırmanın nasıl ve ne şekilde yapılacağı, kaynaklardan nasıl yararlanılacağı, farklı ve birbirine zıt nakillerin nasıl yorumlanacağı, siyer ile ilgili tartışmalı konuların temel kaynaklar ışığında nasıl değerlendirileceği vb. konularda daima en güzel şekilde rehberlik etmiştir. Yüksek lisans ve doktora derslerinde Siyer ve ilk dönem İslam Tarihi’nin meselelerini öğrencilere farklı kaynaklardan araştırmaları için önceden ödev verir, derste detaylı bir şekilde bunları ele alır, dikkat çekici bir üslupla tartışarak faydalı değerlendirmelerde bulunurdu.

Hocamız lisans derslerine de aynı özel ihtimamı göstermekten geri durmazdı. Rahatsızlığı sebebiyle tedavi gördüğü son yıllarda dahi bir-iki sınıf da olsa lisans derslerine girmesinin kendisine iyi geldiğini, moral verdiğini ifade ederdi. Öğretim üyeliğim döneminde de (1999-2019) son 20 yıl içinde hocamızla aynı anabilim dalında görev yaparak onun eğitim-öğretim kadar bölüm başkanlığı, dekanlık vb. idarî görevleri vesilesiyle farklı alanlardaki yetkinliklerini de gözlemleme imkânımız oldu. Bu satırların yazarından başka, 2018 yılında emekli olan Prof. Dr. Mehmet Ali Kapar, Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel, Prof. Dr. Cem Zorlu, Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin Varol, Dr. Öğr. Üyesi Ali Dadan ve Arş. Gör. Maşide Kamit, merhum hocamız ile aynı anabilim dalında uzun yıllar birlikte huzurlu ve uyumlu bir şekilde çalışmış, pek çok yurt içi ve yurt dışında seyahatte birlikte ona refakat etme şansına sahip olmuşlardır.

Merhum Prof. Dr. Ahmet Önkal’ın seminer ve tez müsvedde yazımlarını nasıl dikkatli tetkik ettiği, ciddi bir tashih süzgecinden geçirdiği malumdur. Hocamızdan ders alan veya danışmanlığında tez yapanlar bu husustaki titizliğini gayet iyi bilirler. Ülkemizin farklı şehirleri ve farklı fakültelerinde elân görev yapmakta olan pek çok İslâm Tarihi öğretim üyesine danışmanlık yaparak yetişmelerinde rol oynamıştır. Birbirinden değerli meslektaşlarımız; Adnan Demircan, İsmail Hakkı Atçeken, Ali Aksu, Mehmet Nadir Özdemir, Ahmet Güzel, Mithat Eser, Mehmet Şimşir, İhsan Arslan, Fatih Güzel, Murat Gök bunlardan sadece ilk aklımıza gelen isimlerdir. Ahmet Önkal’ın danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans ve dokto-

ra tezi sayısı tespitlerimize göre otuz üçtür. Ayrıca gerek Konya’da gerekse Konya dışında bir çok akademisyen Ahmet Önkal Hocamızın yüksek lisans ve doktora derslerini alarak kendisinden istifade imkânı bulmuşlardır.

Alanında çok sayıda ilmi-akademik yayın yapan merhum hocamız Prof. Dr. Ahmet Önkal, 2017 yılında verdiği bir mülakatta, ülkemizdeki Siyer ve İslam Tarihi çalışmalarının durumu hakkında dikkat çekici hususlara temas etmiştir:

“Türkiye’deki Siyer ve İslâm Tarihi çalışmaları ile İslam Tarihiçiliğinin geldiği seviye hem sevindirici ve ümit verici hem de üzücü ve can sıkıcıdır. Sevindirici, çünkü Siyer ve İslam Tarihi’ne ait çalışmalar önemli ölçüde hız kazandı. Akademik mahiyette olduğu gibi serbest alanda da birçok çalışma yapıldı, ciddi araştırmalar yayımlandı; bilimsel araştırmanın yolu açıldı, yöntemleri belirginleşti. İnşallah önümüzdeki yıllarda nitelikli çalışmalar hızla artacaktır. Ama işin üzücü ve can sıkıcı tarafı ise, ilmi yeterliliğe sahip olmayan, alanımızın gerektirdiği dil başta olmak üzere alt yapı ve en önemlisi bakış açısına sahip bulunmayan birileri de İslam Tarihiçiliğine -tabir caizse- soyunmalarıdır. Hamasî duygular ön plâna geçti ve Siyer başta olmak üzere İslam Tarihi’nin farklı alanlarında, hiç abartmıyorum, yüzlerce kitap yayımlandı. İşin ilginç tarafı, şüphesiz samimi duygularla Peygamber Efendimiz’i ve tarihimizi yüceltme anlayışına sahip halkımıza bu tür eserler daha cazip geldi. Bu hususta bence İslam tarihçilerimize düşen önemli bir görev var: Halkımızın beklentileri ve duygularını da hesaba katarak farklı alanlarda ilmi usulleri ve bakış açısını da esas almak suretiyle çalışmalar ve yayınlar yaparak İslam Tarihi ile ilgilenenlerin bilgi seviyesini yükseltmek... Umarım, başlangıçlarını bugünlerde görmeye başladığımız hedef kitleleri belirlenmiş eserler, edebî türde, çocuklara yönelik, popüler -ama popülist yaklaşımdan kurtulabilmiş- yeni çalışmalar ilmi araştırmalarla birlikte daha da hız kazanır.”^[1]

Hayatımın en zor yazılarından birini tamamlarken her geçen gün Ahmet Önkal hocamın yokluğunu daha çok hissettiğimizi ifade etmeliyim. Ancak onun verdiği eserler okudukça, yetiştirdiği binlerce hakkaniyetli talebesi her kademedede, okullarda ve kürsülerde Hz. Peygamber’i (sas) anlattıkça hocamızın amel defterinin her daim açık olacağı ve ecrinin yazılacağı, bizim tek teselli kaynağımız olacak duygusuyla, muhterem mAhmet Önkal hocama bir kez daha Cenab-ı Hakk’tan rahmet diliyorum. Ruhu şâd, mekâni cennet olsun; el-FATİHA...

[1] <http://www.islamtarihi.info/2017/07/prof-dr-ahmet-onkalla-roportaj.html>